

ANJUMAN | КОНФЕРЕНЦИЯ | CONFERENCES | RESPUBLIKA KO'P TARMOQLI ILMYIY KONFERENSIYA

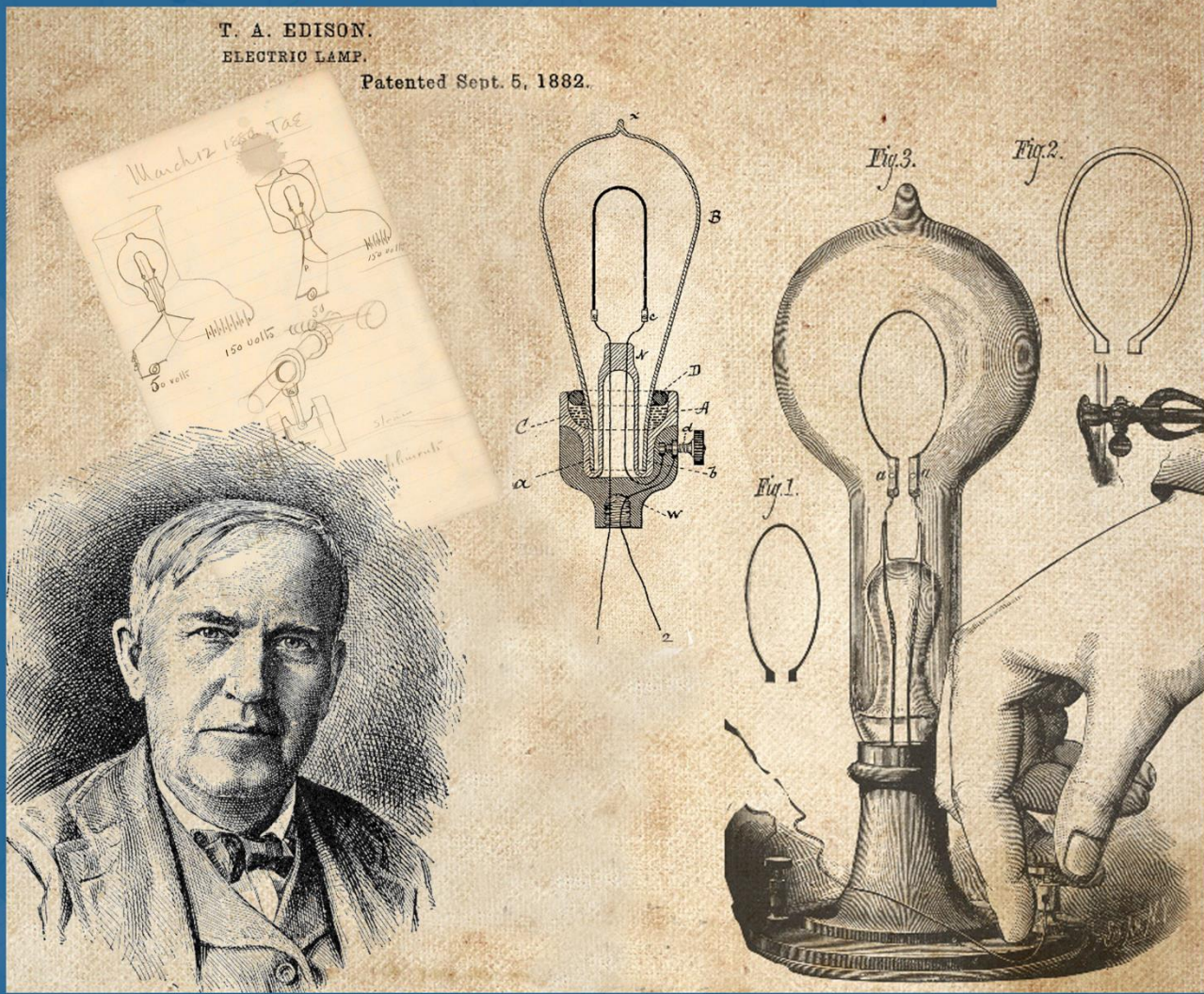
YANGI O'ZBEKISTON: 2026

CONFERENCES.UZ

ILMIY TADQIQOTLAR

DAVRIYLIGI: 2018-2026

DUNYODA BIRINCHI KASHF ETILGAN ELEKTR CHIROG'

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA XORIJY OLIY TALIM MUJASSASALARI PROFESSOR-O'QITUVCHILARI, YOSH OLIMLAR, DOKTORANTLAR, MAGISTRANTLAR VA IQTIDORLI TALABALAR

 TOSHKENT SHAHAR, AMIR TEMUR KO'CHASI, PR.1, 2-UY.
 +998 97 420 88 81
+998 94 404 00 00
 WWW.TAQIQOT.UZ
WWW.CONFERENCES.UZ

 IYUN №89

**ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН:
ИЛМИЙ
ТАДҚИҚОТЛАР 1-
ҚИСМ**

**НОВЫЙ УЗБЕКИСТАН:
НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
ЧАСТЬ-1**

**NEW UZBEKISTAN:
SCIENTIFIC
RESEARCH PART-1**

ТОШКЕНТ-2026

УЎК 323(575.1)(063)

КБК 66.3(5Ў)я43

И-18

DOI 10.5281/zenodo.11390854

«ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН: Илмий тадқиқотлар» [Тошкент; 2026]

«Янги Ўзбекистон: Илмий тадқиқотлар» мавзусидаги республика 89-қўп тармоқли илмий маърифий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 июнь 2026 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2026. – 192 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн даврий анжуманлар «Харакатлар стратегияси — Тараққиёт стратегияси сари» тамойилига асосан ишлаб чиқилган етти устувор йўналишдан иборат 2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси мувофиқ: — илмий изланиш ютуқларини амалий-тажриби жиҳат йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий анжуманлари таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талабалар-иштирокчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилиб бориб, унда таълим тизимида илғор замонавий ёндашувлар, натижалар, муаммолар, ечимлар, статистик вазиятлар ва илмий-тараққиётнинг истиқболли режалари таҳлил қилинади конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонови, ю.ф.д., доцент

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши -

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар -

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар –

Исмаилов Хусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни-

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви-

Доцент Шакирова Шоҳида Юсуповна (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети "Беш муҳим ташаббус" маркази раҳбари)

6. Журналистика-

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар –

Самигова Умида Хамидуллаевна (“Kinder land of Asia” НТМ ўқув ва тарбия ишлари бўйича директор ўринбосари)

8. Адабиёт-

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9. Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни -

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10. Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар -

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети, таржимонлик факультети, инглиз тили амалий таржимаси кафедраси в.б.доценти, PhD)

11. Жисмоний тарбия ва спорт-

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12. Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши -

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13. Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши -

Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14. Тасвирий санъат ва дизайн-

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15. Мусиқа ва ҳаёт-

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16. Техника ва технология соҳасидаги инновациялар -

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17. Физика-математика фанлари ютуқлари -

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18. Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар –

Зупарова Зулфия Ахрор қизи DSc (Тошкент тиббиёт академияси фармакология кафедраси доценти, фармацевтика фанлари доктори)

19. Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович DSc (Альфраганус университети, фармацевтика ва кимё кафедраси мудири, фармацевтика ва кимё фанлар доктори, профессор)

20. Ветеринария

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

21. Кимё фанлари ютуқлари -

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоний вилояти табиий фанлар методисти)

22. Биология ва экология соҳасидаги инновациялар -

Ўўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23. Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари -

Проф. Хамидов Мухаммадхон Хамидович "ТИИМСХ"

24. Геология-минерология соҳасидаги инновациялар -

Phd доцент Қахҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25. География- Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпلامга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadiqiqot.uz

Page maker/Верстка/Сахифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакции журнала.

www.tadiqiqot.uz

ООО Tadiqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadiqiqot.uz/>; E-mail:
info@tadiqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of

www.tadiqiqot.uz

Tadiqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadiqiqot.uz/>; E-mail:
info@tadiqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

**ЖАМИЯТДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИНИ ТАҲДИДГА СОЛУВЧИ
ЖИНОЯТ – СУД ФАОЛИЯТИГА АРАЛАШИШ**

Сайлиев Бекзод Шавкатович

Жиноят ишлари бўйича

Бўстонлиқ туман судининг судьяси

АННОТАЦИЯ: Судьяларнинг мустақиллиги - демократик ҳуқуқий давлат барпо этиш ва одил судловни таъминлашнинг асосий шартларидан бири ҳисобланади. Суд ҳокимиятининг бошқа ҳокимият турларидан мустақил бўлиши, судьяларнинг фақат қонунга бўйсунган ҳолда қарор қабул қилиши ҳамда ҳар қандай ташқи таъсирлардан холи равишда фаолият юритиши - фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатларини самарали химоя қилишда муҳим аҳамият касб этади. Суд фаолиятига аралашини тақиқловчи ҳуқуқий нормалар эса суд адолати устуворлигини таъминлашга қаратилган бўлиб, ушбу тамойиллар суд-ҳуқуқ тизимининг нуфузи ва ишончини оширишда ҳал қилувчи ўрин тутди. Шу боис, судьялар мустақиллигини таъминлаш, уларга яратилган кафолатлар амалий жиҳатдан ишлашини таъминлаш бугунги суд-ҳуқуқ ислоҳотларининг энг долзарб йўналишларидан бири сифатида қаралмоқда.

КАЛИТ СЎЗЛАР: Суд мустақиллиги, одил судлов, суд ҳокимияти, қонун устуворлиги, суд-ҳуқуқ ислоҳотлари, суд фаолиятига аралашини, мустақил судьялар, қонунийлик ва холислик, жиноятнинг мақсади, жиноятлар ва жазо, ташқи таъсир ва суд қарорлари, суд иши ва қарорлар, мустақил ва адолатли суд, суд қарорлари, мансабдор шахслар ва жавобгарлик

Ҳозирги кунда Республикамизда суд-ҳуқуқ тизимини янада такомиллаштириш, уни замонавий талаблар асосида ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашга қаратилган ишончли ва адолатли ҳуқуқий механизмларни жорий этиш борасида кенг кўламли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Жумладан, суд органлари фаолиятида ошқоралик, холислик ва қонунийлик тамойилларини мустаҳкамлаш, фуқароларнинг суд-ҳуқуқ органларига бўлган ишончини янада ошириш, шу орқали жамиятда қонун устуворлигини таъминлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Мазкур ислоҳотлар нафақат суд-ҳуқуқ тизимининг институционал асосларини мустаҳкамлашга, балки демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш йўлидаги стратегик вазифаларни ҳал этишга хизмат қилмоқда.

Шундай экан, судда кўрилаётган ёки кўрилган ишларни ваколатли бўлмаган шахслар томонидан назоратга олиниши суд ҳокимияти тамойилларига зид ҳисобланади.

Бугунги кунда Ўзбекистондаги суд-ҳуқуқ ислоҳотларининг асосий мақсади ҳам суднинг алоҳида ва мустақил тармоғи сифатидаги мавқеини кўтаришга қаратилганлиги билан аҳамиятлидир.

Қонунчиликка мувофиқ, одил судловни амалга ошириш жараёнида суд фаолиятига ҳар қандай шаклдаги аралашув мутлақо тақиқланади. Бу тамойил, энг аввало, суд ҳокимиятининг мустақиллигини таъминлаш, унинг фаолиятида адолат, холислик ва қонунийлик принципларини таъминлашга хизмат қилади. Ҳар қандай ташқи таъсир ёки суд қарорларини қабул қилишга қаратилган ноқонуний аралашув суд-ҳуқуқ тизимининг нуфузига путур етказиши, шунингдек, фуқароларда адолатга нисбатан ишончни сусайтириши мумкин. Шу боисдан, суд фаолиятига аралашуш ҳолатларига қарши қатъий ҳуқуқий чоралар кўриш, бундай ҳаракатларнинг олдини олиш ҳамда судьяларнинг мустақил ва эркин фаолият юритишлари учун зарур ҳуқуқий ва амалий шарт-шароитлар яратиш суд-ҳуқуқ ислоҳотларининг муҳим йўналишларидан бири ҳисобланади.

Дарҳақиқат, шу ўринда суд ишларини ҳал этишга аралашуш жиноятига алоҳида тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқдир. Ушбу жиноятнинг бевосита объекти – бу суднинг одил судловни амалга ошириш борасидаги фаолиятининг мустақиллиги, шунингдек, прокурор, терговчи ёки суриштирувчининг ишни ҳар томонлама, тўлиқ ва холис тарзда тергов қилиш бўйича фаолиятининг эркинлиги ва мустақиллигини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир. Мазкур жиноятчилик суд-ҳуқуқ органларининг фаолиятига ноқонуний таъсир ўтказиш орқали уларнинг мустақил ва холис қарор қабул қилиш имкониятини сусайтириш хавфини туғдиради ва, ўз навбатида, суд адолатининг таъминланишига жиддий тўсиқ бўлиб хизмат қилади.

Суд ишларини ҳал этиш - бу махсус ваколатли давлат органи – суд томонидан суд мажлисида тўпланган ёки тарафлар тақдим этган далиллар асосида ўтказиладиган текшириш жараёни. Суд ишларини ҳал этиш махсус ҳужжат: ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрим ва қарор қабул қилиш билан тамомланади.

Суд ишлари деганда, нафақат биринчи инстансия судида кўриладиган ишлар, балки апелляция, кассация ва тафтиш тартибида иш юритиш, шунингдек, янги очилган ҳолатлар бўйича иш юритиш ҳам тушунилиши керак. Обьектив томондан жиноят ишнинг ҳар томонлама, тўла ва холисона ўрганилишига тўсқинлик қилиш мақсадида суриштирувчи, терговчи, прокурорга ёхуд адолатсиз ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрими ёки қарор чиқарилишига эришиш мақсадида судьяга турли шаклда қонунга хилоф равишда таъсир ўтказишда ифодаланади.

Тергов қилишга ёки суд ишларини ҳал этишга аралашуш тергов органи, прокуратура ёки суд биноти ёнида шиор ёзилган плакатлар билан ёхуд иш ташлаш билан боғлиқ намойиш, митинг ёки намойиш ўтказиш, тергов, прокуратура ёки суд органлари биноти ёнида очлик эълон қилиш, оммавий ахборот воситаларида кампаниялар ташкил этиш ва бошқаларда намойиш бўлиши ҳам мумкин.

Аралашиш турли шаклда бўлиши мумкин: терговни бошқа йўналишда олиб бориш тўғрисида суриштирувчи, терговчи, прокурордан илтимос ёки талаб қилиш; судья ёки халқ маслаҳатчисидан ваъда берилган фойда ёхуд манфаат эвазига ишни муайян йўналишда олиб боришни талаб қилиш; таҳдид қилиш билан кўрқитиш; ўзи яхши танийдиган суриштирувчи, терговчи, прокурор, судья ёки халқ маслаҳатчиси орқали тергов ёки суд ишини ўзининг фойдасига ҳал этишга уриниш; маслаҳат бериш ёки давлат ҳокимияти мансабдор шахси орқали йўл-йўриқ бериш ва бошқалар.

Шунингдек, айбдор, унинг яқин қариндошлари, ҳимоячининг иш ҳолатлари бўйича дастлабки тергов органлари ёки прокурор ёхуд суд мажлисида судга шикоят, норозилик шаклидаги илтимосларни билдиришини аралашиш деб ҳисоблаб бўлмайди. Агар суриштирувчи, терговчи, прокурор, судья ишларига аралашиш ёки қаршилиқ кўрсатиш билан боғлиқ таъсир кўрсатиш ҳаракатлари ўлдириш билан кўрқитиш ёки зўрлик ишлатиш таҳдиди асосида акс эттирилса бу ҳаракатларни Ўзбекистон Республикаси жиноят кодексининг 112-моддаси ва 236-моддаси билан тавсифлаш лозим.

Шу ўринда субъектив томонга эътибор қаратсак, субъектив томондан тергов қилиш ёки суд ишларини ҳал этишга аралашиш тўғри қасддан содир этилади, яъни шахс ўз ҳаракатларининг ижтимоий хавфлилигини билади, қонунга зид ва адолатсиз қарор чиқарилишини хоҳлайди. Субъектив томоннинг зарурий белгиси аралашиш қандай мақсадда содир этилганлиги ҳисобланади. Ушбу жиноятнинг мотиви шахсий манфаатдорлик, ғаразли ният ва бошқалар бўлиши мумкин.

Жиноят субъекти - 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс. ЖКнинг 236-моддаси 2-қисмида тергов қилиш ёки суд ишларини ҳал этишга аралашиш мансабдор шахс томонидан содир этилса, оғирроқ жавобгарликни келтириб чиқариши кўрсатилган. Мансабдор шахс деганда, ишни тергов қилиш ёки ҳал этишга аралашишга бевосита ваколати бўлган шахсни тушуниш лозим.

Суд ҳокимиятининг мустақиллиги деганда, ҳокимиятлар бўлиниши принципига асосан суд ҳокимиятининг қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимиятлардан мустақил ҳолда фаолият юритиши ҳамда фақатгина ўз ваколатлари доирасидаги вазифаларни амалга ошириши тушунилади. Бу эса, суд ҳокимиятининг бошқа ҳокимият турлари билан тенг, бироқ мустақил эканлигини англатади. Одил судловни амалга ошириш жараёнида эса судьяларнинг мустақиллиги муҳим ўрин тутаяди. Яъни, судьялар ишларни кўриб чиқишда ҳар қандай ташқи таъсирлардан, шахсий манфаатлардан ёки бошқа шахсларнинг фикр ва талабларидан мутлақо мустақил ҳолда қарор қабул қиладилар. Шунингдек, судьялар ишни мазмунан ҳал этишда ҳам фақат қонун ва ички ишончига таянади. Қарор қабул қилиш жараёнида, яъни алоҳида хонага ёки маслаҳатхонага кириш чоғида ҳам судьялар фақатгина шу ишни кўраётган суд таркибидаги аъзолар билан бирга бўлиб, бошқа шахсларнинг

аралашшига йўл қўйилмайди. Бу эса суд қарорларининг холис, қонуний ва адолатли қабул қилинишига хизмат қилади.

Судьяларнинг мустақиллиги тамойилининг амалда тўлиқ таъминланиши - фуқароларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, шунингдек, улар ўртасидаги ҳуқуқий низоларни қонуний, холис ва адолатли ҳал этишнинг энг самарали кафолатларидан бири ҳисобланади. Одил судловни амалга ошириш жараёнида судья тўлиқ мустақил бўлиши лозим бўлиб, у фақатгина амалдаги қонун нормаларига таянади ва ҳеч қандай ташқи таъсирга бўйсунмасдан фаолият олиб бориши шарт.

YOSHLARNING MA'NAVIY TARBIYASIDA HUQUQ-TARTIBOT ORGANLARINING O'RNI

Babayev Tolibjon Abdujalilovich,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
"Siyosiy fanlar" kafedrasida dotsenti, PhD.

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashtirish va raqamlashtirish sharoitida yosh avlodni ma'naviy-axloqiy rivojlantirish hamda ularda huquqiy madaniyatni shakllantirishda huquq-tartibot organlarining tutgan o'rni tahlil qilinadi. Ichki ishlar va boshqa huquqni muhofaza qiluvchi idoralarning profilaktik va tarbiyalovchi institut sifatidagi funksiyalari statistik jadvallar va hududiy tahlillar yordamida yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: yoshlar siyosati, ma'naviy tarbiya, huquq-tartibot organlari, profilaktika inspektori, huquqiy madaniyat, kibermakon.

Bugungi kunda dunyoda shiddat bilan kechayotgan globallashtirish jarayonlari va raqamli texnologiyalarning transformatsiyasi yoshlar ongi hamda ma'naviy dunyoqarashiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatmoqda. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, mamlakat aholisining qariyb 60 foizini yoshlar tashkil etadi. Bu esa yoshlarga oid davlat siyosatini samarali olib borishni va ular o'rtasida huquqiy tarbiyani kuchaytirishni talab qiladi. Jinoyatchilik dinamikasi tahlili shuni ko'rsatadiki, yoshlar ma'naviyatidagi bo'shliq va huquqiy ongning yetarli emasligi turli huquqbuzarliklarning kelib chiqishiga zamin yaratmoqda. Mazkur jarayonda huquq-tartibot organlari nafaqat jazolovchi, balki ijtimoiy va ma'naviy tarbiya beruvchi muhim bo'g'in sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ma'naviy tarbiya va huquqiy madaniyatning sustligi voyaga yetmaganlar va yoshlar o'rtasidagi jinoyatlarning tarkibiy qismida yaqqol ko'rinadi[1]. Ichki ishlar vazirligining rasmiy yakuniy statistikasiga ko'ra, voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar turi bo'yicha quyidagi taqsimot kuzatilgan:

Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarning turlari bo'yicha tahlili

Jinoyat turi	Holatlar soni	Jami ulushga nisbatan foizi
O'g'rilik	1 313	40,2%
Bezorilik	193	5,9%
Firibgarlik	84	2,6%
Transport vositasini olib qochish	68	2,1%
Qasddan badanga og'ir shikast yetkazish	68	2,1%
Boshqa turdagi jinoyatlar	1 540	47,1%
JAMI	3 266	100%

Jadval tahlilidan ko‘rinadiki, jinoyatlarning deyarli har ikkinchisi (**o‘g‘rilik — 1 313 ta holat**) moddiy manfaatdorlik va ma‘naviy tarbiyaning yetishmasligi tufayli sodir etiladi.

Hududlar kesimida olib qaraganda, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining eng yuqori ko‘rsatkichlari urbanizatsiya va aholi zichligi yuqori bo‘lgan yirik shahar hamda viloyatlarga to‘g‘ri keladi.

Bugungi kunda huquq-tartibot organlari oldida turgan eng katta vazifalardan biri — yoshlarni raqamli tahdidlardan himoya qilishdir. Jinoyatchilik statistikasiga ko‘ra, respublika bo‘yicha ro‘yxatga olingan umumiy jinoyatlarning **49,6 foizi axborot texnologiyalari (AKT) orqali** (virtual firibgarlik, kiberhujumlar, ijtimoiy tarmoqlarda yot g‘oyalar targ‘iboti) sodir etilgan[2].

Bu vaziyatda IIV Kiberxavfsizlik markazlari ta‘lim muassasalarida faol targ‘ibot ishlarini olib bormoqda. Yoshlar o‘rtasida qonunlarga hurmat ruhini shakllantirish maqsadida profilaktika inspektorlari va psixologlar tomonidan oilalarda ma‘naviy muhitni sog‘lomlashtirish choralari ko‘rilmoqda. Jumladan, og‘ir turdagi an‘anaviy jinoyatlar (talonchilik, bosqinchilik) tizimli chora-tadbirlar natijasida kamayishiga erishildi.

Uyushmagan (hech qacda ishlamaydigan va o‘qimaydigan) yoshlar o‘rtasida ma‘naviy bo‘shliqning oldini olish maqsadida Mahallabay ishlash tizimi joriy etilgan. Profilaktika inspektorlari mahallalardagi yoshlar yetakchilari bilan hamkorlikda quyidagi natijalarga erishmoqda[3]:

- Sport to‘garaklari va harbiy-vatanparvarlik musobaqalariga jinoyatchilikka moyilligi bor yoshlarning ulushi jalb etilmoqda.
- Bandligi ta‘minlanmagan yoshlar kasb-hunarga yo‘naltirilmoqda.
- Ta‘lim va xalqaro imtihonlarga (masalan, 2025 yilda 17,3 mingdan ortiq yoshlarning imtihon xarajatlari qoplab berilgan) yoshlarni yo‘naltirish orqali ular ijtimoiy foydali mehnatga jalb qilinmoqda.

Olib borilgan statistik va kriminologik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yoshlarning ma‘naviy tarbiyasida huquq-tartibot organlarining roli faqatgina ma‘muriy nazorat yoki jazolash bilan cheklanmaydi[4]. Jinoyatlarning yarmidan ko‘pi virtual makon va AKT sohasiga ko‘chayotgan davrda yoshlarda raqamli va ma‘naviy immunitetni shakllantirish ustuvor vazifaga aylandi. Ichki ishlar organlari, ta‘lim muassasalari va oila institutining o‘zaro tizimli hamkorligigina yoshlar o‘rtasida ma‘naviy inqiroz va unga bog‘liq huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining «Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida»gi Qonuni. O‘RQ-406-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining voyaga yetmaganlar o‘rtasidagi jinoyatchilik bo‘yicha yillik hisoboti ma‘lumotlari.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining «Huquqbuzarliklar statistikasi» to‘plami.

4. Babaxanov H.Q. Uyushmagan yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning umumiy profilaktikasini takomillashtirish // Pedagogical Research Journal. – 2025.

JAMIYAT HAYOTIDAGI IJTIMOIIY-HUQUQIY ISLOHOTLARDA ICHKI ISHLAR ORGANLARINING LEGITIMLIGINI OSHIRISH: MUAMMO VA YECHIMLAR

Babayev Tolibjon Abdujalilovich,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
"Siyosiy fanlar" kafedrasasi dotsenti, PhD.

Annotatsiya: Maqolada fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirish sharoitida ichki ishlar organlari (IIO) legitimligini oshirishning nazariy-huquqiy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Muallif tomonidan tizimning jamiyatdagi imijini yaxshilash, aholi bilan ishonchli muloqotni yo'lga qo'yish va sohani raqamlashtirish orqali legitimlikni mustahkamlash yo'nalishlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: fuqarolik jamiyati, ichki ishlar organlari, legitimlik, ijtimoiy ishonch, shaffoflik, jamoatchilik nazorati, huquqbuzarliklar profilaktikasi.

Zamonaviy demokratik davlat qurish jarayonida fuqarolik jamiyati institutlarining roli tubdan oshib bormoqda. Kuchli fuqarolik jamiyati shakllanishining asosiy mezonlaridan biri — aholining davlat institutlariga, xususan, jamoat tartibi va xavfsizligini ta'minlovchi ichki ishlar organlariga bo'lgan ishonchidir.

Legitimlik — bu faqatgina qonuniylik emas, balki aholi tomonidan ushbu tizim vakolatlari va harakatlarining ixtiyoriy ravishda tan olinishidir. Ichki ishlar organlari faoliyatida jazolash tizimidan "ijtimoiy xizmat ko'rsatuvchi" modelga o'tilishi jamiyat va davlat o'rtasidagi konsensusni ta'minlaydi[1].

Siyosiy va huquqiy fanlarda legitimlik tushunchasi M. Veber tomonidan klassik tarzda uch turga (an'anaviy, xarizmatik, ratsional-huquqiy) ajratilgan. Ichki ishlar organlari faoliyatida legitimlik muammosini zamonaviy tadqiqotchilar (jumladan, J. Stanko va J. Bredli) aholining politsiya bilan muloqotdagi shaxsiy tajribasi va tizimning adolatlilik darajasi bilan bog'laydilar. O'zbekistonlik huquqshunos olimlarning ta'kidlashicha, IIO legitimligi ularning jamiyat bilan qanchalik ochiq muloqot qila olishiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq.

Ichki ishlar organlarining legitimligini oshirish majburiy kuch ishlatish vakolatiga ega tuzilmaning fuqarolar ko'zida qonuniy va adolatli himoyachiga aylanishini anglatadi. Bugungi kunda bu borada bir qator muhim yo'nalishlar mavjud:

1. **Jamoatchilik nazorati va ochiqlik:** IIO huzuridagi Jamoatchilik kengashlarining faoliyati tizim yopiqligini bartaraf etishga xizmat qilmoqda. Aholining axborotdan xabardorlik darajasi oshgani sayin, asossiz mish-mishlar va tizimga bo'lgan salbiy qarashlar kamayadi.
2. **"Mahallabay" ishlash tizimi:** Profilaktika inspektorlarining mahalla fuqarolar yig'inlari va aholi bilan bevosita yaqin aloqasi huquqbuzarliklarning

barvaqt oldini olish imkonini bermoqda. Bu esa tizimning ijtimoiy legitimligini oshiradi.

3. **Raqamlashtirish va korrupsiya omilini kamaytirish:** Davlat xizmatlarini ko'rsatish, jarimalarni rasmiylashtirish va murojaatlarni qabul qilish tizimining raqamlashtirilishi xodim va fuqaro o'rtasidagi bevosita aloqani kamaytirib, tizimga bo'lgan ishonchni mustahkamlamoqda[2].

Mavjud muammolar: Shu bilan birga, ayrim hududlarda xodimlarning kasbiy etikasi, muloqot madaniyatining pastligi va fuqarolarning huquqiy savodxonligi yetarli emasligi IIO va jamiyat o'rtasida anglashilmovchiliklarni keltirib chiqarmoqda.

Ichki ishlar organlarining legitimligi va aholi ishonchini baholashda quyidagi ijtimoiy-statistik indikatorlar asosiy mezon hisoblanadi:

- **Ishonch darajasi:** Jamoatchilik fikri so'rovnomalari (masalan, "Ijtimoiy fikr" markazi tahlillari) ko'rsatishicha, aholining IIOga bo'lgan umumiy ishonch darajasi barqaror ravishda **70-75%** atrofini tashkil etadi. Qolgan foiz tuzilmadagi korrupsiya xavfi va ochiqlikning yetishmasligi bilan izohlanadi.
- **Mahallabay profilaktika:** Respublika bo'yicha 10 mingdan ortiq mahallalarda faoliyat yuritayotgan profilaktika inspektorlarining aholi bilan bevosita aloqasi natijasida, jinoyatchilikdan xoli ("yashil") mahallalar ulushi so'nggi yillarda sezilarli darajada oshgan.
- **Raqamli transformatsiya:** Davlat xizmatlari va Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (my.gov.uz) orqali IIO tizimiga oid (sudlanmaganlik, avtotransportni ro'yxatdan o'tkazish va h.k.) murojaatlarning qariyb **60% dan ortig'i** elektron shaklga o'tkazildi. Bu esa sohadagi byurokraziyani kamaytirdi.

Xorijiy tajriba.

Rivojlangan davlatlarda politsiya tuzilmalarining legitimligini oshirishda quyidagi tizimli modellardan foydalaniladi:

Davlat	Qo'llaniladigan model / Yondashuv	Legitimlikni oshirishdagi natijasi
Buyuk Britaniya	<i>Policing by consent</i> (Rozilik asosidagi politsiya)	Politsiya kuch ishlatar emas, balki fuqarolarning roziligi va ko'magiga tayanadigan ijtimoiy institut sifatida ishlaydi. Xodimlar quolsiz yuradi.
AQSh	<i>Community Policing</i> (Jamiyatga yo'naltirilgan politsiya)	Politsiya xodimlari muayyan mahallalarga biriktirilib, aholi bilan hamkorlikda jinoyatchilikning ijtimoiy ildizlarini aniqlaydi va bartaraf etadi.
Germaniya	<i>Bürgernahe</i> (Fuqaroga yaqinlik)	Har bir tumanda "kontakt politsiyachilari" ishlaydi. Ularning asosiy vazifasi jazolash

		emas, balki fuqarolarga huquqiy va psixologik maslahat berishdir.
Yaponiya	<i>Koban</i> (Mahalliy politsiya budkalari)	Shahar va qishloqlarda kichik politsiya punktlari tashkil etilgan bo‘lib, ular mahalla hayotining ajralmas qismi hisoblanadi. Aholi bilan ishonch darajasi juda yuqori.

Milliy amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha takliflar.

Xorij tajribasi va statistik tahlillardan kelib chiqib, O‘zbekistonda IO legitimligini oshirish uchun quyidagilarni ilmiy taklif sifatida kiritish mumkin:

1. *"Rozilik asosidagi xizmat" konsepsiyasini singdirish:* IO xodimlarining ongida fuqaro davlat organi uchun emas, davlat organi fuqaro uchun xizmat qilishi tamoyilini mustahkamlash.
2. *Mustaqil baholash tizimi:* IO faoliyatiga baho berishda ichki idoraviy ko‘rsatkichlardan (jinoyslarni ochish foizi) voz kechib, reytingni to‘liq jamoatchilik so‘rovnomalari (mustaqil audit) asosida belgilash.
3. *Gadgetlar va shaffoflik:* Elektron bayonnomalar va bodi-kameralar tizimini to‘liq qonun bilan tartibga solish, fuqaro va xodim muloqotida inson omilini minimallashtirish[3].

Xulosa sifatida shuni ta’kidlash mumkinki, jamiyat rivojlanishida IO legitimligini yangi bosqichga olib chiqish uchun quyidagi choralarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- Institutsional darajada: IO vakillarining mahalliy Kengashlar va jamoatchilik oldidagi hisobdorlik tizimini yanada soddalashtirish va natijadorligini oshirish.
- Kadrlar siyosatida: Xodimlarni tayyorlashda nafaqat jismoniy va jangovar, balki psixologik, inson huquqlari va stressga chidamlilik ko‘nikmalariga urg‘u berish.
- Ijtimoiy sheriklikda: Nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) va OAV bilan birgalikda aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan qo‘shma media-loyihalarni ko‘paytirish.

Ichki ishlar organlarining legitimligining yuqori bo‘lishi mamlakatda qonun ustuvorligi va barqaror rivojlanishni ta’minlashning eng muhim kafolatidir.

Adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ички ишлар органларининг фаолияти самарадорлигини тубдан ошириш, жамоат тартибини, фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлашда уларнинг масъулиятини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони. «Халқ сўзи» газетасининг 2017 йил 11 апрелдаги 71 (6765)-сони.

2. Хидиров Ф.Ш. Маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани фаолиятининг ҳуқуқий асослари: Ўқув қўлланма – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Малака ошириш институти, 2023. – 52 б.

3. Бабаев Т.А. Взаимодействие органов правопорядка с органами самоуправления и общественными организациями в общении с народом. // International scientific-practical conference: «Problems and prospects for the implementation of interdisciplinary research», 17-part, Spain, November 2024: Pp. 123-126.

DAVLAT RO‘YXATIDAN O‘TISHNI RAD ETISH YOKI BUNDAN BO‘YIN TOVLASH TO‘G‘RISIDAGI ISHLARNI SUDDA KO‘RISHDA HUQUQ TO‘G‘RISIDAGI NIZONING YUZAGA KELISHI: NAZARIY VA AMALIY JIHATLAR

Aminov Anvarbek Aminbek o‘g‘li,
O‘zbekiston Respublikasi
Odil sudlov akademiyasi
mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: mazkur tezisda davlat ro‘yxatidan o‘tishni rad etish yoki undan bo‘yin tovlash bilan bog‘liq ma‘muriy nizolarni sudda ko‘rish jarayonida huquq to‘g‘risidagi nizoning yuzaga kelishi masalasi tahlil qilinadi. Huquq to‘g‘risidagi nizo tushunchasi, uning ma‘muriy-huquqiy nizolardan farqi hamda sud yurisdiksiyasini belgilashdagi ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, ilmiy nazariy tahlillar hamda yondashuvlar asosida ma‘muriy organ qarorining qonuniyligini tekshirish bilan huquqning o‘zi yuzasidan kelib chiqqan nizoni ajratish zarurati asoslab beriladi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Ma‘muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeksi doirasida davlat ro‘yxatidan o‘tkazishni rad etish yoki ro‘yxatdan o‘tkazishdan bo‘yin tovlash bilan bog‘liq ishlarni ko‘rishda uchraydigan amaliy muammolar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: davlat ro‘yxatidan o‘tkazish, ro‘yxatdan o‘tishni rad etish, bo‘yin tovlash, ma‘muriy sud, huquq to‘g‘risidagi nizo, sud yurisdiksiyasi, ma‘muriy huquq, ish yuritishni tugatish, sud ajrimi.

Davlat ro‘yxatidan o‘tkazish institutining asosiy vazifasi jismoniy va yuridik shaxslarning huquqiy maqomini e‘tirof etish hamda qonun bilan muhofaza qilinadigan huquqlarining amalga oshirilishini ta‘minlashdan iborat hisoblanadi. Shu jihatdan davlat ro‘yxatidan o‘tishni rad etish yoki vakolatli organlarning ro‘yxatdan o‘tkazishdan bo‘yin tovlashi bilan bog‘liq nizolar ma‘muriy sudlar tomonidan ko‘rib chiqiladigan muhim toifadagi ishlar sirasiga kiradi. Biroq amaliyotda mazkur turdagi ishlarni ko‘rish jarayonida ayrim hollarda huquq to‘g‘risidagi nizo yuzaga kelishi kuzatiladi. Bu esa ishning ma‘muriy sudlovga taalluqliligi hamda nizoni ko‘rib chiqish tartibini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Huquq to‘g‘risidagi nizo deganda taraflar o‘rtasida muayyan subyektiv huquqning mavjudligi, hajmi, tegishliligi yoki unga egalik qilish masalasida kelib chiqqan qarama-qarshilik tushuniladi. Bunday nizolarda asosiy masala ma‘muriy organ qarorining qonuniyligi emas, balki muayyan huquqning kimga tegishli ekanligini aniqlash hisoblanadi. Huquq to‘g‘risidagi nizo taraflar o‘rtasida muayyan subyektiv huquqning mavjudligi, mazmuni, hajmi yoki uning qaysi shaxsga tegishliligi yuzasidan vujudga keladigan huquqiy qarama-qarshilikni anglatadi. Bunday nizolarning o‘ziga xos jihati shundaki, unda ma‘muriy organ tomonidan

qabul qilingan qarorning qonuniyligi ikkilamchi masala bo'lib, asosiy e'tibor bahsli huquqning egasini aniqlashga qaratiladi. Ya'ni sud ma'muriy organning harakati yoki harakatsizligini baholashdan avval taraflardan qaysi biri mazkur huquqning qonuniy egasi ekanligini aniqlashi talab etiladi. *Masalan, ko'chmas mulkni davlat ro'yxatidan o'tkazishni rad etish bilan bog'liq ishda ikki shaxs bir obyektga nisbatan mulk huquqini da'vo qilayotgan bo'lsa, nizo ma'muriy organning rad etish qarorida emas, balki aynan mulk huquqining kimga tegishli ekanligida namoyon bo'ladi. Bunday holatda davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organ faqat huquqni qayd etuvchi subyekt hisoblanadi va u mulk huquqining haqiqiy egasini aniqlash vakolatiga ega emas. Shu sababli nizoning mohiyati ma'muriy-huquqiy munosabatlardan ko'ra fuqarolik-huquqiy munosabatlarga yaqinlashadi.*

Huquq to'g'risidagi nizolarni ma'muriy nizolardan ajratib turuvchi asosiy mezon ham aynan shunda namoyon bo'ladi. Ma'muriy nizolarda sud ma'muriy organ qarori, harakati yoki harakatsizligining qonuniyligini tekshiradi. Huquq to'g'risidagi nizolarda esa sudning asosiy vazifasi bahsli huquqning mavjudligini va uning qaysi shaxsga tegishli ekanligini aniqlashdan iborat bo'ladi. Natijada bunday nizolarni ko'rib chiqishda sud tomonidan kengroq dalillar doirasi o'rganiladi, taraflarning moddiy-huquqiy munosabatlari tahlil qilinadi va huquqning kelib chiqish asoslariga baho beriladi. Shu nuqtai nazardan, davlat ro'yxatidan o'tkazishni rad etish yoki undan bo'yin tovlash bilan bog'liq ishlarni ko'rishda huquq to'g'risidagi nizo mavjud yoki mavjud emasligini aniqlash alohida ahamiyatga ega. Chunki bu holat nafaqat ishning mazmuniga, balki uning qaysi sud yurisdiksiyasida ko'rilishi lozimligini belgilashga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Huquq to'g'risidagi nizoning noto'g'ri baholanishi esa sud vakolatlarining chalkashishiga, ishning asossiz ravishda boshqa sudga yuborilishiga yoki fuqarolarning sud himoyasiga bo'lgan huquqning kechikishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois mazkur institut ma'muriy sudlov nazariyasi va amaliyotida muhim ilmiy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Huquq to'g'risidagi nizo masalasi xorijiy huquqshunos olimlar tomonidan ham keng tadqiq etilgan. Xususan, nemis ma'muriy huquqshunosi Iris Kemmler huquq to'g'risidagi nizoning asosiy belgisi sifatida taraflar o'rtasida moddiy huquqning mavjudligi yoki tegishlilik yuzasidan kelishmovchilik mavjud bo'lishini ko'rsatadi [1]. Olimning fikricha, ma'muriy sudning vazifasi, avvalo, ma'muriy organning qarori qonuniyligini tekshirishdan iborat bo'lib, agar nizo markazida ma'muriy akt emas, balki huquqning o'zi turgan bo'lsa, bunday munosabatlar boshqa turdagi sud yurisdiksiyasi doirasida hal etilishi lozim.

Yana bir nemis olimi Hartmut Maurer esa ham huquq to'g'risidagi nizolarni ma'muriy nizolardan ajratish zarurligini ta'kidlaydi [2]. Uning fikricha, ma'muriy sudlar huquq egasini aniqlash bilan emas, balki davlat organining huquqni qo'llash faoliyati qonuniy amalga oshirilgan yoki amalga oshirilmaganligini tekshirish bilan shug'ullanishi kerak. Shu sababli ma'muriy ishni ko'rish davomida huquqning qaysi shaxsga tegishli ekanligi yuzasidan tortishuv mavjudligi aniqlansa, sud avvalo ushbu nizoning moddiy-huquqiy mohiyatiga baho berishi zarur.

Rudolf Schmidt esa huquq to'g'risidagi nizolarni davlat organlari vakolatlari bilan bog'liq holda tahlil qiladi [3]. Olimning ta'kidlashicha, ma'muriy organlar ko'pincha huquqlarni yaratmaydi, balki ularni e'tirof etadi yoki qayd etadi. Shuning uchun huquqning mavjudligi yoki uning tegishliligi yuzasidan jiddiy tortishuv mavjud bo'lgan hollarda ma'muriy organ bunday masalani mustaqil ravishda hal qilish vakolatiga ega emas. Bu masala sud tomonidan moddiy-huquqiy jihatdan ko'rib chiqilishi kerak.

Fransuz huquqshunosi Jean Pradel ham huquq to'g'risidagi nizo va ma'muriy nizo o'rtasidagi farqni sud himoyasi nuqtai nazaridan izohlaydi. Uning fikricha, ma'muriy sudlar davlat boshqaruvi faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirsa, huquqning mavjudligi yoki tegishliligiga oid bahslar xususiy huquqiy munosabatlar doirasida hal etilishi maqsadga muvofiqdir. Aks holda ma'muriy adliya va umumiy yurisdiksiya sudlari vakolatlari o'rtasidagi chegaralar buzilishi mumkin.

Rossiyalik olim Aleksey Nozdrachev esa huquq to'g'risidagi nizolarda asosiy e'tibor huquq egasini aniqlashga qaratilishini qayd etadi [4]. Uning fikricha, bunday nizolarni ko'rib chiqishda sud nafaqat protsessual masalalarni, balki huquqning vujudga kelish asoslarini, uning hajmini va tegishliligini ham tekshirishi lozim. Shu sababli huquq to'g'risidagi nizolar ko'pincha murakkab dalillash jarayoni bilan tavsiflanadi. Huquq to'g'risidagi nizo masalasiga yondashgan olimlar qatorida K. Davidovning qarashlari ham alohida ahamiyatga ega. Uning fikricha, huquq to'g'risidagi nizo vujudga kelganida asosiy muammo ma'muriy organ qarorining qonuniyligini baholash emas, balki taraflar o'rtasida muayyan subyektiv huquqning mavjudligi va uning kimga tegishliligi masalasida kelishmovchilik mavjud bo'lishidir. Shu sababli bunday holatlarda sud avvalo huquqiy munosabatning moddiy-huquqiy asoslarini aniqlashi, ya'ni huquqning vujudga kelishiga sabab bo'lgan faktik va huquqiy holatlarni chuqur tahlil qilishi zarurligini ta'kidlaydi [5]. Mazkur olimlarning qarashlarini umumlashtirgan holda aytish mumkinki, huquq to'g'risidagi nizing asosiy xususiyati ma'muriy organ faoliyatining qonuniyligini baholashdan ko'ra, muayyan huquqning mavjudligi va uning qaysi shaxsga tegishli ekanligini aniqlashga qaratilganligidadir. Aynan shu jihat davlat ro'yxatidan o'tkazishni rad etish yoki undan bo'yin tovlash bilan bog'liq ishlarni ko'rishda huquq to'g'risidagi nizo mavjudligini aniqlashda asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi.

Amaliyotda ayrim holatlar mavjud bo'lib, ular ish mazmunida huquq to'g'risidagi nizo mavjudligini ko'rsatishi mumkin. Bunday vaziyatlarda taraflar o'rtasida muayyan subyektiv huquqning kimga tegishliligi, uning hajmi yoki vujudga kelish asoslari yuzasidan jiddiy kelishmovchiliklar kuzatiladi. Natijada nizing markazida ma'muriy organ qarorining qonuniyligi emas, balki aynan huquqning o'zi turadi. Bu esa ishni ko'rishda suddan faqat protsessual emas, balki moddiy-huquqiy masalalarni ham chuqur tahlil qilishni talab etadi. Shu sababli bunday holatlar huquq to'g'risidagi nizo mavjudligini aniqlashda muhim mezon ekanligini bildiradi hamda bunday toifadagi nizolarni ma'muriy sudar ko'rish vakolatiga ega bo'lmaydi. Buni quyidagilar bilana asoslash mumkin:

Birinchidan, ko'chmas mulkka bo'lgan huquqni davlat ro'yxatidan o'tkazishda bir nechta shaxs bir obyektga nisbatan mulk huquqini da'vo qilishi mumkin. Bunday

vaziyatda ma'muriy organ ro'yxatdan o'tkazishni rad etsa, ma'muriy sud avvalo kimning mulk huquqi mavjudligini aniqlashi lozim bo'ladi. Bu esa ma'muriy sud vakolatidan tashqariga chiqib ketishiga olib keladi.

Ikkinchidan, yuridik shaxslarni davlat ro'yxatidan o'tkazishda tashkilot ta'sischi o'rtasida korporativ nizo mavjud bo'lishi mumkin. Masalan, ta'sis hujjatlarining haqiqiyliigi yoki ta'sischi tarkibi yuzasidan kelishmovchilik bo'lsa, dastlab ushbu nizo hal etilishi talab etiladi.

Uchinchidan, fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd etish bilan bog'liq ishlarda qarindoshlik, otalik yoki meros huquqi masalalari yuzasidan tortishuvlar kelib chiqishi mumkin. Bunday hollarda ham huquqning o'zi bahsli bo'lib qoladi.

Bu borada Germaniyada davlat reyestrlari bilan bog'liq nizolarni sudda ko'rishda huquqiy munosabatning tabiati alohida ahamiyatga ega. Ma'muriy sudlar faqat ma'muriy organ faoliyatining qonuniyligini tekshirishi, xususiy huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan nizolar esa umumiy yurisdiksiya sudlari tomonidan hal etilishi belgilanadi [6]. Ma'muriy sudning vazifasi huquq egasini aniqlash emas, balki ma'muriy organ qonunga muvofiq harakat qilgan yoki qilmaganligini baholashdan iborat. Shu sababli Germaniya sud amaliyotida huquq to'g'risidagi nizo mavjudligi aniqlansa, avvalo ushbu nizo tegishli sud tomonidan hal qilinishi talab etiladi.

O'zbekiston qonunchiligi va amaliyotiga etibor qaratadigan bo'lsak, O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy sud ishlarini yuritish to'g'risidagi kodeksiga ko'ra, davlat ro'yxatidan o'tkazishni rad etish yoki undan bo'yin tovlash bilan bog'liq nizolar ma'muriy sudlarga taalluqli hisoblanadi [7]. Biroq ishni ko'rish davomida huquq to'g'risidagi nizo mavjudligi aniqlansa, mazkur holat sud tomonidan alohida baholanishi zarur. Chunki ma'muriy sudning asosiy vazifasi ma'muriy organning qarori yoki harakatsizligi qonuniyligini tekshirishdan iborat. Agar ishning mohiyati huquqning o'zi kimga tegishli ekanligini aniqlashga qaratilgan bo'lsa, bunday nizo fuqarolik sudlari yoki iqtisodiy sudlar vakolatiga kirishi mumkin. Shu sababli davlat ro'yxatidan o'tishni rad etish yoki bundan bo'yin tovlash to'g'risidagi arizani (shikoyatni) ko'rilayotganda huquq to'g'risida nizo kelib chiqqan bo'lsa sud ish yuritishni tugatish haqida ajrim qabul qiladi. Davlat ro'yxatidan o'tishni rad etish yoki undan bo'yin tovlash bilan bog'liq nizolarning o'ziga xos xususiyati shundaki, ayrim hollarda ular ma'muriy-huquqiy munosabatlar doirasidan chiqib, huquq to'g'risidagi nizoga aylanishi mumkin. Bunday vaziyatlarda nizoning haqiqiy mazmunini aniqlash va uni tegishli sud yurisdiksiyasiga taalluqli ekanligini belgilash alohida ahamiyat kasb etadi. Germaniya tajribasi shuni ko'rsatadiki, ma'muriy sudlar va boshqa yurisdiksiya sudlari vakolatlarini aniq chegaralash huquqiy aniqlikni ta'minlash hamda sud himoyasining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois O'zbekiston sud amaliyotida ham davlat ro'yxatidan o'tkazish bilan bog'liq ishlarda huquq to'g'risidagi nizoni aniqlash mezonlarini yanada takomillashtirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Iris Kemmler: Allgemeiner Aufopferungsanspruch und öffentlich-rechtlicher Erstattungsanspruch. In: Juristische Arbeitsblätter 2005, S. 659 (660).
2. Hartmut Maurer, Christian Waldhoff: Allgemeines Verwaltungsrecht. 19. Auflage. C. H. Beck, München 2017, ISBN 978-3-406-68177-6, § 10, Rn. 85.
3. Rudolf Schmidt: Die Anfechtungsklage gegen Verwaltungsakte im französischen Verwaltungsrecht. München 1967.
4. Ноздрачев А. Ф. Административные акты: понятие, признаки, динамика // Административные процедуры и контроль в свете европейского опыта. М.: Статут, 2011. С. 134–136
5. Давыдов К. В. Административные процедуры: концепция правового регулирования: дис. ... д-ра юрид. наук. Нижний Новгород, 2020. С. 331–333, 357; Россинский Б. В. Административное право: учебник. 6-е изд., пересмотр. М.: Норма, ИНФРА-М, 2020
6. Verwaltungsgerichtsordnung. In der Fassung der Bekanntmachung vom 19.03.1991 (BGBl. I S. 686) zuletzt geändert durch Gesetz vom 23.04.2026 (BGBl. I S. 111) m.W.v. 29.04.2026
7. O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeksi // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. <https://lex.uz/docs/3527353>

ҲАР ҚАНДАЙ ҲОЛАТДА ҲАМ УНДИРУВНИ ГАРОВ МУЛКИГА ҚАРАТИШ МУМКИН ЭМАС

Р.М.Бегимов

Сурхондарё вилоят
суди судьяси

КАЛИТ СЎЗЛАР: гаров, гаров мулки, ундирувни гаровга қўйилган мол-мулкка қаратиш, кредитор талаблари, гаров билан таъминланган мажбурият, қарздорлик, гаров қиймати, Фуқаролик кодекси, «Гаров тўғрисида»ги Қонун, суд амалиёти.

АННОТАЦИЯ: Мазкур мақолада гаров билан таъминланган мажбуриятлар бўйича ундирувни гаров мулкига қаратишнинг ҳуқуқий асослари таҳлил қилинган. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг «Гаров тўғрисида»ги Қонуни ва Фуқаролик кодексига киритилган сўнгги ўзгартиришлар асосида гаров билан таъминланган мажбуриятнинг бузилиши жуда арзимас деб баҳоланадиган ҳолатлар ёритилган. Шунингдек, судлар томонидан ундирувни гаров мулкига қаратиш ҳақидаги талабларни кўриб чиқишда қарз миқдорининг гаров қийматига нисбати ҳамда мажбуриятни бажариш кечикишининг давомийлигини аниқлашнинг аҳамияти таҳлил қилинган.

Ўзбекистон Республикаси “Гаров тўғрисида”ги Қонуни (бундан кейинги матнларда Қонун деб юритилади)нинг 26-моддаси биринчи қисмига кўра, гаровга олувчининг (кредиторнинг) талабларини қондириш учун ундирувни қарздор гаров билан таъминланган мажбуриятни ўзи жавобгар бўлган вазиятларда бажармаган тақдирда ёки лозим даражада бажармаганда гаровга қўйилган мол-мулкка қаратиши мумкин.

Бироқ, ҳар қандай қарздорликни ундиришда ундирувни гаров мулкига қаратиш мумкин эмас.

Қонуннинг учинчи қисмига кўра, агар гаров билан таъминланган мажбуриятнинг қарздор томонидан бузилиши жуда арзимас бўлса ва шу туфайли гаровга олувчи талабларининг миқдори гаровга қўйилган мол-мулкнинг қийматига аниқ мос келмаса, ундирувни гаровга қўйилган мол-мулкка қаратишни рад этиш мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг 2025 йил 22 апрелдаги “Кредиторларнинг гаров билан таъминланган талабларини қаноатлантириш тизими янада такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги ЎРҚ-1060-сонли Қонуни 1-моддаси биринчи қисмининг 2-бандига асосан “Гаров тўғрисида”ги Қонуннинг 26-моддаси тўртинчи қисм билан тўлдирилди.

Унга кўра, гаров билан таъминланган мажбуриятнинг бузилиши қуйидаги шартлар бир вақтнинг ўзида мавжуд бўлган тақдирда, жуда арзимас деб ҳисобланади: 1) агар гаров билан таъминланган, қарздор томонидан қопланмаган мажбуриятнинг суммаси гаров қийматининг ўн беш фоизидан камроқни ташкил қилса; 2) агар гаров билан таъминланган мажбурият бажарилишининг кечикиши кетма-кет уч ойдан ошмаган бўлса.

Шунингдек, ушбу Қонуннинг 2-моддасига асосан Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 279-моддасига шу мазмундаги учинчи қисм билан тўдирилди.

Бундай ҳолатда, судлар томонидан низони мазмунан ҳал этишда даъво талабидаги қарз миқдорининг гаров мулки қийматига нисбатини ва қарздорликни юзага келган даврини аниқлаш муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар

Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси.

Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 1 майдаги «Гаров тўғрисида»ги Қонуни.

Ўзбекистон Республикасининг 2025 йил 22 апрелдаги ЎРҚ–1060-сон «Кредиторларнинг гаров билан таъминланган талабларини қаноатлантириш тизими янада такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги Қонуни.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг иқтисодий низоларни кўриб чиқишда гаров тўғрисидаги қонунчиликни қўллашга оид қарорлари ва тушунтиришлари.

Ўзбекистон Республикаси қонунчилик маълумотлари миллий базаси – [.lex.uz](http://lex.uz)

KONSTITUTSIYAVIY SHIKOYATNI RAD ETISH MEZONLARI: O‘ZBEKISTON VA XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI

Nurmamatova Noila Doniyorovna,

Toshkent davlat yuridik

universiteti tayanch doktoranti

e-mail: nurmamatovanoila@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi konstitutsiyaviy sud protsessida shikoyatni rad etish mezonlari hamda ishni sud majlisiga tayyorlash bosqichi tahlil qilinadi. O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi va Germaniya, AQSh, Fransiya konstitutsiyaviy nazorat organlari tajribasi qiyosiy o‘rganilib, murojaatni rad etishning huquqiy asoslari ochib beriladi. Tahlil natijasida konstitutsiyaviy sud faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan xulosalar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: konstitutsiyaviy sud, konstitutsiyaviy shikoyat, murojaatni rad etish, konstitutsiyaviy nazorat, qiyosiy-huquqiy tahlil.

Bugungi kunda demokratik huquqiy davlat qurish jarayonida konstitutsiyaviy nazorat instituti inson huquq va erkinliklarini himoya qilish hamda Konstitutsiya ustuvorligini ta’minlashning muhim kafolatlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilgan konstitutsiyaviy islohotlar natijasida fuqarolarga konstitutsiyaviy shikoyat bilan murojaat qilish huquqining berilishi Konstitutsiyaviy sud faoliyatida murojaatlarni ko‘rib chiqish va ularni rad etish mezonlari masalasini yanada dolzarb qilib qo‘ydi. Konstitutsiyaviy sud protsessida shikoyatning asosli yoki asossiz ekanligini to‘g‘ri baholash, ishni sud majlisiga sifatli tayyorlash va murojaatni rad etishning aniq asoslarini belgilash sud faoliyati samaradorligini hamda qabul qilinadigan qarorlar obyektivligini ta’minlaydi. Ushbu tezisdagi mazkur masalalar O‘zbekiston qonunchiligi va xorijiy davlatlar – Germaniya, AQSh hamda Fransiya tajribasi asosida qiyosiy-huquqiy jihatdan tahlil qilinadi.

Konstitutsiyaviy sud protsessida shikoyatning asosli yoki asossiz ekanligini aniqlash muhim bosqichlardan biri bo‘lib, u sudning ish yuritish sifatini belgilaydi. Sajó va Uitzning ta’kidlashicha, sud tomonidan jalb qilingan ekspertlarning huquqiy baholashlari qarorlarning obyektivligini oshirishga yordam beradi [1]. Xorijiy tajribada, xususan, Germaniya Konstitutsiyaviy sudi faoliyatida, ekspert xulosalari sud ishlarini tayyorlash jarayonida keng qo‘llaniladi, bu esa sud qarorlarining huquqiy asosligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega [2].

O‘zbekistonda ham Konstitutsiyaviy sud jarayonida huquqiy masalalar chuqur tahlil qilinadi. Sud tomonidan dalillarni tahlil qilish va tomonlarning ishtirokini ta’minlash sudning odil qaror qabul qilishiga yordam beradi. Bu borada O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to‘g‘risidagi konstitutsiyaviy qonunida sud majlisiga tayyorgarlik jarayonida huquqiy masalalar bo‘yicha ekspertlarni jalb qilish imkoniyati ko‘zda tutilgan.

Bundan tashqari, sud ishtirokchilarni chaqirish orqali ularning qarashlarini tinglaydi va muammoni turli tomonlardan yoritadi. Ishtirokchilar – shikoyat qiluvchi, javobgar, ekspertlar va advokatlar – o‘z nuqtai nazarlarini bildirish orqali sudga holatni to‘liq baholash imkoniyatini beradi. T.Ginsburg va R.Dixon ta’kidlashlaricha, demokratik davlatlarda Konstitutsiyaviy sudlarning ishi nafaqat konstitutsiyaviy huquqiy masalalarni hal qilish, balki davlatning huquqiy prinsiplariga rioya qilishni ta’minlash vazifasini ham bajaradi [3].

A.B.Gafurov O‘zbekistonda konstitutsiyaviy nazorat instituti Konstitutsiya ustuvorligini ta’minlash orqali konstitutsiyaviy qonuniylikni mustahkamlashi va shu yo‘l bilan ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi, “muvofiqlashtiruvchi” tizimli rol o‘ynashini ta’kidlaydi [4]. Shu ma’nodagi ishtirokchilarni chaqirish va ularning fikrlarini hisobga olish sud qarorlarining adolatliligini ta’minlaydi.

Demak, ishni sud majlisiga tayyorlash jarayoni faqatgina dalillarni yig‘ish va tahlil qilish bilan cheklanmaydi. U sudning ishni adolatli va qonuniy asosda ko‘rib chiqishi uchun muhim bosqich hisoblanadi. Tegishli mutaxassislarining jalb qilinishi, ishtirokchilar fikrlarining tinglanishi va huquqiy masalalarning chuqur tahlil qilinishi – bularning barchasi sud qarorlarining obyektivligini ta’minlashga xizmat qiladi. Bu nafaqat sudning faoliyatini samarali tashkil etishga, balki Konstitutsiyaga muvofiq yondashuvni kafolatlashga yordam beradi.

Konstitutsiyaviy sudlar faoliyatida murojaatni rad etish mezonlari sud tizimining samaradorligi va adolat prinsipiga rioya qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasining «Konstitutsiyaviy sud to‘g‘risida»gi konstitutsiyaviy qonunining 34-moddasida sud tomonidan murojaatni rad etishning asoslari ko‘rsatib o‘tilgan. Bu jarayonning aniq belgilangan qoidalari mamlakat sud tizimini huquqiy barqarorlikka hissa qo‘shuvchi muhim omillardan biriga aylantiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudida konstitutsiyaviy shikoyatni rad etish qonunchilikda belgilangan bir necha muhim omillarga asoslanadi:

- vakolat doirasidan tashqarida bo‘lgan masalalar. Konstitutsiyaviy sud faqat Konstitutsiyaga zid deb hisoblangan masalalarni ko‘rib chiqadi. Agar murojaat mazmuni sudning vakolat doirasidan tashqarida bo‘lsa, sud murojaatni rad etadi. Misol uchun, iqtisodiy nizolar, ma’muriy huquqbuzarliklar yoki boshqa huquqiy tarmoqlar doirasiga kiruvchi masalalar konstitutsiyaviy nazorat doirasiga kirmaydi [5];
- dalillar yetarli darajada asoslanmaganligi. Murojaatda keltirilgan dalillar isbotlovchi hujjatlarsiz taqdim etilgan bo‘lsa yoki murojaatchi o‘zining konstitutsiyaviy huquqlari buzilganligini aniq ko‘rsata olmasa, sud murojaatni rad etadi. Bu, xususan, murojaatni vakolatni suiiste’mol qilish vositasi sifatida ishlatishning oldini oladi;
- muddatni buzish yoki protsessual talablarning bajarilmaganligi. Sudga murojaat etishda qonunda belgilangan muddatlarga rioya qilmaslik yoki murojaat shaklida protsessual kamchiliklar mavjud bo‘lsa, murojaat ko‘rib chiqilmaydi [5]. Bu talablar Konstitutsiyaviy sud ishi tizimini tartibga soluvchi muhim omil sifatida xizmat qiladi.

Xorijiy mamlakatlarda ham konstitutsiyaviy sudlar murojaatlarni rad etishda qat'iy mezonlarga amal qiladi.

Germaniya Federal Konstitutsiyaviy sudi faqat davlat organlarining huquqiy masalalari yoki shaxsiy konstitutsiyaviy huquqlarning buzilishi bilan bog'liq murojaatlarni qabul qiladi. Agar murojaatda ko'tarilgan masala sudning vakolatiga kirmasa, murojaat rad etiladi. Sud, shuningdek, ahamiyatsiz murojaatlarni qabul qilmaslik uchun aniq mezonlarga amal qiladi. Bu sudning resurslarini muhim masalalarga yo'naltirish imkonini beradi [2].

AQShda Oliy sud ishlarni, asosan, "certiorari" tartibida tanlab oladi. Bu huquqiy diskresiya bo'lib, kuchli sabablar (masalan, muhim federal/konstitutsiyaviy savol, sudlararo qarama-qarshilik) mavjud bo'lganda beriladi [6]. Oliy sud davlat yoki shtat qonunlari AQSh Konstitutsiyasiga muvofiqligi ko'tarilgan ishlarni quyi instansiyalar (federal apellyatsiya yoki shtatning eng oliy sudi) qaroridan so'ng ko'rib chiqishi mumkin [7]. Shaxsiy manfaat darajasida qolgan, keng federal ahamiyat kasb etmaydigan nizolar odatda quyi sudlarda hal etiladi; Oliy sud ularni ko'rib chiqmaslik huquqiga ega. Bunday murojaatlar, masalan, fuqarolik va mehnat nizolari yoki jinoiy huquqbuzarliklar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Fransiyada Konstitutsiyaviy kengash (Conseil Constitutionnel) davlat va fuqarolar o'rtasidagi konstitutsiyaviy masalalarni hal qilishda o'ziga xos qoidalarga ega bo'lib, murojaatlarni qabul qilishda qat'iy mezonlarga amal qiladi. Bu sud faoliyatining faqat davlat va jamiyat uchun ahamiyatli bo'lgan masalalarga yo'naltirilishini ta'minlashga xizmat qiladi. Fransiya Konstitutsiyaviy kengashi qonun normalarini faqat ular konstitutsiyaga zid bo'lgan taqdirda ko'rib chiqadi. Agar normativ-huquqiy hujjatning konstitutsiyaga mosligi isbotlangan bo'lsa yoki murojaatchi buni rad etuvchi aniq dalillar taqdim eta olmasa, bunday murojaatlar qabul qilinmaydi. Ushbu qoida Fransiya huquqiy tizimining umumiy tartib-taomiliga mos bo'lib, normativ hujjatning qabul qilinish jarayonida huquqiy nazoratning kuchli bo'lishi va qabul qilinganidan keyin qonunning qonuniyligi shubha ostiga olinmasligi tamoyiliga asoslangan [8]. Misol uchun, biror bir qonun murojaatchiga noqulaylik tug'dirgan taqdirda ham, agar qonun konstitutsiyaviy tamoyillarga mos kelgan bo'lsa, murojaat rad etiladi. Shuningdek, davlatga qarshi noaniq va ahamiyatsiz talablar qabul qilinmaydi. Ya'ni, Konstitutsiyaviy kengashning vakolatlari faqat davlatning asosiy qonunlariga va konstitutsiyaviy tamoyillarga oid masalalarni hal qilishga qaratilgan. Murojaatchi tomonidan davlat siyosati yoki qonuniy tamoyillarni o'zgartirishni talab qiluvchi, lekin aniq huquqiy asosga ega bo'lmagan murojaatlar rad etiladi. Bu mezon davlat tizimini noaniq yoki shaxsiy manfaatlarga asoslangan talablardan himoya qilish uchun ishlab chiqilgan. Konstitutsiyaviy kengash konstitutsiyaviy nazoratni siyosiy yoki shaxsiy manfaatlardan himoya qiluvchi mustaqil organ sifatida olib boradi.

Demak, murojaatning rad etilishi asoslari konstitutsiyaviy sudga taalluqlilik, shikoyatning ahamiyati, buzilgan huquqning konstitutsiyaga aloqadorligi va protsessual muddatlar bilan bog'liq tartibda belgilanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, konstitutsiyaviy sud protsessida ishni sud majlisiga tayyorlash va shikoyatni rad etish mezonlari sud faoliyati sifatini hamda adolat prinsipini ta'minlovchi o'zaro bog'liq bosqichlardir. Tegishli mutaxassis va ishtirokchilarni jalb qilish, dalillarni har tomonlama tahlil qilish ishni xolisona ko'rib chiqish imkonini bersa, shikoyatni rad etishning aniq belgilangan asoslari – sudning vakolat doirasi, shikoyatning huquqiy asosliligi, buzilgan huquqning konstitutsiyaga aloqadorligi va protsessual muddatlarga rioya etilishi – sud resurslarini ahamiyatli masalalarga yo'naltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sajó A., Uitz R. The constitution of freedom: An introduction to legal constitutionalism. – Oxford: Oxford University Press, 2017. – P. 242–244. – 574 p.
2. Kommers D. P., Miller R. A. The constitutional jurisprudence of the Federal Republic of Germany. – 3rd ed. – Durham, NC: Duke University Press, 2012. – 931 p.
3. Ginsburg T., Dixon R. Comparative constitutional law. – Cheltenham: Edward Elgar, 2011. – P. 3–5. – 693 p.
4. Gafurov A. B. Institut konstitutsionnogo kontrolya v Uzbekistane: stanovlenie, sovremennoe sostoyanie i perspektivy razvitiya // Zhurnal zarubezhnogo zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedeniya. – 2021. – № 17(3). – S. 5–18. <https://doi.org/10.12737/jflcl.2021.026>
5. O'zbekiston Respublikasining «Konstitutsiyaviy sud to'g'risida»gi Konstitutsiyaviy qonuni, 2021-yil. <https://lex.uz/docs/-5391934>
6. Supreme Court of the United States. Rules of the Supreme Court (Rule 10: Considerations Governing Review on Certiorari). – 2019. <https://www.supremecourt.gov/>
7. 28 U.S.C. § 1257 – State courts; certiorari (review of state court judgments raising federal questions). LII / Legal Information Institute.
8. Constitution of 4 October 1958 (France). Arts. 61, 61-1. Conseil constitutionnel. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/>

**МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ КОРПОРАТИВНЫХ ПРАВ,
ОСНОВАННЫХ НА ЦИФРОВЫХ АКТИВАХ:
ОПЫТ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

Шодмонова Муслимахон Йигиталиевна

студент магистратуры

Ташкентский государственный юридический университет

Ташкент, Узбекистан

e-mail: shodmonovam13@gmail.com

Научный руководитель: Юлдошев Ж.И.,

д.ю.н., доцент ТГЮУ

Стремительная цифровизация экономических отношений обусловила формирование принципиально новых инструментов фиксации и оборота корпоративных прав. Блокчейн-технологии, токенизированные ценные бумаги и смарт-контракты кардинально изменяют традиционные модели корпоративного управления, порождая острую необходимость в адаптации правовых механизмов защиты прав акционеров и участников обществ к условиям цифровой среды.

Как справедливо указывает А.Н. Якубов, в законодательстве Республики Узбекистан до сих пор отсутствует законодательное определение понятия «цифровой актив», а правовой статус криптовалют и блокчейн-технологий остаётся не в полной мере определённым [1]. Данный пробел приобретает особую значимость применительно к корпоративным правоотношениям: токенизированные акции, которые по своей экономической природе являются ценными бумагами, формально выведены из-под действия законодательства о ценных бумагах в силу Постановления Президента № ПП-3926 от 2 сентября 2018 года. Это порождает системную коллизию, лишаящую держателей токенизированных акций полноценной правовой защиты.

Анализ нормативной базы Республики Узбекистан в сфере цифровых активов — Постановлений Президента № ПП-3832 (2018), № ПП-3926 (2018), Указа № УП-121 (2022), а также Положения НАПП № 3397 (2022) — показывает, что регулирование носит фрагментарный характер и не содержит специальных механизмов защиты корпоративных прав в цифровой среде. Введённая с января 2026 года возможность выпуска токенизированных ценных бумаг на лицензированных фондовых биржах является важным шагом вперёд, однако нуждается в детальном нормативном сопровождении.

В доктрине выделяются три группы механизмов защиты корпоративных прав, основанных на цифровых активах. Судебные механизмы предполагают рассмотрение споров экономическими судами; их эффективность обеспечивается обязательными требованиями КҮС для лицензированных крипто-бирж, создающими доказательственную базу для идентификации

участников транзакций. Регуляторные механизмы реализуются через надзорную деятельность НАПП, лицензирование крипто-бирж и режим регуляторной песочницы. Технические механизмы — мультиподписные кошельки, механизм timelock, системы децентрализованной идентификации (DID) — дополняют правовые инструменты защиты на уровне архитектуры блокчейн-систем [2].

Сравнительно-правовой анализ свидетельствует о том, что ведущие юрисдикции избирают различные модели регулирования [3]: США реализуют баланс федерального и штатного регулирования; ЕС создал централизованную базу в виде регламента MiCA (2023); Сингапур и Швейцария тестируют экспериментальные правовые механизмы. Общей чертой успешных моделей является применение функционального и адаптивного подхода — использование «эластичных формулировок», предотвращающих отставание законодательства от технологического прогресса.

По результатам исследования сформулированы следующие предложения по совершенствованию законодательства Республики Узбекистан: во-первых, законодательно закрепить определение «цифровых активов» и их классификацию применительно к корпоративным правоотношениям; во-вторых, дополнить Закон «Об акционерных обществах и защите прав акционеров» № 223-I специальным разделом о токенизированных корпоративных инструментах с прямым распространением на их держателей полного объёма корпоративных прав; в-третьих, сформировать в системе экономических судов специализированный состав для рассмотрения споров в сфере цифровых активов; в-четвёртых, признать юридическую силу арбитражных оговорок, встроённых в смарт-контракты.

Таким образом, эффективная защита корпоративных прав в цифровой среде требует комплексного подхода, сочетающего совершенствование нормативной базы, развитие институциональных механизмов защиты и внедрение технических инструментов обеспечения прав держателей цифровых активов [1; 4]. Узбекистан располагает необходимой регуляторной инфраструктурой для реализации данного подхода — задача состоит в её последовательном развитии с учётом передового международного опыта.

Список использованных источников:

1. Якубов А.Н. Эволюция понятия цифровых активов и сравнительный анализ их правового регулирования // Вестник ТГЮУ. 2024. № 2. С. 25–40.
2. Постановление Правления НАПП от 28.11.2022 г. № 3397 «Положение о порядке выпуска, регистрации и обращения крипто-активов резидентами Республики Узбекистан» // lex.uz.
3. Regulation (EU) 2023/1114 on Markets in Crypto-Assets (MiCA) // OJ L 150, 9.6.2023. P. 40–205.
4. Закон Республики Узбекистан от 26.04.1996 г. № 223-I «Об акционерных обществах и защите прав акционеров» (в ред. Закона № ЗРУ-1070 от 23.06.2025) // lex.uz.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ РЕГИСТРАЦИИ И ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ ТОВАРНЫХ ЗНАКОВ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Хошимова Юлдузхон Олимжоновна
базовый докторант (PhD),
Ташкентский государственный
юридический университет

Аннотация. В статье анализируется процесс цифровизации регистрации и правовой охраны товарных знаков в Республике Узбекистан. Рассматриваются электронная подача заявок, ведение государственных реестров, публикация сведений на официальном веб-сайте уполномоченного органа и выдача свидетельств в электронной форме. Особое внимание уделяется реформе системы органов юстиции 2024 года, передавшей функции экспертизы Центру интеллектуальной собственности при Министерстве юстиции. Отдельно, кратко, затрагивается специфика цифровых процедур применительно к общеизвестным товарным знакам.

Ключевые слова: товарный знак, регистрация, цифровизация, электронная заявка, государственный реестр, свидетельство, общеизвестный товарный знак.

Товарный знак как обозначение, служащее для индивидуализации товаров и услуг участников гражданского оборота¹, является одним из наиболее востребованных объектов промышленной собственности. В доктрине традиционно выделяют несколько функций товарного знака — прежде всего распознавательную (индивидуализирующую), а также гарантийную и рекламную, через которые знак связывает товар с его производителем и обеспечивает доверие потребителя². Реализация этих функций напрямую зависит от доступности и прозрачности процедур регистрации, в связи с чем перевод соответствующих процедур в цифровой формат становится практически значимым.

Существенным этапом стала реформа системы органов юстиции, проведённая Законом Республики Узбекистан от 16 января 2024 года № ЗРУ-896³. В результате реформы функции государственной экспертизы заявок были возложены на Государственное учреждение «Центр интеллектуальной

¹Закон Республики Узбекистан от 30 августа 2001 г. № 267-II «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров» (в действующей редакции). Ст. 3.

²Городов О.А. Право на средства индивидуализации: товарные знаки, знаки обслуживания, наименования мест происхождения товаров, фирменные наименования, коммерческие обозначения. — М.: Волтерс Клувер, 2006. — С. 60.

³Закон Республики Узбекистан от 16 января 2024 г. № ЗРУ-896 «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Узбекистан в связи с совершенствованием системы органов юстиции Республики Узбекистан».

собственности» при Министерстве юстиции Республики Узбекистан⁴. Тем самым была усилена институциональная концентрация функций в сфере правовой охраны средств индивидуализации, что создало более чёткую организационную базу для дальнейшей цифровизации соответствующих процедур.

Действующий порядок предусматривает подачу заявки на регистрацию товарного знака в электронной форме. Сведения о поданной заявке публикуются на официальном веб-сайте уполномоченного органа в течение одного рабочего дня⁵. Такой подход обеспечивает оперативность информирования заинтересованных лиц и прозрачность процедуры с самого начала делопроизводства по заявке.

Следует отметить, что цифровизация процедуры регистрации товарных знаков имеет значение не только как техническое упрощение подачи документов. Для заявителя она означает возможность быстрее отслеживать движение заявки, получать информацию о её статусе и снижать зависимость от бумажного документооборота. Для уполномоченного органа цифровой формат создаёт условия для более системного учёта заявок, сопоставления обозначений и формирования единой административной практики. Вместе с тем сама по себе электронная форма не гарантирует качества правовой охраны, если она не сопровождается понятными критериями экспертизы, стабильной работой электронных сервисов и доступностью сведений для заинтересованных лиц.

Как отмечают И.Б. Якубова и А.А. Юлдашов, формальная экспертиза заявки проводится уполномоченным органом в тридцатидневный срок с даты её подачи — на этой стадии проверяются содержание заявки, наличие необходимых документов и их соответствие установленным требованиям, далее экспертиза по существу — после чего в установленные сроки принимается решение о регистрации обозначения либо об отказе⁶. Тенденцию к переводу этих процедур в электронный формат отмечают и И. Рустамбеков, С. Гулямов и А. Убайдуллаева: по их наблюдению, процесс регистрации всё чаще ведётся онлайн через национальные порталы ведомств по интеллектуальной собственности, обеспечивая бóльшую скорость и удобство, хотя технические сбои, проблемы управления изменениями и пробелы в

---

⁴Государственное учреждение «Центр интеллектуальной собственности» при Министерстве юстиции Республики Узбекистан осуществляет государственную экспертизу заявок (в редакции Закона № ЗРУ-896 от 16 января 2024 г.).

⁵Заявка на регистрацию товарного знака подаётся в электронной форме; сведения о ней публикуются на официальном веб-сайте уполномоченного органа в течение одного рабочего дня. См.: ст. 8, 12 Закона о товарных знаках (в ред. Закона № ЗРУ-896).

⁶Якубова И.Б., Юлдашов А.А. и др. Интеллектуальное право: учебник. — Ташкент: ТГЮУ, 2025. — С. 48 (на узб. яз.).

возможностях экспертов осложняют полный переход к цифровым системам подачи заявок⁷.

Значимость стадии регистрации подчёркивается тем, что именно государственная регистрация выступает основанием возникновения исключительного права на товарный знак и условием предоставления ему правовой охраны⁸. Цифровизация затрагивает и завершающую стадию — выдачу свидетельства на товарный знак⁹. Переход к электронной форме свидетельства, содержащего QR-код, снижает риски фальсификации правоустанавливающих документов и упрощает подтверждение действительности прав. Ведение государственных реестров в электронном виде, в свою очередь, обеспечивает открытость и проверяемость сведений о зарегистрированных обозначениях и облегчает проверку их правового статуса.

Цифровые механизмы распространяются и на особую категорию обозначений — общеизвестные товарные знаки. Правовая охрана такому знаку предоставляется на основании решения Апелляционного совета, а сведения о нём вносятся в Перечень общеизвестных товарных знаков и публикуются на официальном веб-сайте уполномоченного органа¹⁰. Публичность Перечня и его электронное ведение повышают определённость в отношении знаков, пользующихся расширенной охраной, и облегчают их учёт при экспертизе вновь заявляемых обозначений. Таким образом, цифровизация процедур, выстроенная для обычных товарных знаков, может быть дополнена специальными цифровыми инструментами для общеизвестных знаков.

Для общеизвестных товарных знаков цифровая открытость имеет особое значение, поскольку речь идёт не только о регистрации обозначения, но и о признании за ним повышенного уровня правовой охраны. Публичный доступ к сведениям о таких знаках позволяет заявителям, экспертам и иным заинтересованным лицам учитывать их при выборе и проверке новых обозначений. В то же время эффективность такого механизма зависит от полноты публикуемой информации: важно, чтобы цифровой ресурс отражал не только сам факт признания знака общеизвестным, но и позволял понять основные параметры его охраны, включая дату признания, перечень товаров или услуг и правовое основание внесения в Перечень.

Вместе с тем важно сохранять баланс между скоростью и качеством: как предупреждают И. Рустамбеков и соавторы, многие юрисдикции уже допускают онлайн-подачу, автоматизированную первичную проверку,

⁷Rustambekov I., Gulyamov S., Ubaydullaeva A. Intellectual Property in the Digital Age: textbook. 2nd ed. — Tashkent: TSUL Publish; Roma Tre-Press, 2025. — P. 150.

⁸Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: учебник. — М.: Проспект, 2007. — С. 614.

⁹Статья 20 Закона о товарных знаках (в редакции Закона № ЗРУ-896 от 16 января 2024 г.) — о свидетельстве на товарный знак.

¹⁰Статья 32² Закона о товарных знаках: правовая охрана общеизвестному товарному знаку предоставляется на основании решения Апелляционного совета; сведения вносятся в Перечень общеизвестных товарных знаков и публикуются на официальном веб-сайте уполномоченного органа.

представление образцов в цифровой форме и электронные свидетельства, что ускоряет процесс при минимальном ручном контроле, однако порождает обоснованную обеспокоенность снижением качества экспертизы по существу¹¹. Поэтому развитие цифровых процедур должно сопровождаться сохранением содержательной строгости экспертизы.

Таким образом, цифровизация регистрации и правовой охраны товарных знаков в Республике Узбекистан является не только техническим этапом модернизации, но и важным условием повышения предсказуемости всей системы охраны средств индивидуализации. Электронная подача заявок, публикация сведений, ведение реестров и выдача электронных свидетельств способны сделать процедуру более доступной для заявителей и более прозрачной для рынка. Вместе с тем цифровизация не должна подменять собой содержательную экспертизу обозначений. Напротив, её дальнейшее развитие должно быть направлено на соединение технологической скорости с качеством правовой оценки, полнотой открытых данных и устойчивостью административной практики. Особенно актуально это для общеизвестных товарных знаков, где публичность сведений имеет значение не только для правообладателя, но и для всех участников гражданского оборота.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Узбекистан от 30 августа 2001 г. № 267-II «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров».
2. Закон Республики Узбекистан от 16 января 2024 г. № ЗРУ-896 «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Узбекистан в связи с совершенствованием системы органов юстиции Республики Узбекистан».
3. Городов О.А. Право на средства индивидуализации. — М.: Волтерс Клувер, 2006.
4. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: учебник. — М.: Проспект, 2007.
5. Огай Д.А. Правовое регулирование средств индивидуализации в Республике Узбекистан. — Ташкент: Институт мониторинга действующего законодательства, 2009.
6. Якубова И.Б., Юлдашов А.А. и др. Интеллектуальное право: учебник. — Ташкент: ТГЮУ, 2025 (на узб. яз.).
7. Rustambekov I., Gulyamov S., Ubaydullaeva A. Intellectual Property in the Digital Age: textbook. 2nd ed. — Tashkent: TSUL Publish; Roma Tre-Press, 2025. — 456 p. ISBN 978-9910-666-90-2.

¹¹Rustambekov I., Gulyamov S., Ubaydullaeva A. Op. cit. — P. 153.

**GLOBAL TENDENSIYALARNING TALABALAR MA'NAVİY
BARQARORLIGIGA TA'SIRI: IJTIMOY-FALSAFIY TAHLIL**

Raxmonova Nigina Tolibovna

Sharof Rashidov nomidagi
Samarqand davlat universiteti
“Falsafa” kafedrası assistenti

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada zamonaviy globallasuv sharoitida talaba-yoshlarning ma'naviy barqarorligini ta'minlashning ijtimoiy-falsafiy jihatlari tadqiq etiladi. Global tendensiyalarning (axborotlashuv, madaniy universallasuv, iste'molchilik madaniyati) yoshlar dunyoqarashiga ta'sir ko'rsatish mexanizmlari tahlil qilingan. Maqolada ma'naviy barqarorlik tushunchasi shaxsning tashqi destruktiv ta'sirlarga nisbatan ichki immuniteti sifatida baholanadi. Shuningdek, talabalarda tanqidiy tafakkurni rivojlantirish va milliy qadriyatlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar orqali singdirish bo'yicha amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Globallasuv, ma'naviy barqarorlik, talaba-yoshlar, ijtimoiy-falsafiy tahlil, milliy o'zlik, axborot xavfsizligi, mafkuraviy immunitet, qadriyatlar transformatsiyasi, “ommaviy madaniyat”, kognitiv xavfsizlik.

Insoniyat sivilizatsiyasining hozirgi bosqichi shiddatli o'zgarishlar, texnologik inqiloblar va madaniy chegaralarning yuvilishi bilan xarakterlanadi. Bugungi kunda “globallasuv” tushunchasi shunchaki iqtisodiy integratsiya emas, balki butun dunyo xalqlarining turmush tarzi, fikrlashi va qadriyatlar tizimiga daxldor global hodisaga aylandi. Oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar jamiyatning eng faol qatlami bo'lishi bilan birga, tashqi mafkuraviy ta'sirlarga nisbatan eng zaif va o'zgaruvchan guruh hisoblanadi.

Zamonaviy dunyoda “ma'naviy barqarorlik” tushunchasi yangicha falsafiy mazmun kasb etmoqda. Agar ilgari barqarorlik an'analarni saqlash sifatida talqin qilingan bo'lsa, hozirgi axborot asrida u doimiy o'zgaruvchan tashqi muhitda o'zligini yo'qotmay rivojlanish qobiliyatini anglatadi. Talaba-yoshlar ongida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unligini ta'minlash, ularni global tahdidlardan himoya qilish bugungi kunning strategik vazifasidir. Ushbu maqolaning maqsadi global tendensiyalarning talabalar ma'naviy olamiga ko'rsatayotgan ijobiy va salbiy ta'sirini ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilish hamda yoshlar ma'naviy barqarorligini oshirish mexanizmlarini ochib berishdan iborat.

Globallasuv jarayoni insoniyat hayotiga qator ijobiy imkoniyatlarni olib kirdi. Axborotning ochiqqligi, ta'lim olishdagi global integratsiya va xalqaro muloqotning kengayishi shular jumlasidandir. Biroq, bu jarayonning “teskari tomoni” - madaniy universallasuv va milliy o'zlikka putur yetkazuvchi tendensiyalar ham kuchayib bormoqda.

Birinchiidan, raqamli transformatsiya. Ijtimoiy tarmoqlar talabalarning asosiy axborot makoniga aylandi. Virtual olamda axborotning filtrlarsiz tarqalishi yoshlar ongida haqiqat va yolgʻon oʻrtasidagi chegaraning yoʻqolishiga sabab boʻlmoqda. Ikkinchiidan, isteʼmolchilik madaniyati (consumerism). Global bozor iqtisodiyoti insonni faqat “isteʼmolchi” sifatida koʻradi. Bu tendensiya talabalar orasida moddiy boyliklarni maʼnaviy qadriyatlardan ustun qoʻyish, “tez boyish” xohishi va mehnatga asoslanmagan farovonlikka intilish kabi illatlarni keltirib chiqarmoqda. Uchinchiidan, “ommaviy madaniyat” tahdidi. Bu tendensiya sanʼat, axloq va hayot tarzini oʻta soddalashtirish, ibtidoiy his-tuygʻularga asoslangan kontentni ommalashtirish orqali yoshlarni milliy ildizlaridan uzishga xizmat qiladi. Falsafiy nuqtai nazardan barqarorlik tushunchasi statik emas, balki dinamik xarakterga ega. Talabaning maʼnaviy barqarorligi - bu uning tashqi muhitdagi salbiy “tebranishlar”ga qaramay, oʻzining maʼnaviy oʻzagi va maqsadlarini saqlab qolishidir.

Maʼnaviy barqarorlik quyidagi elementlardan tashkil topadi:

1. Akselogik (qadriyatli) element: Shaxsning qatʼiy axloqiy prinsiplari va eʼtiqodi.
2. Kognitiv (bilish) element: Tanqidiy fikrlash darajasi.
3. Psixologik element: Stressga chidamlilik va irodaviy mustahkamlik.

Global xurujlar sharoitida talabalarni himoya qilishning eng samarali yoʻli - bu taqiqlar emas, balki “maʼnaviy immunity”ni shakllantirishdir. Bu jarayon bir necha bosqichda amalga oshiriladi:

1. Tarixiy xotirani uygʻotish: Buyuk ajdodlar merosini oʻrganish talabada faxr tuygʻusini va milliy oʻzlikni shakllantiradi.
2. Media savodxonlikni oshirish: “Axborot gigiyenasi” tushunchasi yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylanishi lozim.
3. Falsafiy mushohada: Talabaga tayyor bilimlarni berishdan koʻra, uni fikrlashga oʻrgatish muhimroq.

Xulosa: Global tendensiyalar davri talaba-yoshlar maʼnaviy barqarorligi uchun jiddiy sinov davridir. Ijtimoiy-falsafiy tahlil shuni koʻrsatdiki, barqarorlik shunchaki himoyalaniish emas, balki milliy qadriyatlarni zamonaviy ruh bilan boyitgan holda rivojlanishdir. Talabaning maʼnaviy dunyosi tashqi xurujlardan xoli boʻlishi uchun uning qalbida oʻz xalqiga muhabbat, vatanparvarlik va mustaqil fikrlash qobiliyati mustahkam joy olishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi Oʻzbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: “Oʻzbekiston”, 2021.
2. Karimov I.A. Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: “Maʼnaviyat”, 2008.
3. Huntington S. The Clash of Civilizations. – NY: Simon & Schuster, 1996.
4. Toffler A. Power Shift. – Bantam Books, 1990.
5. Saifnazarov I. va boshqalar. Falsafa (darslik). – Toshkent: “Noshir”, 2022.

TABAQALASHGAN YONDASHUV ASOSIDA AMALIY-KASBIY KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH INTEGRATSIYASI

Omarova Gavhar Sadikovna

Buxoro davlat universiteti

“Ijtimoiy-siyosiy fanlari”

kafedrası o’qituvchisi

gavharomarova1987@gmail.com

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada bo’lajak o’qituvchilarda amaliy-kasbiy kompetensiyani takomillashtirishda tabaqalashgan yondashuvdan foydalanish integratsiyasining pedagogik taxlil aks ettirilgan.*

***Kalit so’zlar:** kompetensiya, zamonaviy texnologiya, huquqiy ta’lim, huquqiy tafakkur, integratsiya, metodologiya, texnologiya, pedagogik vosita.*

Integratsiyasi (lotincha “integration” tiklash, to’ldirish, integer butun so’zidan) fanlarning yaqinlashishi va o’zaro aloqa jarayoni, differentsiatsiya bilan birga kechadigan jarayon[1]. M.Y. Ruzimova tadqiqotlarida “didaktik jarayonning integratsiyalashuvi nafaqat nazariy va metodik o’quv jarayonni bir butun sifatida amalga oshirishni, balki jarayonning samarali olib borilishini ham ta’minlaydi. Ayniqsa, boshlang’ich ta’lim jarayonining serqirra va o’ziga xosligini inobatga olgan holda, bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchilarini tayyorlashda metodik fanlarni integratsiyalash nazariy-metodik tayyorgarlik jarayonining samarali kechishini ta’minlaydi[2]”.

Tadqiqot bo’yicha obektiv xulosalarimizni umumlashtirib tabaqalashgan yondashuv asosida bo’lajak o’qituvchilarning amaliy-kasbiy(huquqiy) kompetensiyasini takomillashtirishning zamonaviy texnologiyalari – nazariy metodologiyani aniq amaliy natijaga aylantiruvchi raqamli va pedagogik uskunalar tizimi shakllantirishga harakat qildik. Mazkur texnologiyalar ta’lim oluvchilarning darajasiga qarab: interaktiv simulyasiya texnologiyalari:

Kazus-texnologiyalar (Cazus) – iyerarxik kazuslar (bir xil huquqiy muammo turli murakkablikda beriladi):

- ❖ Boshlang’ich guruhga (vaziyatdagi huquqbuzarlikni aniqlash);
- ❖ yuqori guruhga (ushbu muammoni hal qilishning bir necha huquqiy variantini ishlab chiqish va eng samaralisini asoslash).

Raqamli va LegalTech texnologiyalari:

- Adaptiv o’qitish platformalari: sun’iy intellekt yordamida foydalanuvchining xatolarini tahlil qilib, unga mos huquqiy modullarni (masalan, faqat intellektual mulk yoki soliq huquqi yohud mehnat huquqi bo’yicha) generatsiya qiluvchi tizimlar;

➤ Huquqiy konstruktorlar: shaxsga o'z ehtiyojidan kelib chiqib, tabaqalashgan holda huquqiy hujjatlar (shartnomalar, arizalar) loyihasini mustaqil yaratishni o'rgatuvchi dasturlar.

Loyihaviy texnologiyalar: “huquqiy klinika” talabalarni yoki mutaxassislarni real muammolar ustida ishlash darajasiga ko'ra tabaqalash, masalam, kimdir maslahat beradi, kimdir hujjat tayyorlaydi, kimdir strategiya tuzadi.

Mikrolearning (Kichik hajmli ta'lim) texnologiyasi: murakkab huquqiy normalarni foydalanuvchining “iste'mol qobiliyati”ga qarab kichik, tushunarli infografikalar, video-tushuntirishlar va testlar ko'rinishida taqdim etish. Ushbu texnologiyalar natijasi shundan iboratki huquqiy kompetensiyani “jonli” va shaxsga moslashtirilgan (customized) jarayonga aylantiradi, bu esa bilimlarning esda qolish darajasi va amaliy samaradorligini keskin oshiradi[3].

Tabaqalashgan yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning amaliy-kasbiy kompetensiyasini takomillashtirishda “Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi” fani dars jarayonlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni quyidagi tamoyillar asosida amalga oshiriladi:

1. Talabalarni konstitutsyaviy huquqlari, erkinliklari va burchlariga oid huquqiy terminlarning mohiyati va muhim xususiyatlari bilan tanishtirish;

2. Konstitutsyaviy huquqqa oid rasional bilim shakllantirish;

Bo'lajak o'qituvchilarda amaliy-kasbiy (huquqiy) kompetensiyalarni shakllantirishda tabaqalashgan yondashuvdan foydalanish metodikasini takomillashtirishda Mehnat huquqi darslarida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishda bir necha jihatlariga alohida e'tibor berish kerak, bunda mashg'ulotning asosiy maqsadi bo'yicha kafolatlangan natijaga erishishda qo'llaniladigan har bir ta'lim texnologiyasi o'qituvchi va talaba o'rtasida hamkorlik faoliyatini vujudga keltirishi, har ikkalasi asosiy maqsadiga erishishi, dars jarayonida talabalar o'zlarining tanqidiy mustaqil fikrlarini bildira olishi, individual va jamoaviy-ijtimoiy kompetentlikka ega bo'lishi uchun o'qituvchi qulay sharoitlar yarata olishi lozim.

Boshqa fanlar kabi mehnat huquqi fanida ham zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish dars samaradorligini oshirib, quyida bir necha zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovasion metodlarni tahlil etamiz[4].

“Muammoli o'qitish” texnologiyasini oladigan bo'lsak, dars jarayonida bu texnologiyadan ma'ruza va seminar mashg'ulotlarida qo'llash bir muncha farq qiladi. Ma'ruza mashg'ulotlarida “Muammoli vaziyatlar”ni mavzuga mos shaklda yaratiladi. Masalan, “mehnat qilish huquqi” “Ijtimoiy va iqtisodiy huquqlar” mavzusining ma'ruza mashg'ulotida ma'lumotlar Mehnat Kodeksi va boshqa mehnat qonunchiligi asosida beriladi. Bugungi kunda mehnat shartnomasini tuzishdagi istisno holatlardan muammoli vaziyatlar va savollar gavdalantiriladi. Seminar mashg'ulotida esa aniq bo'lib o'tgan jarayonlar, muammoli vaziyatlar va ularning sabablari, yechimlar mikro va makro guruhlarda taxlil qilinadi. Bu uslubni qo'llash orqali talabalar eng avvalo atrofda holatlarga bafarqlik qobig'idan chiqadi

va muammolarni ko'rish qobiliyatlarini o'zlarida shakllantiradi, izlanuvchanlik, nazariy bilimlarni amaliyotga tadbiiq eta olish ko'nikmalari, kuzatuvchanlik, diqqatni bir joyga jamlash va o'z fikrini ifoda qilish malakalari ustida ishlaydi.

“Cazus” va “Case study” metodlarini mehnat huquqi darslarining seminar va amaliy mashg'ulotlarida qo'llash maqsadga muvofiqdir. Keys-stadi (inglizcha sase - to'plam, aniq vaziyat, stadi -ta'lim) - keysda bayon qilingan va ta'lim oluvchilarni muammoni ifodalash hamda uning maqsadga muvofiq tarzdagi yechimi variantlarini izlashga yo'naltiradigan aniq real yoki sun'iy ravishda yaratilgan vaziyatning muammoli-vaziyatli tahlil etilishiga asoslanadigan *ta'lim uslubidir*. Masalan, “Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi” fanidan kazus (keys) metodini qo'llash - talabalarda qonun moddalarini quruq yodlashdan voz kechib, ularni hayotiy va kasbiy vaziyatlarda tahlil qilish (huquqiy tafakkur) ko'nikmasini shakllantiradi.

Konstitutsiya darslarida kazus (keys) metodini qo'llash - bo'lajak o'qituvchilarni qonun hujjatlarini mexanik yodlashdan ularni hayotiy pedagogik jarayonlarda ijodiy qo'llashga yo'naltiradi. Bu esa huquqiy kompetensiyaning “faoliyatli” komponentini shakllantirishning eng samarali usuli hisoblanadi[5].

“Tabaqalashgan topshiriqlar banki” sifatida ilova qilishingiz mumkin. Bu bizning ilmiy yangiligimizni (tabaqalashgan yondashuv amalda qanday ishlashini) yorqin ko'rsatib beradi.

Keyslarni ishlab chiqishda quyidagi tipologiyalar asosida ishlab chiqilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Chunonchi, “FSMU”, “Bumerang”, “Ven diagrammasi”, “Aqliy hujum”, “Klaster” metodlari talabalarining mehnat huquqi mashg'ulotlarining barcha mavzularida qo'llash mumkin. Bunda talabalar mavzularni o'zlashtirish barobarida, chuqur ilmiy va intellektual salohiyatini oshirishga muvoffaq bo'ladi.

O'qituvchining kuzatuvlariga ko'ra mashg'ulotda qo'llanilgan innovasion usullar va zamonaviy texnologiyalar orqali talabalarining mehnat huquqiga oid huquqiy bilim, huquqiy ong va huquqiy tafakkurni shakllantirishda quyidagi kompetenlik holatlar ijobiy kechadi:

Birinchidan, kasbiy kompetentlikni shakllantirishda talaba qaysi mutaxassislik kasbini egallashidan qat'iy nazar mehnat jamoasida faoliyat yuritadi va mehnat huquqi fanini o'zlashtirish orqali davlatimiz tomonidan amalga oshirilayotgan siyosiy-huquqiy islohotlarni to'g'ri tafakkur qilish qobiliyatini shakllantiradi;

Ikkinchidan, mehnat munosabatlari jarayonlarida nafaqat o'z sohasiga oid bilimlar, balki mehnat jamoasida o'zaro konflikt, ya'ni turli ziddiyatli holatlardan chiqish savodxonligiga ega bo'ladi;

Uchinchidan, ijtimoiy kompetentlikka ega bo'lish, mehnat munosabatlarida ijtimoiy faollik ko'rsatish ko'nikmalari, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatida subektlar bilan muloqotga kirisha olish qobiliyatiga ega bo'ladi;

To'rtinchidan, maxsus kompetentlikka ega bo'lishi, ya'ni talabalar kelajakda o'z mehnat faoliyatida psixologik, metodik, informasion, kreativ, innovasion va kommunikativ kompetentlikka ega bo'lishadi.

Xulosa qilib aytganda, mehnat huquqi darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va yangi texnik vositalardan foydalanish eng yuqori samara berishi shubhasizdir. Chunki, mazkur texnologiyalar pedagog-xodimlar va talabalarning o'z ustida to'xtovsiz ishlashiga, kreativ fikrlashi, kognetiv salohiyatga va huquqiy tafakkur qilishga yordam beradi. Natijada talaba yoshlarimiz raqobatbordosh, ma'naviy, jismoniy, ruhiy irodasi mustahkam, zamonaviy kadr bo'lib yetishadi. Shuningdek, hur fikrlilik, insonparvarlik, vatanparvarlik, mehnat sevarlik qobiliyatlarini ham shakllantiradi. Huquqiy kompetensiyani shakllantirishdan asosiy maqsad bu jamiyatda yoshlar o'rtasidagi huquqbuzarliklarning oldini olish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Integratsiya // <https://uz.wikipedia.org/wiki/Integratsiya>
2. Ruzimova M.Y. Integratsiyalashgan ta'lim asosida ta'lim jarayonini tashkil etishning o'ziga xos didaktik tamoyillari. Maqola, Magistrlar, 2023, fevral.
3. GS Omarova. [A new approach to teaching the subject "law" in the system of continuing education \(on the example of the system of secondary special education\)](#). Science and Education 2 (4), 403-409
4. OG Sadikovna. [A differentiated approach to the use of hybrid technology in the process of legal education](#). International Conference 20211 (1), 28-33
5. Азизхўжаева Н. Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. – Тошкент: ТДПУ, 2003. – 154-160-бетлар.
6. Sobirovich, T. B. (2023). Basic Criteria for Building the Third Renaissance in Uzbekistan. Asian Journal of Applied Science and Technology (AJAST), 7(1), 149-157.

MARKAZIY OSIYO GEOSIYOSATINI TAHLIL QILISHNING NAZARIY ASOSLARI

Islomova Dilfuza Rustam qizi,

O'zbekiston davlat
jahon tillari universiteti doktoranti,
Toshkent, O'zbekiston.

6115550@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8599-5102>

Annotatsiya: Mazkur maqolada Markaziy Osiyo geosiyosatini o'rganishning nazariy asoslari tahlil qilinadi. Mintaqaning geostrategik ahamiyati, xalqaro munosabatlar tizimidagi o'rni hamda geosiyosiy jarayonlarni tushuntirishda realizm, liberalizm va konstruktivizm kabi nazariy yondashuvlarning ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, Markaziy Osiyoning tabiiy resurslari, transport-kommunikatsiya yo'laklari va yirik davlatlar manfaatlari kesishgan hudud sifatidagi xususiyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, geosiyosat, xalqaro munosabatlar, realizm, liberalizm, konstruktivizm, geostrategiya.

Abstract: This article analyzes the theoretical foundations of studying the geopolitics of Central Asia. It highlights the geostrategic importance of the region, its role in the system of international relations, and the significance of theoretical approaches such as realism, liberalism, and constructivism in explaining geopolitical processes. The study also examines the characteristics of Central Asia as a region rich in natural resources, crossed by major transport and communication routes, and serving as an area where the interests of major powers intersect.

Keywords: Central Asia, geopolitics, international relations, realism, liberalism, constructivism, geostrategy.

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические основы изучения геополитики Центральной Азии. Освещаются геостратегическое значение региона, его место в системе международных отношений, а также роль таких теоретических подходов, как реализм, либерализм и конструктивизм, в объяснении геополитических процессов. Кроме того, рассматриваются особенности Центральной Азии как региона, обладающего богатыми природными ресурсами, расположенного на пересечении важных транспортно-коммуникационных маршрутов и являющегося пространством пересечения интересов ведущих мировых держав.

Ключевые слова: Центральная Азия, геополитика, международные отношения, реализм, либерализм, конструктивизм, геостратегия.

Kirish

Globalashuv jarayonlarining jadallashuvi, xalqaro munosabatlar tizimida yangi kuch markazlarining shakllanishi hamda geosiyosiy raqobatning kuchayishi Markaziy Osiyo mintaqasining strategik ahamiyatini yanada oshirmoqda. Markaziy

Osiyo Yevropa va Osiyoni bog'lovchi muhim geografik hudud sifatida qadimdan siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalar markazida bo'lib kelgan. Bugungi kunda ham mintaqa boy tabiiy resurslari, qulay geostrategik joylashuvi hamda xalqaro transport-kommunikatsiya yo'laklarining kesishgan nuqtasi sifatidagi ahamiyati bilan dunyo hamjamiyati e'tiborini o'ziga jalb etmoqda. Sovet Ittifoqi parchalanganidan so'ng Markaziy Osiyo davlatlarining mustaqillikka erishishi mintaqada yangi geosiyosiy muhitning shakllanishiga olib keldi. Natijada mintaqa nafaqat mintaqaviy, balki global siyosatning ham muhim obyektiga aylandi. Rossiya, Xitoy, AQSh, Yevropa Ittifoqi, Turkiya va boshqa xalqaro aktorlarning Markaziy Osiyoga bo'lgan qiziqishi tobora ortib bormoqda. Bu esa mintaqada turli manfaatlarning kesishuviga hamda geosiyosiy jarayonlarning murakkablashishiga sabab bo'lmoqda. Markaziy Osiyoda xavfsizlik, energetika, transport-logistika, suv resurslari va mintaqaviy integratsiya masalalari geosiyosiy tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi [1]. Ushbu masalalarni ilmiy jihatdan tahlil qilishda xalqaro munosabatlar nazariyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi Markaziy Osiyo geosiyosatini tahlil qilishning nazariy asoslarini o'rganish, geosiyosiy jarayonlarni izohlashda qo'llaniladigan asosiy nazariy yondashuvlarning mazmuni va ahamiyatini yoritishdan iborat. Shuningdek, mintaqaning xalqaro munosabatlar tizimidagi o'rni hamda geostrategik ahamiyatini nazariy nuqtai nazardan tahlil qilish ushbu tadqiqotning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Geosiyosat davlatlarning geografik joylashuvi va siyosiy manfaatlari o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadigan fan hisoblanadi. Markaziy Osiyo geosiyosatini tahlil qilishda bir qator nazariy yondashuvlardan foydalaniladi. Realizm nazariyasiga ko'ra, davlatlar o'z milliy manfaatlari va xavfsizligini ta'minlash uchun kurashadi. Ushbu yondashuv Markaziy Osiyoda Rossiya, Xitoy va AQSh kabi yirik davlatlarning faol ishtirokini tushuntirishda muhim ahamiyatga ega [2]. Liberalizm nazariyasi esa davlatlar o'rtasidagi hamkorlik, iqtisodiy integratsiya va xalqaro tashkilotlarning roliga e'tibor qaratadi. Markaziy Osiyo mamlakatlarining mintaqaviy hamkorlikni rivojlantirishga intilishi ushbu nazariya orqali izohlanadi [3]. Konstruktivizm nazariyasi xalqaro munosabatlarda tarixiy tajriba, madaniy qadriyatlar va milliy identiklikning ahamiyatini ta'kidlaydi. Markaziy Osiyo davlatlarining umumiy tarixiy va madaniy merosi mintaqadagi siyosiy jarayonlarga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda [4].

Bugungi kunda Markaziy Osiyo energetika resurslari, transport koridorlari va xavfsizlik masalalari nuqtai nazardan muhim strategik hudud hisoblanadi [5]. Shu bois mintaqadagi geosiyosiy jarayonlarni tahlil qilishda turli nazariy yondashuvlardan kompleks foydalanish zarur.

Xulosa

Markaziy Osiyo geosiyosatini tahlil qilishda realizm, liberalizm va konstruktivizm nazariyalari muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlar mintaqada kechayotgan siyosiy va iqtisodiy jarayonlarni chuqurroq anglash imkonini beradi. Zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimida Markaziy Osiyoning geostrategik ahamiyati ortib borayotganligi sababli, mintaqa geosiyosatini nazariy jihatdan o‘rganish ilmiy tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Morgenthau H. Politics Among Nations. – New York: McGraw-Hill, 2006. - 145 p.
2. Waltz K. Theory of International Politics. – Reading: Addison-Wesley, 1979. – 305 p.
3. Keohane R. International Institutions and State Power. – Boulder: Westview Press, 1989. – 287 p
4. Wendt A. Social Theory of International Politics. – Cambridge University Press, 1999. – 62 p
5. Allison R. Central Asian Regionalism and Geopolitics. – London: Routledge, 2020. – 431 p.

QADIMGI VA O'RTA ASRLARDA XORAZM VOHASIDA SUG'ORMA
DEHQONCHILIK TARIXI

Ibragimova RabiyaJon Mansurbekovna,
Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti
mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada dunyodagi eng qadimgi sug'orma dehqonchilik markazlaridan biri bo'lmish Xorazm vohasining qadimgi va o'rta asrlardagi agrar tarixi tadqiq etilgan. Maqolada Amudaryoning quyi oqimida joylashgan mazkur hududning tabiiy-geografik sharoiti, ilk sug'orish inshootlarining barpo etilishi, dehqonchilik madaniyatining shakllanishi va evolyusiyasi tarixiy hamda arxeologik manbalar asosida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Xorazm vohasi, sug'orma dehqonchilik, irrigatsiya, Amudaryo.

Insoniyat sivilizatsiyasi tarixida sug'orma dehqonchilik madaniyatining shakllanishi yirik daryo havzalari bilan uzviy bog'liq bo'lgan. Markaziy Osiyo, xususan, Amudaryoning quyi oqimida joylashgan Xorazm vohasi o'ziga xos ekologik va geografik muhitga ega bo'lib, bu yerda dehqonchilik juda qadimgi davrlardan boshlab iqtisodiyotning asosiy negizini tashkil etgan. S.P. Tolstov boshchiligidagi Xorazm arxeologiya-etnografiya ekspeditsiyasi tadqiqotlari vohada dehqonchilik va sun'iy sug'orish tizimlarining ming yillik tarixga ega ekanligini isbotladi.

Xorazmda ilk dehqonchilik madaniyati miloddan avvalgi II-I ming yilliklar chegarasiga borib taqaladi. Dastlabki bosqichda aholi Amudaryoning tabiiy tarmoqlari va toshqin suvlari qolgan havzalarda — «limli sug'orish» (лиманное орошение) usulidan foydalangan. Muntazam suv toshqinlari yerni tabiiy loyqa (il) bilan boyitgan, bu esa o'g'itsiz ham yuqori hosil olish imkonini bergan[1].

Miloddan avvalgi I ming yillikning o'rtalarida (Kaltaminor va Suyurgan madaniyatlaridan so'ng, ayniqsa Ahamiylar davri va undan keyingi mustaqil Qadimgi Xorazm davlatida) irrigatsiyada tub burilish yuz berdi. Muhandislik bilimlarining rivojlanishi natijasida Ko'zaliqir va Qal'aliqir kabi yirik shahar-qal'alarni suv bilan ta'minlovchi dastlabki yirik magistral kanallar qazildi. Bu davrda asosan arpa, bug'doy, tariq, kunjut va poliz ekinlari yetishtirilgan.

Ilk o'rta asrlarda Xorazmda Afrig'iylar sulolasi hukmronligi davrida dehqonchilik o'ziga xos xususiyat kasb etdi. Bu davr tarixshunoslikda «qal'alar davri» deb ataladi. Muntazam tashqi hujumlar va ichki nizolar tufayli dehqonchilik vohalari yirik devor bilan o'ralgan dehqon qo'rg'onlari (kulbalar va qasrlar) atrofida markazlashgan.

Bu davrning eng katta yutug'i — gidrotexnikada **chig'ir (charxpalak)** tizimining keng joriy etilishi bo'ldi. Chig'irlar yordamida Amudaryodan va chuqur

kanallardan suvni yuqori sathdagi tekisliklarga chiqarish imkoniyati tug'ildi. Bu esa vohada o'zlashtiriladigan yerlar maydonini keskin kengaytirdi[2].

Anushteginilar (Xorazmshohlar) davrida Xorazm butun Yaqin va O'rta Sharqning eng qudratli imperiyasiga aylandi. Bu davrda iqtisodiyot va sug'orma dehqonchilik o'zining eng yuqori cho'qqisiga chiqdi. Kanallar tizimi murakkab tarmoqlarga bo'linib, maxsus suv taqsimlagichlar (bandlar) va to'g'onlar orqali boshqarilgan.

Mazkur davrda dehqonchilik mahsulotlari tovar xususiyatini oldi:

- **Qovunchilik:** Xorazm qovunlari shirinligi va uzoq muddat saqlanishi bilan mashhur bo'lgan. Arab sayyohi Ibn Battuta Xorazm qovunlari tilini kesib quritilishi (qovun qoqi) va ular Hindiston hamda Xitoygacha eksport qilinganini yozadi.
- **Paxtachilik:** Vohada paxta yetishtirish va undan mato (bo'z) to'qish sanoat darajasiga ko'tarildi. Xorazm matolari Buyuk Ipak yo'li orqali tashqi bozorlarda yuqori baholangan.
- **Yer egaligi:** Yerlar asosan uch toifaga bo'lingan: *Mulk* (xususiy), *Vaqf* (diniy muassasalar ixtiyorida) va *Iqto* (harbiy va davlat xizmatchilariga shartli beriladigan yerlar).

Rivojlangan o'rta asrlarda Xorazm dehqonchiligi va uning mahsulotlari nafaqat mintaqaviy, balki xalqaro bozorda ham yuqori baholangan. Bu haqda XIV asrning mashhur arab sayyohi va geografi Ibn Battuta o'zining «Rixla» («Sayohatnoma») asarlarida qimmatli guvohliklarni qoldirgan.

Sayyoh Xorazm (Ko'hna Urganch) shahri va uning atrofidagi qishloqlarni tasvirlar ekan, vohaning yashil vodiya aylanganini va tuprog'ining nihoyatda unumdorligini alohida ta'kidlaydi: «*Men dunyoda Xorazmdan ko'ra aholisi zichroq, yo'llari ravonroq va qishloqlari go'zalroq o'lkani ko'rmadim*»[3].

Ibn Battuta xotiralarida Xorazm dehqonchiligining tashrif qog'ozi bo'lgan qovunchilik madaniyatiga yuqori baho berilgan. Uning yozishicha, voha qovunlaridek shirin va mazali mevani dunyoning hech bir nuqtasida uchratish umuman mumkin emas. Manbada mahalliy aholining mahsulotni uzoq muddat saqlash va eksport qilish bo'yicha o'ziga xos agrotexnologik usuli quyidagicha bayon etiladi:

- **Qovun qoqi tayyorlash:** Qovunlarning po'sti shilini, tilimlarga (tilka) bo'lingan va quyoshda quritilgan.
- **Eksport geografiyasi:** Tayyorlangan qovun qoqlari maxsus teri qoplarga joylanib, Buyuk Ipak yo'li karvonlari orqali Hindiston (Dehli sultonligi) va Xitoy (Yuan imperiyasi) saroylarigacha olib borilgan.
- **Ijtimoiy ahamiyati:** Quritilgan qovun voha aholisi uchun nafaqat asosiy ozuqa, balki tashqi savdoda oltin va kumush kabi qiymatga ega bo'lgan yirik iqtisodiy daromad manbai hisoblangan.

Xorazm vohasida olib borilgan arxeologik tadqiqotlar (Jonbosqal'a, Topraqqal'a, Qo'yqirilganqal'a va Guldursun qal'alari) yozma manbalardagi ma'lumotlarni to'liq tasdiqlaydi hamda dehqonchilikning moddiy asoslarini ochib beradi.

Arxeologik qazishmalar davomida topilgan ashyoviy dalillarni bir necha guruhga ajratish mumkin:

- **Don omborlari va xumlar:** Topraqqal'a va Jonbosqal'a saroy komplekslaridan sig'imi bir necha yuz litrga teng bo'lgan ulkan sopol xumlar topilgan. Bu xumlarning ichidan kuygan arpa, bug'doy va tariq donlarining qoldiqlari aniqlangan. Bu esa davlat darajasida yirik g'alla zaxiralari yaratilganidan dalolat beradi.
- **Uzumchilik va vinochilik inshootlari:** Ilk o'rta asrlarga oid qal'alarning deyarli barchasida maxsus uzum siqish moslamalari (vinodelnyalar) va shira oqib tushadigan tosh novlar topilgan. Bu Xorazmda bog'dorchilik va uzumchilikning sanoat darajasida bo'lganini ko'rsatadi.
- **Agrotexnik qurollar:** Tuproq qatlamlaridan temirdan yasalgan omoch tishlari, og'ir ketmonlar, o'roqlar va don maydalagich tosh tegirmonlar (kelilar) topilgan. Temir qurollarning keng tarqalishi dehqonchilikda yerni chuqur haydash va unumdorlikni oshirish imkonini bergan[4].
- **Chig'ir va sopol idishlar (govmush):** Suv chiqarish qurilmalari bo'lgan chig'irlarga bog'lanadigan maxsus uzunchoq sopol ko'zalar (chig'ir kosalari) vohaning barcha qadimgi kanal bo'ylaridan ko'plab topilgan. Bu topilmalar Xorazmda mashina sug'orish tizimi juda erta va keng tarqalganini moddiy jihatdan isbotlovchi eng kuchli dalildir.

1221 yildagi mo'g'ullar istilosi Xorazmning gullab-yashnagan dehqonchilik madaniyatiga halokatli zarba berdi. Chingizxon qo'shinlari Urganch (Ko'hna Urganch) qamalida Amudaryo to'g'onlarini buzib yuborishi natijasida ulkan hududlarni suv bosdi, irrigatsiya tizimlari loyqaga to'ldi. Oqibatda ko'plab dehqonchilik maydonlari cho'lga aylandi.

Biroq, XIV asrning ikkinchi yarmi va Temuriylar davriga kelib, voha hayoti qayta jonlandi. Amir Temur va Shohrux Mirzo davrida Amudaryo havzasida yangi to'g'onlar qurildi, eski kanallar tozalandi. Dehqonchilik an'analari qayta tiklanib, ichki ehtiyojlarni ta'minlash darajasiga yetkazildi[5].

Xulosa qilib aytganda, qadimgi va o'rta asrlarda Xorazmda dehqonchilik tarixi sun'iy sug'orish va irrigatsiya tizimlarining rivojlanishi bilan to'g'ridan-to'g'ri belgilangan. Geografik jihatdan murakkab bo'lgan Amudaryo quyi oqimida mahalliy aholi yuqori muhandislik mahoratini ko'rsatib, chig'ir va bandlar tizimini yaratgan. Xorazmshohlar davrida esa voha agrar mahsulotlar va paxta eksport qiluvchi xalqaro markazga aylangan. Mo'g'ullar olib kelgan vayrongarchiliklarga qaramay, Xorazm dehqonchilik madaniyati o'zining barqarorligi va ichki kuchini namoyish etib, keyingi asrlar uchun ham mustahkam poydevor bo'lib xizmat qildi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Толстов С.П. Древний Хорезм. – М.: МГУ, 1948.
2. Андрианов Б.В. Древние оросительные системы Приаралья. – М.: Наука, 1969.
3. Ибн Баттута. Саёҳатнома (таржимон: Н. Иброҳимов). – Тошкент: Шарқ, 2010.

4. Ртвеладзе Э.В. Древние цивилизации Средней Азии. – Ташкент, 2002.
5. Мухаммаджонов А.Р. Ўзбекистоннинг қадимги суғориш тарихи. – Тошкент: Фан, 1978.

**KARIKATURA IJTIMOIIY VOQELIKNING AKSI SIFATIDA: DAVR
RUHI VA MUALLIF POZITSIYASI**

Xusniddinova Gulshoda Muxtorjon qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari Universiteti

Axborot va jamoatchilik bilan aloqalar kafedrasi stajor-o'qituvchisi

gulimuhtor1@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada karikatura janrining ijtimoiy voqelikni aks ettirishdagi o'rnini, unda davr ruhi va muallif pozitsiyasining namoyon bo'lish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot obyekti sifatida "Mushtum" jurnali karikaturalari tanlangan bo'lib, ular 1923–2026-yillar oralig'idagi davriy rivojlanish bosqichlari asosida o'rganiladi. Tahlil natijasida karikatura dastlab targ'ibot va ma'rifatparvarlik vositasi sifatida shakllangani, keyinchalik tanqidiy publitsistik janrga aylangani hamda zamonaviy bosqichda global va muammolarni yorituvchi vizual kommunikatsiya shakliga aylangani aniqlanadi.

Kalit so'zlar: karikatura, davr ruhi, muallif pozitsiyasi, Mushtum, vizual kommunikatsiya, satira, publitsistika, ijtimoiy tanqid, ommaviy kommunikatsiya.

Karikatura ommaviy kommunikatsiyaning eng ta'sirchan vizual janrlaridan biri bo'lib, jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlarni qisqa, ramziy hamda ta'sirchan shaklda ifodalash imkoniyatiga ega. U nafaqat voqelikni aks ettiradi, balki unga munosabat bildiradi, muayyan g'oyalarni ilgari suradi va jamoatchilik fikrining shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli karikatura muayyan davrning ijtimoiy hujjati sifatida ham muhim ilmiy manba hisoblanadi.

Karikaturada davr ruhi va muallif pozitsiyasi o'zaro chambarchas bog'liqdir. Davr ruhi jamiyatdagi ustuvor g'oyalar, siyosiy vaziyat, ijtimoiy muammolar va qadriyatlar tizimi orqali namoyon bo'lsa, muallif pozitsiyasi rassomning ushbu voqelikka bo'lgan munosabatini ifodalaydi. Natijada har bir karikatura nafaqat tasviriy asar, balki muallifning jamiyat haqidagi qarashlarini aks ettiruvchi publitsistik matn vazifasini ham bajaradi.

O'zbek satirik matbuoti tarixida 1923–1940-yillar karikatura janrining shakllanish bosqichi hisoblanadi. Bu davrda karikaturalarda savodsizlik, jaholat, eski urf-odatlar va ijtimoiy qoloqlik tanqid qilinib, ma'rifat, yangi dunyoqarash va taraqqiyot g'oyalari targ'ib etildi. Xotin-qizlar erkinligi, ta'lim va ijtimoiy islohotlar mavzulari markaziy o'rin egalladi. Muallif pozitsiyasi asosan ma'rifatparvarlik xarakteriga ega bo'lib, karikatura jamiyatni yangilash vositasi sifatida namoyon bo'ldi.

1940–1950-yillar karikaturalarida esa jamoaviylik, mehnat, vatanparvarlik va sotsialistik qadriyatlarga sadoqat g'oyalari ustunlik qildi. Bu bosqichda karikatura ko'proq mafkuraviy-targ'ibot funksiyasini bajargan. Muallifning individual pozitsiyasi nisbatan cheklangan bo'lib, tasvirlar davlat ideologiyasini qo'llab-

quvvatlashga yo'naltirilgan edi. Biroq 1950-yillarning oxirlaridan boshlab ayrim maishiy va boshqaruv tizimidagi kamchiliklarni tanqid qilish elementlari paydo bo'la boshladi.

1960–1985-yillar oralig'i "Mushtum" karikaturasining mazmunan boyish davri sifatida tavsiflanadi. Bu davrda karikatura bir tomondan rasmiy mafkura doirasida faoliyat yuritgan bo'lsa, ikkinchi tomondan byurokratiya, tanish-bilishchilik, loqaydlik va sifatsiz xizmat ko'rsatish kabi muammolarni yumor va satira vositasida tanqid qildi. Muallif pozitsiyasi ehtiyotkor va ramziy shaklda ifodalangan bo'lsa-da, tanqidiy ruhning kuchayishi kuzatiladi.

1985–1990-yillarda sobiq ittifoq hududida boshlangan siyosiy ochiqlik va qayta qurish jarayonlari karikatura mazmuniga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ijtimoiy va iqtisodiy muammolar ochiqroq tasvirlana boshladi. Avval ramziy tarzda berilgan tanqid endilikda ancha faol va yaqqol ko'rinish oldi. Natijada muallif pozitsiyasining mustaqilligi va erkinligi kuchaydi.

Mustaqillikning dastlabki yillari (1990–2000) karikatura tarixida yangi bosqichni boshlab berdi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish, iqtisodiy qiyinchiliklar, ijtimoiy moslashuv jarayonlari va yangi qadriyatlarining shakllanishi karikaturalarning asosiy mavzusiga aylandi. Ushbu davrda kulgi ko'pincha achchiq istehzo shaklida namoyon bo'lib, insonning yangi sharoitdagi ruhiy holati tasvirlandi. Muallif pozitsiyasi avvalgi davrlarga nisbatan erkinroq va individual xarakter kasb etdi.

2000–2020-yillarda karikatura janri ijtimoiy adolat, korrupsiya, ekologik muammolar, ma'naviy qadriyatlar va global tahdidlar kabi mavzularni qamrab ola boshladi. Karikaturalarda muallifning tanqidiy qarashlari ochiq ifodalandi. Ayniqsa, korrupsiya, atrof-muhit muammolari va ijtimoiy tengsizlik masalalariga bag'ishlangan asarlarda tanqidiy ruh yaqqol namoyon bo'ldi.

2021–2026-yillarga oid karikaturalarda esa globallashtirish, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, axborot xavfsizligi va ekologik tahdidlar kabi masalalar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy karikatura nafaqat tanqid qilish, balki ogohlantirish va falsafiy mushohada yuritish vazifasini ham bajarmoqda. Muallif pozitsiyasi global muammolarga nisbatan fuqarolik mas'uliyati va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashib bormoqda.

"Mushtum" jurnalining rivojlanishida turli davrlarda faoliyat yuritgan rassomlarning hissasi alohida ahamiyatga ega. Sovet davrida M. Voroboychikov, B. Jukov, S. Marfin, Ch. Axmarov, A. Abdullaev, D. Safoev va boshqa rassomlar karikaturaning vizual ifoda imkoniyatlarini kengaytirdilar. Mustaqillik davrida esa Mahmudjon Eshonqulov, Hasanboy Sul'tonov, Husanboy Sodiqov, Farrux Teshayev, Oybek Norqulov va boshqa ijodkorlar karikaturani zamonaviy ijtimoiy muammolarni yorituvchi mustaqil publitsistik janr sifatida rivojlantirdilar.

Xulosa qilib aytganda, karikatura ijtimoiy voqelikning o'ziga xos aksidir. Unda har bir davrning siyosiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlari, shuningdek, muallifning ularga bo'lgan munosabati mujassamlashadi. "Mushtum" jurnali misolida kuzatilgan evolyutsiya karikaturaning targ'ibot vositasidan tanqidiy fikr maydoni hamda zamonaviy ijtimoiy muammolarni yorituvchi muhim jurnalistik janrga

aylanganini ko‘rsatadi. Shu jihatdan karikatura nafaqat badiiy-estetik hodisa, balki jamiyat taraqqiyoti va jamoatchilik fikrining muhim ko‘rsatkichi sifatida ham ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. McCloud S. Understanding Comics. – New York: HarperCollins, 1993.
2. Shifman L. Memes in Digital Culture. – Cambridge: MIT Press, 2014.
3. Milner R. The World Made Meme. – Cambridge: MIT Press, 2016.
4. Mushtum jurnali materiallari (1923–2026-yillar sonlari).
5. O‘zbekiston Milliy kutubxonasi va davriy matbuot fondlari materiallari.

PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS OF UZBEK-ENGLISH CODE-
SWITCHING IN BILINGUAL SPEAKERS

Otajonov Umidjon,

4th year Undergraduate Student,
Faculty of English Philology,
Alfraganus University

Abstract. This article explores Uzbek-English code-switching from a psycholinguistic perspective. The main argument is that switching between Uzbek and English is not accidental language mixing, but a cognitively organized bilingual strategy shaped by language co-activation, lexical accessibility, grammatical integration, and communicative pressure. The article analyzes selected examples from informal digital and academic communication, including expressions such as “App’ni update qib ko‘rasmi?”, “Qachonga deadline berilgan?”, “Midterm resultlari chiqibdi,” and “Presentation slide qilish shartmi?” The findings show that Uzbek usually functions as the matrix language, while English elements are inserted for semantic precision, speed, professional identity, or academic convenience. Orthographic forms such as “info ucun”, “experimentla”, and “plis” are interpreted as speech-like digital adaptations rather than simple errors.

Keywords: code-switching, bilingualism, psycholinguistics, Uzbek-English discourse, speech errors, lexical accessibility.

INTRODUCTION

In contemporary multilingual communication, bilingual speakers often alternate between two languages within a single conversation, sentence, or online message. This phenomenon, known as code-switching, has become one of the central topics in bilingualism studies. Earlier views sometimes associated mixed language use with poor competence, but modern linguistic research treats it as a structured and meaningful practice. Poplack’s¹² classical typology shows that code-switching may occur between sentences, inside one sentence, or through inserted tags and discourse markers. Gumperz¹³ further demonstrated that code-switching can function as a contextualization cue, helping speakers signal social meaning, topic shift, emphasis, or interpersonal alignment. In addition, Myers-Scotton’s¹⁴ work on social motivations for code-switching shows that bilingual speakers do not switch languages randomly; rather, they select codes strategically in relation to social roles, identity, and communicative context.

¹² Poplack S. Sometimes I’ll start a sentence in Spanish y termino en español: Toward a typology of code-switching // *Linguistics*. — 1980. — Vol. 18. — P. 581-618.

¹³ Gumperz J. J. *Discourse Strategies*. — Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

¹⁴ Myers-Scotton C. *Social Motivations for Codeswitching: Evidence from Africa*. — Oxford: Clarendon Press, 1993.

The Uzbek-English context is especially relevant because English lexical items are widely used in education, marketing, technology, social media, and professional teamwork. Uzbek-speaking bilinguals frequently produce forms such as “deadline berilgan”, “accountlarda”, “research topicni”, and “slide qilish.” These expressions are not merely fashionable borrowings; they reveal how the bilingual mind selects a word that is cognitively available and communicatively useful. Therefore, the aim of this article is to explain Uzbek-English code-switching through three speech-error-related dimensions: phonetic and orthographic adaptation, lexical-semantic selection, and grammatical or morphological integration.

THEORETICAL BASIS

A psycholinguistic approach begins with the idea that bilingual languages are not completely isolated in the mind. During speech production, both language systems may be activated to different degrees, and the speaker selects the item that best fits the intended meaning, context, interlocutor, and discourse situation. Kootstra¹⁵ explains code-switching through cross-language activation and interactive alignment, arguing that switching is influenced by recently activated words, structures, and the bilingual character of the conversation. This makes code-switching a cognitive as well as an interactional phenomenon.

Green’s¹⁶ model of bilingual language control also helps explain why switching becomes easier in bilingual environments. In a monolingual setting, the non-target language may be suppressed more strongly; in a bilingual or mixed setting, both languages remain available and language alternation becomes less cognitively costly. This is highly applicable to Telegram-style Uzbek-English communication, where team members and students already expect English terms such as “deadline”, “update”, “content”, “project”, and “presentation” to occur inside Uzbek syntax.

From a structural point of view, many Uzbek-English examples can be interpreted through Myers-Scotton’s Matrix Language Frame model. According to this approach, one language often provides the grammatical frame of a bilingual utterance, while the other language contributes embedded lexical material. In the examples analyzed in this article, Uzbek commonly functions as the matrix language, while English supplies inserted nouns, verbs, or professional terms. For instance, in “App’ni update qib ko’rasmi?”, the English noun “app” receives the Uzbek accusative marker “-ni”, and the English verb “update” is combined with the Uzbek light verb “qilmoq” in the reduced form “qib.” Such examples indicate that bilingual speakers do not abandon grammar while switching. Rather, they integrate English items into Uzbek morphosyntactic patterns.

MATERIAL AND METHOD

The article uses qualitative micro-discourse analysis of selected Uzbek-English utterances collected from informal digital and academic communication.

¹⁵ Kootstra G. J. A psycholinguistic perspective on code-switching: Lexical, structural, and socio-interactive processes // Code-switching between structural and sociolinguistic perspectives / Ed. by G. Stell, K. Yakpo. — Berlin: De Gruyter, 2015. — P. 39-64.

¹⁶ Green D. W. Language control in different contexts: The behavioral ecology of bilingual speakers // Frontiers in Psychology. — 2011. — Vol. 2. — Article 103.

The examples include professional messages such as “3-4 mb qilish kere ASAP”, “Hamma telegram profil bio’siga shu ma’lumotni yozib qo’ysin”, and “instagram accountlarda facebook bilan crossposting yoqilganmi.” Academic examples include “Political speechlar da ham ko‘p neologizm topiladi,” “Midterm resultlari chiqibdi,” “Research topicni o‘zgartirdim,” and “Qaysi teacher group project bergandi?” The analysis is organized around three categories: phonetic/orthographic adaptation, lexical-semantic choice, and grammatical integration. This classification follows the view that bilingual output is shaped by lexical access, structural compatibility, and discourse pressure. Rahimi and Eftekhari’s¹⁷ study of psycholinguistic code-switching in Iranian university classrooms is also relevant here because it shows that trigger words, proper nouns, and lexical transfer may activate a shift from one language to another in educational discourse.

ANALYSIS AND DISCUSSION

The first category is phonetic and orthographic adaptation. In “Rahmat info ucun,” the English word “info” is inserted into Uzbek discourse, while the Uzbek postposition “uchun” is written as “ucun.” This spelling may appear non-standard, yet it reflects fast digital writing and sound-based simplification. A similar process is visible in “Experimentla bn qilinadi,” where the English noun “experiment” receives the Uzbek plural marker “-lar”, but is reduced to “experimentla.” The abbreviation “bn” stands for “bilan.” These examples show that digital bilingual discourse often represents speech-like pronunciation rather than formal spelling.

The second category is lexical-semantic selection. In “Qachonga deadline berilgan?”, the English word “deadline” is more concise and professionally marked than Uzbek alternatives such as “topshirish muddati.” In “Presentation slide qilish shartmi?”, the English words “presentation” and “slide” are strongly connected with academic and technological contexts. The speaker chooses English not because Uzbek lacks expressive power, but because the English item is more accessible in that specific domain. This supports Kootstra’s psycholinguistic view that code-switching is influenced by cross-language activation and lexical accessibility. It also corresponds to Rahimi and Eftekhari’s observation that certain lexical items may function as trigger words and facilitate switching in educational or classroom-related discourse.

The third category is grammatical and morphological integration. Expressions such as “Political speechlar”, “Midterm resultlari”, “Research topicni”, and “instagram accountlarda” demonstrate the attachment of Uzbek suffixes to English lexical bases. In “Political speechlar da ham ko‘p neologizm topiladi,” the English noun “speech” receives the Uzbek plural suffix “-lar.” In “Midterm resultlari chiqibdi,” the English noun “result” receives the Uzbek possessive-plural form “-lari.” These forms show that Uzbek remains the matrix language, while English terms are embedded into Uzbek morphology.

Phrase-level switching is also present. In “take the full control of this,” the speaker temporarily shifts to a complete English imperative phrase. In “Answer like

---

¹⁷ Rahimi A., Eftekhari M. Psycholinguistic code switching in Iranian university classroom context // The Journal of Language Teaching and Learning. — 2011. — No. 1. — P. 54-63.

this in the group plis,” English is used as the main clause, while “plis” reflects local phonetic spelling of “please.” These cases differ from single-word insertion because the English segment carries its own syntactic structure. Pragmatically, such switches often express instruction, urgency, or professional authority. Turgunboev’s¹⁸ analysis of Uzbek-English online communication confirms that digital platforms encourage flexible multilingual writing, including lexical insertion, phrase-level switching, script mixing, hashtags, emojis, and non-standard orthography.

Overall, the analyzed examples demonstrate that speech errors in Uzbek-English code-switching should not be evaluated only as violations of standard language norms. Some forms are indeed non-standard in spelling or morphology, but they are meaningful within bilingual digital communication. They reflect speed, cognitive economy, professional terminology, and the simultaneous activation of two linguistic systems. Thus, the boundary between “error” and “adaptation” becomes fluid in bilingual online discourse.

CONCLUSION

The analysis confirms that Uzbek-English code-switching is a structured psycholinguistic phenomenon. The selected examples show that bilingual speakers switch languages to access available lexical items, express technical and academic concepts precisely, save time in digital communication, and mark professional or educational identity. Uzbek usually functions as the matrix language, organizing the grammatical frame of the utterance, while English supplies terms that are semantically efficient in education, technology, marketing, and project-management contexts.

The speech-error-related features identified in the article include phonetic spelling, orthographic reduction, lexical-semantic preference, and Uzbek morphological integration of English words. However, these features should not be reduced to incompetence. In most cases, they represent natural traces of bilingual processing under time pressure. From Green’s perspective, such switching can be explained through the behavioral ecology of bilingual speakers, where mixed communicative environments reduce the need to suppress one language completely. Kootstra’s account of cross-language activation and interactive alignment further explains why certain English elements become available during Uzbek discourse. Myers-Scotton’s Matrix Language Frame model helps clarify why Uzbek remains grammatically dominant while English items are inserted into it. Rahimi and Eftekhari’s findings on trigger words support the idea that particular lexical items may facilitate switching, especially in educational and professional contexts. Finally, Turgunboev’s research on Uzbek-English online communication shows that such mixed forms are part of a broader digital bilingual practice rather than isolated errors.⁷ Therefore, Uzbek-English code-switching should be interpreted as a productive bilingual strategy shaped by language co-activation, lexical accessibility, digital discourse conventions, and social identity.

---

¹⁸ Turgunboev R. I. Code-switching in Uzbek-English online communication: Sociolinguistic patterns and implications for digital communication // International Conference on Social Sciences & Humanities. — 2026. — P. 40-46.

REFERENCES

1. Poplack S. Sometimes I'll start a sentence in Spanish y termino en español: Toward a typology of code-switching // *Linguistics*. — 1980. — Vol. 18. — P. 581-618.
2. Gumperz J. J. *Discourse Strategies*. — Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
3. Myers-Scotton C. *Social Motivations for Codeswitching: Evidence from Africa*. — Oxford: Clarendon Press, 1993.
4. Kootstra G. J. A psycholinguistic perspective on code-switching: Lexical, structural, and socio-interactive processes // *Code-switching between structural and sociolinguistic perspectives* / Ed. by G. Stell, K. Yakpo. — Berlin: De Gruyter, 2015. — P. 39-64.
5. Green D. W. Language control in different contexts: The behavioral ecology of bilingual speakers // *Frontiers in Psychology*. — 2011. — Vol. 2. — Article 103.
6. Rahimi A., Eftekhari M. Psycholinguistic code switching in Iranian university classroom context // *The Journal of Language Teaching and Learning*. — 2011. — No. 1. — P. 54-63.
7. Turgunboev R. I. Code-switching in Uzbek-English online communication: Sociolinguistic patterns and implications for digital communication // *International Conference on Social Sciences & Humanities*. — 2026. — P. 40-46.

NEOLOGISM TURLARI VA ULARNING YUZAGA KELISH OMILLARI

Aripova Nasiba Rustamovna

Katta o'qituvchi,
Toshkent arxitektura qurilish universiteti
nasiba.aripova1987@gmail.com)

Hayitboyeva Mahliyo Sodiq qizi,
68-25 guruh

Annotatsiya. Mazkur maqolada neologizmlarning turlari, ularning yuzaga kelish omillari hamda til tizimidagi o'rnini tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida neologizmlarning leksik, semantik, morfologik va fonologik turlari ko'rib chiqiladi hamda turli tilshunos olimlarning tasniflari qiyosiy jihatdan o'rganiladi. Shuningdek, zamonaviy arxitektura, qurilish va urbanistika sohalarida yuzaga kelayotgan yangi terminlar misolida neologizmlarning shakllanish jarayoni yoritib beriladi. Ilmiy-texnik taraqqiyot, globalizatsiya hamda urbanizatsiya jarayonlari natijasida til lug'at tarkibining boyib borishi hamda yangi terminlarning paydo bo'lishi tahlil qilinadi.

Tayanch so'zlar: neologizm, leksik neologizm, semantik neologizm, morfologik neologizm, terminologiya, arxitektura terminlari, urbanizatsiya, til rivoji.

Til doimiy ravishda rivojlanib boruvchi ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Jamiyat hayotida yuz berayotgan ilmiy, texnologik, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar til lug'at tarkibining ham boyib borishiga sabab bo'ladi. Ayniqsa, yangi tushuncha va hodisalarni ifodalash zarurati natijasida tilga yangi so'zlar kirib keladi. Bunday yangi birliklar tilshunoslikda **neologizmlar** deb ataladi.

Neologizmlarning morfologik tuzilishi hamda semantik xususiyatlari har bir tilning o'ziga xos so'z yasash tizimi asosida shakllanadi. Shu sababli neologizmlarni ilmiy jihatdan o'rganishda ularni turkumlarga ajratish va tasniflash muhim ahamiyatga ega. Biroq bu masala tilshunoslikda yagona qarash bilan izohlanmaydi. Turli olimlar o'z ilmiy yondashuvlariga asoslanib neologizmlarning turlarini turlicha talqin qilganlar.

Masalan, rus tilshunosi **N.M. Shanskiy** neologizmlarni ikki asosiy guruhga — **leksik** va **semantik neologizmlarga** ajratadi. Uning fikricha, bunday tasnif yangi so'zlarning tilga kirib kelishi yoki mavjud so'zlarning yangi semantik mazmun kasb etishi bilan belgilanadi. Leksik neologizmlar odatda boshqa tillardan o'zlashgan yoki tilning ichki imkoniyatlari asosida yaratilgan yangi so'zlardir. Masalan, zamonaviy arxitektura va shaharsozlik sohasida paydo bo'lgan **smart building, eco-house, green roof, vertical garden, urban farming** kabi birliklar ilmiy-texnik taraqqiyot natijasida yuzaga kelgan leksik neologizmlarga misol bo'la oladi.

Semantik neologizmlar esa mavjud so'zlarning yangi ma'no kasb etishi orqali

shakllanadi. Masalan, **platforma** soʻzi dastlab qurilish yoki transport sohasiga oid tushunchani bildirgan boʻlsa, bugungi kunda arxitektura va urbanistika kontekstida **innovatsion platforma**, **raqamli boshqaruv platformasi** kabi kengroq maʼnolarda qoʻllanmoqda. Xuddi shuningdek, **hub** soʻzi ilgari transport markazini anglatgan boʻlsa, hozirda **creative hub**, **innovation hub**, **urban hub** kabi yangi maʼnolarni ifodalash uchun ishlatiladi.

Tilshunos **V.D. Boyarkina** ham N.M. Shanskiy fikrlarini qoʻllab-quvvatlab, muallif tomonidan yaratilgan yangi birliklarni ham neologizmlar tarkibiga kiritadi. Uning taʼkidlashicha, yangi soʻzlar turli shakllarda namoyon boʻlishi mumkin. Bular yangi hosilalar, oʻzlashma soʻzlar, shevalardan kirib kelgan birliklar yoki muallif tomonidan yaratilgan individual terminlardan iborat boʻlishi mumkin. Masalan, zamonaviy arxitektura nazariyasida **parametric architecture**, **biophilic design**, **adaptive architecture** kabi terminlar muayyan ilmiy maktablar va mualliflar tomonidan ommalashtirilgan.

E.A. Sorokina esa neologizmlar tarkibiga **okkazional soʻzlarni** ham kiritadi. Okkazional birliklar muayyan kontekstda yoki muallif nutqida yaratilgan boʻlib, keyinchalik umumiy tilga kirib kelishi mumkin. Masalan, **architourism** (arxitektura obyektlarini koʻrish maqsadidagi turizm), **buildtech** (qurilish texnologiyalari sohasi) kabi birliklar dastlab tor sohada ishlatilgan boʻlsa-da, vaqt oʻtishi bilan keng qoʻllanila boshlagan.

Fransuz tilshunosi **P. Gilbert** neologizmlarni toʻrtta asosiy turga ajratadi: **fonologik neologizmlar**, **semantik neologizmlar**, **oʻzlashgan neologizmlar**, **sintagmatik (soʻz yasovchi) neologizmlar**.

Bu tasnif zamonaviy terminologik tizimlarda ham qoʻllaniladi. Ayniqsa, arxitektura va qurilish sohalarida yangi texnologiyalar paydo boʻlishi natijasida turli tipdagi neologizmlar yuzaga kelmoqda.

Tilshunoslar **V.I. Zobotkina** va **N.N. Korolyova** esa neologizmlarni **nominatsiya mezon** asosida quyidagi uch turga ajratadilar:

1. Sof neologizmlar

Sof neologizmlar shakl va mazmun jihatidan mutlaqo yangi birliklar hisoblanadi. Bunday soʻzlar yangi texnologiyalar yoki ilmiy tushunchalarni nomlash zarurati natijasida paydo boʻladi.

Arxitektura sohasidagi misollar: **smart city** – raqamli texnologiyalar asosida boshqariladigan shahar, **green architecture** – ekologik meʼmorchilik, **zero-energy building** – energiya sarfi deyarli nol boʻlgan bino, **floating architecture** – suv ustida quriladigan inshootlar, **3D-printed house** – 3D printer yordamida qurilgan uy

2. Transnominal birliklar

Bu birliklar yangi shaklga ega boʻlsa-da, maʼnosi avvaldan mavjud boʻlgan tushunchalarni ifodalaydi.

Masalan: **micro-housing** – kichik hajmdagi turar joylar, **co-living** – umumiy yashash maydonlari, **mixed-use building** – bir nechta funksiyani birlashtirgan bino.

3. Semantik innovatsiyalar

Bu turdagi neologizmlar mavjud soʻzlarning yangi maʼno kasb etishi orqali yuzaga keladi.

Masalan: **shell** – dastlab qobiq ma’nosini bildirgan bo‘lsa, arxitekturada bino tashqi qobig‘ini anglatadi, **skin** – bino fasadini bildiruvchi metaforik termin, **core** – bino markaziy konstruktiv qismi.

Morfologik neologizmlar

Morfologik neologizmlar tilning mavjud morfemalaridan foydalanib yangi so‘zlar yaratish orqali hosil bo‘ladi. Bu jarayon quyidagi usullar orqali amalga oshiriladi: affiksatsiya, qo‘shma so‘z yasash, konversiya, qisqartmalar.

Affiksatsiya

Affiksatsiya prefiks va suffikslar yordamida yangi so‘z hosil qilish jarayonidir. Prefiks misollar: **eco-building** – ekologik bino, **multi-storey building** – ko‘p qavatli bino, **reconstruction** – qayta qurish, **redevelopment** – hududni qayta rivojlantirish.

Suffiks misollar:

urbanization – shaharlashuv, **sustainability** – barqaror rivojlanish, **modularity** – modulli qurilish tizimi, **flexibility** – moslashuvchan arxitektura

Qo‘shma so‘zlar. Qo‘shma so‘zlar ikki yoki undan ortiq so‘z birikishi orqali hosil qilinadi.

Misollar: **skyscraper** – osmono‘par bino, **landscape architecture** – landshaft arxitekturasi, **building complex** – bino majmuasi, **cityscape** – shahar panoramasi, **streetscape** – ko‘cha muhiti dizayni,

Shuningdek, blending usuli ham keng tarqalgan:

architainment (architecture + entertainment), **buildscape** (building + landscape)

Konversiya

Konversiya jarayonida so‘z shakli o‘zgaraydi, ammo grammatik kategoriyasi o‘zgaradi.

Misollar: **to design** – loyihalamoq, **to model** – model yaratmoq, **to masterplan** – hudud bosh rejasini ishlab chiqmoq,

Qisqartmalar

Arxitektura va qurilish sohasida qisqartmalar keng qo‘llanadi.

Abbreviaturalar: **BIM** – Building Information Modeling, **CAD** – Computer-Aided Design, **LEED** – ekologik sertifikatlash tizimi, **HVAC** – isitish, shamollatish va konditsioner tizimi.

Akronimlar: **SMART** – Sustainable, Measurable, Achievable, Realistic, Time-bound, **PACE** – Property Assessed Clean Energy

Neologizmlarning paydo bo‘lishiga bir qator omillar ta’sir ko‘rsatadi:

1. **Ilmiy-texnik taraqqiyot:** Yangi texnologiyalar paydo bo‘lishi natijasida yangi terminlar yuzaga keladi. Masalan: **digital architecture**, **parametric design**, **3D construction**.
2. **Globalizatsiya jarayoni:** Turli tillar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir natijasida yangi o‘zlashma birliklar paydo bo‘ladi.
3. **Urbanizatsiya va shaharsozlik rivoji:** Zamonaviy shahar muhitini tasvirlash uchun yangi terminlar yaratiladi: **smart city**, **urban cluster**, **green corridor**.

4. **Ekologik muammolar:** Barqaror rivojlanish konsepsiyasi bilan bog‘liq yangi terminlar paydo bo‘lmoqda: **green building, eco-district, carbon-neutral architecture.**

Shunday qilib, neologizmlar til rivojlanishining muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, zamonaviy arxitektura, qurilish va urbanistika sohalarida ilmiy-texnik taraqqiyot natijasida ko‘plab yangi terminlar paydo bo‘lmoqda. Bu esa neologizmlarni ilmiy jihatdan o‘rganish, ularni tizimli tasniflash hamda terminologik jihatdan tartibga solish zarurligini ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Shanskiy, N. M. (2004). *Leksikologiya sovremennogo russkogo yazyka*. Moskva: Akademiya, p. 98.
2. Boyarkina, V. D. (2009). *Sovremennye protsessy v leksike russkogo yazyka*. Moskva: Logos, pp. 45–46.
3. Sorokina, E. A. (2003). *Neologizmy v sovremennom russkom yazyke*. Sankt-Peterburg: SPbGU, p. 7.
4. Gilbert, P. (1992). *La néologie: Étude linguistique des créations lexicales*. Paris: Presses Universitaires de France, p. 58.

**PRAGMATIC FUNCTIONS OF NEOLOGISMS IN
STREAMING TELEVISION DISCOURSE:
EVIDENCE FROM STRANGER THINGS**

Shomansurov Shavkat,
4th Undergraduate Student,
Faculty of English Philology,
Alfraganus University
Turdiyeva Hulkar Kamilovna,
Alfraganus University,
Associate Professor, PhD.

Abstract. This article examines the pragmatic functions of neologisms generated within the discourse surrounding the Netflix series *Stranger Things*. Drawing on lexical pragmatics, Relevance Theory, and cyberpragmatics, the study analyses twenty neologisms across two discourse layers: in-universe vocabulary and streaming industry language. The findings confirm that blending and semantic extension are the most productive word-formation processes in this domain. Pragmatically, in-universe neologisms serve primarily referential and communicative economy functions, while industry neologisms perform evaluative and institutional legitimization functions. The article argues that these neologisms are not passive labels for new phenomena but active communicative instruments through which speakers construct community identities and negotiate cultural hierarchies.

Keywords: neologisms, pragmatics, streaming television, lexical innovation, Relevance Theory, cyberpragmatics

INTRODUCTION

Language does not evolve in isolation. Its development is shaped by the communities that use it, the technologies they adopt, and the cultural practices they engage in. The emergence of subscription-based streaming platforms over the past decade represents one of the most significant technological shifts in recent media history, and the linguistic consequences of this shift have been correspondingly substantial. New words and expressions have appeared at a rapid pace, generated not only by industry professionals but by the millions of viewers who discuss, debate, and reimagine media content on digital platforms.

The Netflix series *Stranger Things* (2016–present) provides a productive case for examining this process. The series has generated an unusually rich corpus of neologisms across three distinct layers of discourse: the invented vocabulary of its fictional universe, and the evaluative terminology of streaming industry journalism. Each layer exhibits its own morphological patterns and communicative purposes, making the corpus well suited to a comparative pragmatic analysis.

The present article addresses two central questions. First, what word-formation processes are most productive in the generation of neologisms across the three discourse layers? Second, what pragmatic functions do these neologisms perform, and how do these functions differ across layers? In addressing these questions, the study draws on three theoretical frameworks: the lexical pragmatics model of Wilson and Sperber,¹⁹ which accounts for processes of meaning adjustment in context; the cyberpragmatic framework of Yus,²⁰ which contextualises online communicative behaviour; and the speech act theory of Austin²¹ and Searle,²² which provides a vocabulary for describing the communicative work that neologisms perform.

The article proceeds as follows. Section 2 outlines the theoretical framework and methodology. Section 3 presents the analysis of neologisms across the two discourse layers. Section 4 discusses the findings comparatively, and Section 5 offers conclusions and directions for future research.

THEORETICAL FRAMEWORK AND METHODOLOGY

The concept of neologism, in its broadest sense, refers to any word or expression perceived as new within a given speech community at a given time.²³ What makes a word new is not merely its formal structure but its status in the community: a neologism begins in individual use and achieves lexical standing through collective adoption. This social dimension of lexical change is central to the present analysis, since the neologisms under examination derive their communicative force from the social practices of specific discourse communities.

For the classification of word-formation processes, the study employs Algeo's six-category taxonomy,²⁴ which identifies creating, borrowing, combining, shortening, blending, and shifting as the principal mechanisms through which new vocabulary is generated in English. Blending, defined as the fusion of clipped segments of two or more existing forms into a new lexical unit, and semantic shift, defined as the acquisition of a new meaning by an existing word without change to its phonological form, are of particular analytical relevance to the present corpus.

For the analysis of meaning construction, the study draws on the lexical pragmatics model developed within Relevance Theory. Sperber and Wilson²⁵ argue that all communicative acts are governed by a single cognitive principle: the search for optimal relevance, understood as the greatest cognitive benefit achievable for the least processing effort. Within this framework, Wilson and Sperber²⁶ identify two primary processes through which words acquire contextual meanings that deviate

¹⁹ Wilson, D., & Sperber, D. (2004). Relevance theory. In L. R. Horn & G. Ward (Eds.), *The handbook of pragmatics* (pp. 607–632). Blackwell.

²⁰ Yus, F. (2011). *Cyberpragmatics: Internet-mediated communication in context*. John Benjamins.

²¹ Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford University Press.

²² Searle, J. R. (1969). *Speech acts*. Cambridge University Press.

²³ Bauer, L. (1983). *English word-formation*. Cambridge University Press.

²⁴ Algeo, J. (1991). *Fifty years among the new words: A dictionary of neologisms, 1941–1991*. Oxford University Press.

²⁵ Sperber, D., & Wilson, D. (1986). *Relevance: Communication and cognition*. Blackwell.

²⁶ Plag, I. (2003). *Word-formation in English*. Cambridge University Press.

from their encoded senses: narrowing, in which a word's meaning is restricted to a more specific interpretation, and broadening, in which its meaning is extended beyond its encoded denotation. These processes, together with categorical extension, constitute the mechanisms through which the neologisms examined here acquire and stabilise their contextual meanings.

The pragmatic functions of neologisms are analysed using a four-category framework derived from speech act theory and cyberpragmatics: referential function (naming new concepts), expressive function (conveying the speaker's evaluative stance), social bonding and in-group marking function (signalling shared community membership), and identity construction function (performing a social identity through language use). Yus²⁷ demonstrates that these functions are particularly prominent in internet-mediated communication, where speakers deploy neologisms strategically to negotiate belonging and establish the boundaries of online communities.

The corpus for the present study consists of several neologisms drawn from three sources: episode subtitles from *Stranger Things* Seasons 1–4 (2016–2022) and articles published in *Variety* and the *Hollywood Reporter* between 2016 and 2023. Five neologisms are analysed in this article as representative examples, with two or three drawn from each discourse layer.

ANALYSIS OF NEOLOGISMS ACROSS TWO DISCOURSE LAYERS

In-Universe Vocabulary. The first layer of the corpus consists of neologisms created within the scripted dialogue of the series itself. These are terms invented to label the supernatural phenomena, organisms, and dimensions of the show's fictional universe, and they are generated primarily through blending and semantic shift.

The term *Demogorgon* illustrates the process of domain borrowing combined with semantic narrowing. The word is appropriated from fantasy tabletop gaming (specifically the 1974 *Dungeons & Dragons* rulebooks, where it designated a two-headed demonic lord), and through pragmatic domain transfer it is reassigned within the narrative to denote a specific predatory organism of extraterrestrial origin. The characters who coin this usage face an acute lexical gap when confronted with an entity that defies existing biological categories. By borrowing a term from their shared gaming lexicon, they achieve immediate communicative efficiency: a single token replaces the cumbersome descriptive phrase. Pragmatically, the term performs a referential function, but it simultaneously serves an in-group marking purpose, distinguishing those characters who possess the necessary gaming knowledge from the uninitiated adults around them.

The compound *Demodog*, introduced in Season 2, exemplifies blending via initial clipping. The term fuses the truncated root *Demo-* (from *Demogorgon*) with the monosyllabic noun *dog*, capitalising on the phonological resonance between the two segments. Contextually, its meaning is constructed through categorical extension: the word does not denote a domesticated canine but an adolescent variant

---

²⁷ Crystal, D. (2003). *English as a global language* (2nd ed.). Cambridge University Press.

of the Demogorgon species, whose quadrupedal movement and pack behaviour prompt the mapping of canine behavioural attributes onto a biologically alien organism. The neologism simultaneously achieves communicative economy and reinforces in-group cohesion among the protagonists.

The phrase *The Upside Down* represents a different formation mechanism: syntactic upgrading and functional conversion. The ordinary adverbial phrase *upside down*, which in standard usage denotes spatial inversion or situational disorder, is isolated, capitalised, and bound to the definite article to form a proper nominal compound. In the narrative context, the phrase's conventional meaning is entirely suppressed, and through semantic narrowing it is restricted to denote a specific parallel dimension coexisting with the terrestrial world. The definite article performs pragmatic work here: it signals to hearers that this is not any inverted space but the singular, existential focal point of the series' supernatural conflict. Pragmatically, the expression achieves referential stability while maintaining the communicative accessibility of everyday language.

Streaming Industry Language. The second layer consists of neologisms generated by entertainment journalists and industry professionals. These terms are notable for their evaluative force and their role in constructing the cultural and economic categories through which streaming television is understood.

The compound *binge-worthy* illustrates a process of axiological inversion combined with morphemic suffixation. The root *binge* historically carried strongly negative connotations, denoting uncontrolled excess associated with physical harm. The suffix *-worthy*, derived from Old English *weorþ* (worthy or valuable), denotes merit or desert. When attached to the semantically transformed base *binge*, the compound produces an evaluative adjective that frames sustained, uninterrupted viewing as a mark of narrative quality rather than behavioural pathology. The pragmatic function of *binge-worthy* in trade press discourse is primarily evaluative and institutional. As Jenner²⁸ notes, the term *binge-watching* was not merely a descriptor of a pre-existing behaviour but an active participant in constructing the cultural category of the *binge-watcher*; *binge-worthy* performs a similarly constitutive function at the level of quality judgment.

The compound *prestige TV* represents a striking example of semantic elevation. The noun *prestige* was borrowed into English from French in the seventeenth century, where it carried the meaning of illusion or juggler's trick; it subsequently underwent semantic amelioration to denote high social standing and elite reputation. When combined with the abbreviation *TV* which has historically carried low-culture associations the compound performs an institutional speech act. It demands that a specific category of serialised television be accorded the cultural legitimacy previously reserved for film. Wayne and Uribe Sandoval²⁹ demonstrate that Netflix has strategically deployed this vocabulary in its corporate

---

²⁸ Jenner, M. (2017). Binge-watching: VOD, quality TV and mainstreaming fandom. *International Journal of Cultural Studies*, 20(2), 203–217.

²⁹ Wayne, M. L., & Uribe Sandoval, P. (2023). Netflix original series, global audiences, and discourses of streaming success. *Critical Studies in Television*, 17(2), 145–162.

communications to position its original productions as culturally significant works; *Stranger Things* has been a consistent reference point in this discursive strategy.

The metaphorical compound *streaming wars* demonstrates how commercial competition is conceptualised through military vocabulary. The constituent noun *streaming* has itself undergone semantic broadening from its original hydrological sense of continuous liquid flow to denote the real-time transmission of digital audiovisual data while *wars* imports the semantic domain of armed conflict into the register of corporate economics. Crystal³⁰ observes that the internet accelerates the spread of new vocabulary across speech communities; in the case of streaming industry neologisms, this spread carries evaluative and ideological content along with lexical form.

DISCUSSION

The analysis across the two discourse layers reveals both convergences and significant differences in the formation processes and pragmatic orientations of the neologisms examined.

At the morphological level, blending and semantic shift emerge as the dominant word-formation processes across all three layers, a finding consistent with Nelkoska's quantitative study of social media neologisms,³¹ which identified blending as responsible for approximately 46% of new formations and semantic extension as accounting for 20%. The productivity of these processes reflects distinct communicative pressures: blending produces lexical forms that are simultaneously recognisable and novel, drawing on familiar phonological material to create new semantic units; semantic shift allows existing, cognitively accessible words to be extended to new domains without the processing cost of entirely unfamiliar forms.

At the pragmatic level, the three layers exhibit notably different functional orientations. In-universe neologisms are predominantly referential: they serve the immediate communicative need of naming entities and phenomena for which no existing vocabulary is available, while also achieving communicative economy by compressing complex descriptions into single tokens. This finding is consistent with Yus's account of cyberpragmatics, which emphasises that online language users deploy creative linguistic strategies to signal belonging and negotiate the boundaries of digital communities.

Industry neologisms occupy a different pragmatic position again. Terms like *binge-worthy*, *prestige TV*, and *streaming wars* are evaluative rather than merely referential, and they perform institutional functions that extend beyond individual speech acts. By naming and legitimising a category of cultural production, *prestige TV* participates in reshaping the cultural hierarchies through which media is valued. As Crystal observes, the internet accelerates the spread of new vocabulary across speech communities; in the case of streaming industry neologisms, this spread carries evaluative and ideological content along with lexical form.

---

³⁰ Crystal, D. (2003). *English as a global language* (2nd ed.). Cambridge University Press.

³¹ Nelkoska, V. (2020). Neologisms under the influence of social media: Morpho-semantic analysis. *ANGLISTICUM Journal*, 9(4), 45–62.

A further finding of the analysis concerns cross-layer mobility. Several neologisms originating in one layer migrate into others, acquiring different meanings and functions in the process. The Upside Down, coined within the series as a referential label for a fictional space and subsequently appears in industry commentary as a cultural reference point indexing the series' broader significance. This cross-layer migration illustrates the pragmatic lifecycle of a successful neologism: initial coinage in one discourse context, adoption and transformation in adjacent contexts, and eventual stabilisation as a shared cultural reference available across multiple registers.

CONCLUSION

This article has analysed the word-formation processes and pragmatic functions of neologisms generated in and around the Netflix series *Stranger Things*, drawing on a corpus spanning two distinct discourse layers. The findings confirm that blending and semantic extension are the most productive formation mechanisms in this domain, and that neologisms perform markedly different pragmatic functions depending on the discourse context in which they appear. In-universe vocabulary serves primarily referential and communicative economy purposes; industry neologisms perform evaluative and institutional legitimisation functions.

These findings carry implications for our understanding of neologism as a communicative phenomenon. The analysis demonstrates that a purely morphological account of new words is insufficient to explain their significance. Neologisms derive their communicative force from the social practices and contextual assumptions of the communities in which they circulate; understanding them requires attention to both their formal properties and the pragmatic work they perform. The lexical pragmatics framework applied in this study, drawing on Relevance Theory and cyberpragmatics, provides the analytical tools necessary for this dual account.

The study also contributes to understanding the language of digital media cultures more broadly. The neologisms examined here are not peripheral phenomena of internet subculture but active participants in broader processes of language change, community formation, and cultural politics. Future research might extend this analysis to other streaming properties, enabling cross-series comparison; or might trace the diachronic trajectory of individual neologisms from initial coinage through community adoption to potential dictionary inclusion. Both lines of inquiry would contribute to a more comprehensive understanding of how language evolves in the digital age.

REFERENCES

1. Wilson, D., & Sperber, D. (2004). Relevance theory. In L. R. Horn & G. Ward (Eds.), *The handbook of pragmatics* (pp. 607–632). Blackwell.
2. Yus, F. (2011). *Cyberpragmatics: Internet-mediated communication in context*. John Benjamins.
3. Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford University Press.

4. Searle, J. R. (1969). *Speech acts*. Cambridge University Press.
5. Bauer, L. (1983). *English word-formation*. Cambridge University Press.
6. Algeo, J. (1991). *Fifty years among the new words: A dictionary of neologisms, 1941–1991*. Oxford University Press.
7. Sperber, D., & Wilson, D. (1986). *Relevance: Communication and cognition*. Blackwell.
8. Plag, I. (2003). *Word-formation in English*. Cambridge University Press.
9. Crystal, D. (2003). *English as a global language* (2nd ed.). Cambridge University Press.
10. Jenner, M. (2017). Binge-watching: VOD, quality TV and mainstreaming fandom. *International Journal of Cultural Studies*, 20(2), 203–217.
11. Wayne, M. L., & Uribe Sandoval, P. (2023). Netflix original series, global audiences, and discourses of streaming success. *Critical Studies in Television*, 17(2), 145–162.
12. Crystal, D. (2003). *English as a global language* (2nd ed.). Cambridge University Press.
13. Nelkoska, V. (2020). Neologisms under the influence of social media: Morpho-semantic analysis. *ANGLISTICUM Journal*, 9(4), 45–62.

АБУЛҲАСАН МОВАРДИЙ ТАЪЛИМОТИГА КЎРА ШАРҚ ХАЛҚЛАРИ ЖАНГ САНАТИ ВА ҲУҚУҚИ МАНБАШУНОСЛИГИ

Зиёвуддин Муҳитдинович Жўраев

Ижтимоий, сиёсий фанлар институти “Ўзбек ва хорижий тиллар
(араб тили)” кафедраси мудири в.б.доцент., т.ф.ф.д
(Ph.D). mawardi964barlos@mail.ru

Калит сўзлар: жангнома, зафарнома, ҳарбий жанг санъати, жанг ҳуқуқи, уруш ҳуқуқи, уруш ҳолати, жанг, жангчи, жанговар ҳолат, ҳарб, уруш, сулҳ, келишув, ҳарбий ҳаракат, жанг ҳолати, ҳарбий ҳолат, уруш ҳолати, жабҳалар, курол-аслаҳалар, аскар, лашкар, кўшин, кўшин турлари, ҳарбий куч ва ҳийла ва найранглари, аҳком ас-султонийя, Искандар Зулқарнайн, Искандар Македонский, Расулulloҳ Муҳаммад а.с. Холид ибн Валид, Жаъфар ибн Ҳусайн Сайид Баттол Ғозий, Мовардий, Чингизхон, Султон Амир Темур, Бобур ва ҳоказолар.

Keywords: epic of war, victory epic, military martial arts, laws of war, rights of war, state of war, battle, warrior, combat situation, warfare, war, peace, agreement, military operations, state of battle, military situation, state of war, fronts, weapons, soldier, army, types of troops, military power and tricks and deceit, al-Ahkam as-Sultaniyya, Alexander the Great, Alexander of Macedon, Prophet Muhammad (peace be upon him), Khalid ibn al-Walid, Ja'far ibn al-Husayn Said Battal Ghazi, Mawardi, Genghis Khan, Sultan Amir Timur, Babur, and others.

Ключевые слова: эпос о войне, эпос победы, военные боевые искусства, законы войны, права войны, состояние войны, битва, воин, боевое положение, ведение войны, война, мир, соглашение, военные операции, состояние битвы, военная ситуация, состояние войны, фронты, оружие, солдат, армия, виды войск, военная сила и хитрости и обман, аль-Ахкам ас-Султонийя, Александр Великий, Александр Македонский, Пророк Мухаммад (мир ему), Халид ибн Валид, Джафар ибн Хусейн Саид Баттал Гази, Мовардий, Чингисхан, Султан Амир Темур, Бабур и другие.

الكلمات الرئيسية: ملحمة الحرب، ملحمة النصر، فنون القتال العسكرية، قوانين الحرب، حقوق الحرب، حالة الحرب، معركة، محارب، وضع القتال، الحرب، السلام، اتفاق، عمليات عسكرية، حالة المعركة، الوضع العسكري، حالة الحرب، الجبهات، الأسلحة، جندي، جيش، أنواع القوات، القوة العسكرية والحيل والخداع، الأحكام السلطانية، الإسكندر الأكبر، الإسكندر المقدوني، النبي محمد (صلى الله عليه وسلم)، خالد بن الوليد، جعفر بن حسين سعيد بطل غازي، الموردي، جنكيز خان، السلطان أمير تيمور، بابر، وآخرون.

Аннотация: Ушбу “Жангномалар зафарномалар авлодлар хотирасида ва жанг ҳуқуқи тарихий манбашунослиги (Абулҳасан Мовардий “ал-Аҳком ас-султанийя ва ал-валоёт ад-динийя” асари асосида – Мусулмон Шарқи салтанат бошқарувида жанг санъати ва ҳуқуқи: назария ва амалиёт) мақоласида инсоният яратилгандан то ҳозиргача бўлган барча жанг жадалларнинг инсониятга ҳеч қачон фойдаси тегмаганлиги, инсонлар, давлатлар, халқлар ўртасида фақатгина низо уруғини сепиб келганлиги, одамлар ўртасида душманлик кайфиятини ривожланитириб келаётганлиги каттиқ танқид остига олинган. Шунингдек, бунинг ечими сифатида тарихий манбалар ва асарларга илмий нуқтаи назардан муурожаат қилган ҳолда инсоният олдига ўзаро меҳру мурувват, садоқат, саодат йўллари келтириб ўтилган.

Annotation: This article titled "The Historical Source Study of War Rights in the Memory of Generations and the Chronicles of Victories (Based on Abul Hasan Mavardiyy's *Al-Ahkam As-Sultaniyya wa Al-Walayad Ad-Diniyya*) – The Art and Law of War in the Governance of the Muslim East: Theory and Practice" critically analyzes that throughout human history, all wars and conflicts have never benefited humanity, only sowing the seeds of discord among people, states, and nations, and fostering a hostile atmosphere among individuals. Additionally, as a solution, it brings forward pathways of mutual kindness, loyalty, and happiness by addressing historical sources and works from a scientific perspective.

Аннотация: Эта статья под заголовком "Историко-правовой анализ прав войны в памяти поколений и хрониках побед (на основе *Al-Ahkam As-Sultaniyya wa Al-Walayad Ad-Diniyya* Абул Хасана Мавардий) – Искусство и право войны в управлении мусульманским Востоком: теория и практика" критически анализирует, что на протяжении всей человеческой истории все войны и конфликты никогда не приносили пользу человечеству, лишь сея семена разногласий между людьми, государствами и нациями, и создавая враждебную атмосферу между индивидами. Кроме того, в качестве решения, статья предлагает пути взаимной доброты, лояльности и счастья, обращаясь к историческим источникам и работам с научной точки зрения.

شرح توضيحي: يحلل هذا المقال الذي يحمل عنوان "المصدر التاريخي لدراسة حقوق الحرب في ذاكرة الأجيال وسجلات الانتصارات (استنادا إلى كتاب أبو الحسن الموردي "الأحكام السلطانية والولاء الدينية") – فن وقانون الحرب في حكم المشرق الإسلامي: النظرية والتطبيق" بشكل نقدي أنه على مدار تاريخ فقط زرع بذور الفتنة بين الشعوب والدول والأمم ، البشرية، لم تفيد البشرية جميع الحروب والصراعات وتعزيز جو معاد بين الأفراد. بالإضافة إلى ذلك ، كحل ، فإنه يجلب مسارات اللطف المتبادل والولاء والسعادة من خلال معالجة المصادر والأعمال التاريخية من منظور علمي.

КИРИШ: Тарихдан маълумки, минг афсус ва надоматлар бўлсинким, инсоният яралганидан то ҳозиргача, ички ва ташқи зиддиятлар вобасталигида қонли урушлар, қатлиомлар, қирғинлар бўлиб келмоқда. Бу жангу жадалларни гоҳ адолатпарвар кучлар ғалабаси билан гоҳида манфур ва золим кучлар ғалабаси билан тугаган дамларни авлодлар кўз ўнгида кузатиш мумкин.

Қачонки, ўзаро зиддиятлашган томонлар авваломбор тинчликка томон сулҳ-келишувини амалга ошириш мақсадида ишларни йўлга қўйишган вазиятларда қақшатқич ҳарбий ҳаракатлар олди олинган ҳолатлар ҳам учраб турган ва омонлик келишувига бўлмаган дамларда эса таназулга юз тутган чоғлар ҳам бўлиб турган.

Ҳамма вақт ҳам барча инсонлар жангу жадалларга тортилаверилмаган. Ёлпасига аҳоли вакиллари жангда иштирок эттирилмаган, балки жанг ортида туриб, ҳарбий асакарларга ғалаба таъминоти учун ишлаб чиқаришни тизимли тарзда сусайтирмасдан кўмак фаолиятини олиб боришган.

Мамлакат бутун борлиғи билан ҳарбий ҳаракатлар, уруш ҳолатига кирган паллаларда буткул ишлаб чиқариш, молиявий, иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, ҳуқуқий жиҳатлардан одатдан ташқари кучли назорат остига олинган.

Жанговар вазиятларда жанг олиб борувчилар томонидан кимларга қарши кураш олиб борилаётгани, нима учун жанг қилаётгани, лашкарлар ким ва нима учун жонини қурбон қилаётгани очикланган ҳолатларда ҳарбий ҳаракатлар самарали яқун топганини кузатиш мумкин бўлган.

Жаҳон миқёсида урчиб, кенг тарқалган фитна жанглари асносида фронт олди ва ортида аксарият одамлар ҳалок бўлганлар:

- Геноцид қирғинлари: 815-841 йй. Кичик Осиё, Закавказеда Бобак, Ўрта Осиёда (Ўзбекистон) Муқанна кўзғолони (1.000.000 одам қурбон бўлган);
- Чингизхон ва авлодларининг 1210-1370 йй. қатли омлари Шарқ ва Яқин Шарқ, Осиё, Кичик Осиё бўйлаб, (40.000.000 одам ўлдирилган, шундан ер юзининг ўша пайтдаги 11%ини ташкил қилган);
- Чор Россиясининг 1860-1914 йй. Дукчи Эшон кўзғолони (Ўзбекистон) ва қатли омлари Яқин Шарқ, Ғарбий Европа (5.000.000. одам қирғинга учраган);
- Мустабид совет тузумининг 1919-1941 йй. оралиғидаги репрессиясида (20.000.000. одам қатл этилган, кимсасиз чўллар, ўрмонлар, музликлар оша сургун қилинган);
- Германия фашизми – миллий ирқчилик, терроризмининг 1935-1945 йй. жангу жадаллари (65.000.000. одамнинг ёстиғини қуритган, ўлдирилган);
- Исроилнинг Ғазо секторига 2023-2026 йй. қатли омлари (60.000дан зиёд эди бир ой олдин ҳозирда эса сулҳ шартларини бузган исроилликлар томонидан 14.06.2026 йилда ғазоликлардан қирилганлар сони 52.700тани ташкил этибди, аскарлар, бегуноҳ инсонлар, қариялар, аёллар, гўдаклар, ўсмирлар шахидлик мартабасига эришган.); ва ҳоказолар шулар жумласидан саналади.

– Жаҳоннинг яна бошқа бир минтақаларида содир бўлаётган, 1000лаб одамлар, оилалар ёстиғини қуритаётган маъносиз, даҳшатли урушларга чек қўйиш барча халқлар ва инсоният бурчи эмасмикин?! ... .

– Жангари тўдалар, “ватанпарварлик”, “муслмончилик” каби ниқоблар остида ҳаракатланаётган, аслида ҳудуд эгаллаш, тарихий “хукмронлик чегараларига қайтиш истагидаги” манфур ғаразли, ёвуз кучларни тийиб қўйиш вақти келмадимикин?!... Бормикин шундай куч, инсоният орасида...!?

Бу каби тинимсиз жангу жадаллар, жаҳон уруш-таллошлари 1000лаб асрлар мобайнида бўлиб ўтгани, ўтаётгани, ўтмоқчи режалаштирилаётгани аждоқлару авлодлар, келажак хотирасида хавотирли ёвуз куч, иллат сифатида мангу яшаб келади, келгай.

Шу муносабат билан 1000 йиллар мобайнида яратилган бўлса-да, бугунги кунлар учун дастуриламал вазифасини ўтаб келаётган тарихий манбалар, тарихий жангномлар мавжуд. Шундай тарихий асарлар сирасига Абулҳасан Мовардийнинг илмий меросига оид “ал-Аҳком ас-султонийа ва ал-валоёт ад-динийа” асар³²и асосида – Муслмон Шарқи салтанат бошқарувида жанг санъати ва ҳуқуқи: назария ва амалиётига оид матнни қайд этиш мобайнида давомли тўхталиб ўтиш жоиз.

Сабаби, бугунги кунларда тинимсиз, қўрқувсиз тарзда инсонга ва инсониятга қарши тажовузлар кўпайиб бормоқда. Уларни тўхтатиш имконсиз даражага етиб келмоқда. Ҳар икки томон бу вазиятда ўзларини асосли, ҳақли деб ҳисобламоқдалар. Ҳақ эканман деб, қанчадан қанча бегуноҳ кишилар ва норасидалар, инсоният келажаги, тараққиёти учун хизмат қилиш имконияти ва салоҳиятига эга одамлар қирғинларда бевақт ўлимга маҳкум бўлмоқдалар.

Бу давлатлар, халқлар, миллатлар келажак учун ўзаро келишган ҳолларида инсофу адолат тарозуси олдида бир фикрга келишлари керак эмасмикин?!

Инсоният тараққиёти учун шу қаттол жангларга сарфланган маблағлару вақтларини ўзаро эзгуликка, тинчликка сарфласалар олам гулистон бўлмасмикин?!

Вайронагарчиликлар, душманчиликлар ва зиддиятларга барҳам бериб, ўзаро ҳамдўстлик ришталарини боғлаб биргаликда, атроф-муҳит, кўни-кўшничиликда аҳл бўлиб яшашсалар бўлмасмикин?!

Энди нима қилиш керак деган саволлар виждонли инсонларни қийнайди. Асл тарихий манбалар бормикин, шиддатли ва зиддиятли муҳорабаларни, шафқатсиз томонларни дину диёнатга, ўзаро меҳру мурувватга чақирадиган, сулҳга чорлайдиган, ижтимоий тинчлик ва барқарорликни таъминлашга хизмат қиладиган, ким ва нима ёхуд қандай, қайси асар ҳеч бўлмаганда ким,

³² Ўзбекистон Республикаси, Фанлар Академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик Институти нодир кўлёмаси, № 7228/1. –107^a варақ. الماوردي، الأحكام السلطانية و الولايات الدينية.

дохий, раҳнамо бор?! Шу каби саволарга жавоб топиш мақсадида қўлимизга юқорида номи тилга олинган тарихий асарни олган бўлдик.

Музокара:

Абулҳасан Мовардий “ал-Аҳком ас-султониййа ва ал-валоёт ад-диниййа” (“Султонлик аҳкомлари ва диний бошқарув [таълимот]лар”) асари асосида – Мусулмон Шарқи салтанат бошқарувида жанг санъати ва ҳуқуқи: назария ва амалиёт)/

Зафарномалар, фатҳномалар, жангномаларни ўрганиб чиққан аждодларимиз таълимотларида авлодлар хотирасида ва жанг ҳуқуқи тарихий манбашунослиги мудом барқарор равишда ҳали ҳануз эътиборни ўзига жалб этиб келмоқда.

1035 йилда Аббосий ҳукмдор Қодир Биллоҳ ва Қоим биамриллоҳларнинг илтимосига кўра, Салжуқий Султонлар Тўғрулбек ва Чағирбеклар учун аббосийлар салтанатининг “вазири тафвиз” – бош вазири, “ақзо ал-қуззо” адлия вазири, “Байтул ҳикма раиси”, “Аҳли сунна вал жамоъа” раиси, аллома – Абулҳасан Мовардий томонидан ишлаб чиқилган, адолатли, марказлашган салтанатнинг назарий-амалий жиҳатдан ташкил этиш услубларини баён этилган, сиёсий фикр фанига асос солинган: “ал-Аҳком ас-султониййа ва-л-валоёт ад-диниййа” (“Султонлик аҳкомлари ва диний бошқарув [таълимот]лар”) асарида, асосий эътиборни салтанат бошқарувининг иерархик тизимларини ишлаб чиқишга қаратди. Салтанат бошлиғи – султон ким ва қандай шахс бўлиши ёхуд салтанат бошқаруви маъмурий жиҳатдан бўлинган тизимларини кимларга халқ ва холикнинг иродаси, қандай ижтимоий, сиёсий-ҳуқуқий, сайлов, танлов, ихтиёр асосида ишониб топшириш каби муҳим ваколатларни ҳал этишга урғу беради.

Мазкур аллома, Абулҳасан Мовардий бугунги ўзбек илм-фани учун янги феномен сифатида танилиб бормоқда, аммо жаҳонда тавллуд топган санадаёқ танилиб бўлган шахс сифатида тарихга Мовардий (атиргул ва суви тижоратчиси) машҳур тахаллуси билан кирган. У кишининг асл келиб чиқиши ҳозирги Ўзбекистоннинг Қашқадарё вилоятига қарашли “Вардгонзе” – аитиргул етиштирувчи плантациялар ва унинг суви савдоси билан шуғулланувчи тижоратчилар маҳалласи ва оиласида 974 йилда таваллуд топган.

Узоқ йиллик олиб борилган тарихий тадқиқотлар ва манбаларнинг гувоҳлик беришича, Бағдодда ота-боблари Руммоний (анор етиштирувчи), Ровандий (табобатга оид тиббий-доривор гиёҳлар етиштирувчи) каби тахаллус билан ўз даври сиёсат, ҳуқуқ, молия-иқтисод, тафсир, калом, ислом фалсафаси, адабиёт каби илм-фанларнинг машҳур алломалари сифатида танилган бўлишган. Бизнинг аждодимиз Абулҳасан Мовардий улар қарамоғида гўдаклигиданоқ ислом, диний ва дунёвий илмларини олиб бўлиб, вояга етгач, Бағдоддаги “Байтул ҳикмада” илм таҳсилани олган. Элчилик, қозилик,

вазирлик, маъмурий идоралар, сиёсий-ҳуқуқий мансабларда ижтимоий, сиёсий фаолият олиб бориш мобайнида умргузаронлик қилган аждодимиз саналади. У 1058 йилда Бағдодда вафот этади ва ўша ердаги машҳур “Дор ал-ҳарб” кабристонига абадиятга дахлдор сифатида қўйилади.

Мазкур асарнинг Кувайт нашри муқаддимасида ношир қўйидаги оятни Абулҳасан Мовардийнинг шиори сифатида қайд этган: *إذا حكمتم بين الناس أن تحكم بالعدل* – “Аллоҳ ҳар қачон Инсонлар ўртасида ҳукм қилганингизда адолат билан ҳукм қилишингизга буюрар...”³³ оят мазмунидан маълумки, адолатга йўғрилган мазкур манба яратилишида асосий мезон сифатида эътибор қаратилган.

Асарнинг таркибий тузилишини мазмунан уч қисмга бўлиб ўрганиш мақсадга мувофиқ: биринчиси, *Имомат/Салтанат* (салтанат бошқаруви, ҳукумат); иккинчиси, *визорат* (вазирликлар); учинчиси, *иморат* (маъмурий бошқармалар)³ иерархик тизимда иш юритувчи салтанат муассасаларига оид маъмурий идоралар, девонлар тарикибидан иборат⁴.

“Ал-Аҳком ас-султонийа ва-л-валоёт ад-динийа”да қонун чиқарувчи, ижро этувчи, суд ҳокимияти ва адлия бошқармалари каби боблар орқали салтанатдаги маъмурий-худудий идоралар устидан бошқарув назорати ўрнатиш тизими ва усуллари, салтанат ва ҳокимиятнинг бўлиниши, султоннинг хос хизматчиларини мансабга тайинлашда уларни танлаш, ихтиёр - сайлов асосида танлаб, овозга қўйилиши ҳақида маълумотлар берилгани каби салтанат бошқарув тизимларига оид ижобий-услубий янгиликларни киритган.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар:

Ўзбекча қуръони карим таржималари:

1. Саййид Маҳмуд Тарозий, Олтинхон Тўра (1895-1991). Ал-Қуръон Ал-Карим маъноларининг таржимаси ва шарҳлар. *القران الكريم مترجم ومحشى باللغة التركستانية. محمود بن السيد نذير الطرازي المدني. مكتبة دار الإيمان - المدينة المنورة*
2. Муҳаммаджон Мулло Рустам ўғли Қўқондий, Домла Ҳиндистоний (1892-1989). *Баёнул Қуръон фи таржиматил Фурқон*, Қуръони Карим оятлари маъноларининг изоҳли таржимаси. Моварауннаҳр, 2006
3. Алоуддин Мансур (1952-). Қуръони Карим, Ўзбекча изоҳли таржима, Тошкент, Чўлпон, 1992, 767 б.
4. Абдулазиз Мансур (1944-) Қуръони Карим маъноларининг таржима ва тафсири [Масъул муҳаррир З. Ҳусниддинов]. – Т. : Тошкент ислом университети, 2004. -624 б.

³³ Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири//Абдулазиз Мансур. – Тошкент: “Taafsir-books”, 2023. – Б. 87. Қуръони карим. №4. Нисо: сураси: 58-оят қаримаси.

³ Фи ақд ал-имомат: – бошқарув шартлари ҳақида; фи таклид ал-визара: – вазирликка тайинланишнинг шартлари; фи таклид ал-имора ала ал-билад: – амир ал-умаро, амирликка тайинланишнинг шартлари.

⁴ الأحكام السلطانية و الولايات الدينية تأليف أبي الحسن علي بن حبيب الماوردي. (ت. 450 هـ) تحقيقه لدكتور أحمد مبارك البغدادي. جامعة الكويت. قسم العلوم السياسية. الناشر مكتبة دار ابن 390 ص. 1989. قتيبة. الكويت. Умат, имом, имомат – давлат бошқарув ҳокимиятининг олий кенгаши.

5. Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф (1952-2015) «Қуръони Карим» ва ўзбек тилидаги маънолари таржимаси»

Муаллиф: Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Номи: «Қуръони Карим» ва ўзбек тилидаги маънолари таржимаси. Нашриёт: Тўркийе Диянет Вақфи. Сана: 2018 йил. Ҳажми: 628 бет. ИСБН: 978-9943-4094-4-6.

6. Исмоилова Ж.Ҳ., Левтева Л.Г. Ўзбекистон ҳарбий санъати тарихи. История военного искусства Узбекистана. Ҳисторй оф тхе милитарй арт оф Узбекистан. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2012. – 208 б. ИСБН 978-9943-01-891-4. УЎК: 355(575.1)(0.9) КБК 68(58Ў).

7. ЎзР ФАШИ қўлёзмаси, № 7228/И. –107^a варақ. الماوردي، الأحكام السلطانية و الولايات الدينية.

Абулҳасан Мовардий. “Султонлик аҳкомлари ва диний бошқарув [таълимот]лар”нинг қисқача мазмуни.

8. مختصر الأحكام السلطانية و الولايات الدينية للعلامة أبي الحسن الماوردي. مكتبة الهممة. الدولة الإسلامية خلافة علي منهاج النبوة. الطبعة الثانية. جماد الآخرة. 1437 هـ. – 84 ص.

РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Абдужаппарова М. О.

– преподаватель русского языка, научный руководитель
Институт социальных и политических наук
maftuna0301@gmail.com

Шаймова Н.М.

- студент 1 курса, направление филология (русский язык)

Аннотация: В статье освещаются вопросы решения целого ряда дидактических задач на уроках русского языка, с помощью инновационных технологий: формирование навыков и умения чтения, используя материалы глобальной сети; совершенствование умений письменной речи студентов; пополнение их словарного запаса; формирование у обучающихся мотивацию к изучению русского языка, что приводит к росту качественной успеваемости по русскому языку и сохраняет устойчивый интерес к предмету на протяжении всех лет его изучения. В статье подчеркивается основная цель обучения русскому языку: формирование и развитие коммуникативной культуры студента, обучение практическому овладению русским языком.

Ключевые слова: модернизация, творческая личность, инновационные технологии, креативность, оптимизация, мотивация.

RUS TILINI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O'RNINI

Abdujapparova M.O.

- rus tili o'qituvchisi, ilmiy rahbar
Ijtimoiy va siyosiy fanlar
maaftuna0301@gmail.com

Shaimova N.M.

- 1 kurs studenti, rus tili filologiyasi

Annotasiya: Maqolaning mazmunida o'quvchilarning bilim sifatini oshirish, ularning intellektual va nutq qobiliyatlarini rivojlantirish uchun rus tilini o'qitishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirishga yordam beradigan hamkorlikda o'qitish, loyiha metodi, Internet resurslaridan foydalanishning maqsadga muvofiqligi kabi masalalar o'rganiladi. Maqolada innovatsion texnologiyalardan foydalangan holda rus tili darslarida bir qator didaktik vazifalarni hal qilish masalalari yoritilgan: global tarmoq materiallaridan foydalangan holda o'qish ko'nikma va malakalarini rivojlantirish; talabalarning yozish malakalarini oshirish; ularning so'z boyligini kengaytirish; talabalarning rus tilini o'rganishga

bo'lgan motivatsiyasini rivojlantirish, bu rus tilidagi akademik ko'rsatkichlarning sifatini oshirishga olib keladi va o'qishning barcha yillari davomida fanga barqaror qiziqishni saqlab qoladi.

Kalit so'zlar: modernizatsiya, ijodkor shaxs, innovatsion texnologiyalar, ijodkorlik, optimallashtirish, motivatsiya.

THE ROLE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN RUSSIAN LANGUAGE TEACHING

Abdujapparova M.O.

-lecturer at Institute of Social and Political Sciences,
scientific supervisor

maaftuna0301@gmail.com

Shaimova N.M.

-student 1 course, russian philology

Abstract: The article highlights the issues of solving a number of didactic tasks in Russian language lessons using innovative technologies: formation of reading skills using materials from the global network; improvement of students' writing skills; replenishment of their vocabulary; formation of motivation for students to learn the Russian language, this leads to an increase in high-quality academic performance in the Russian language and maintains a steady interest in the subject throughout all the years of its study. The article emphasizes the main goal of teaching Russian: the formation and development of the student's communicative culture, teaching practical mastery of the Russian language.

Keywords: modernization, creative personality, innovative technologies, creativity, optimization, motivation.

Современному обществу нужны образованные, нравственные, предприимчивые люди, которые могут самостоятельно принимать ответственные решения в ситуации выбора, прогнозировать возможные последствия, способные к сотрудничеству, отличаться мобильностью и динамизмом. Поэтому сегодня основная цель обучения – это не только накопление студентом определённой суммы знаний, умений, навыков, но и подготовка его как самостоятельного субъекта образовательной деятельности. В основе современного образования лежит активность студента, направляемая педагогом. Именно этой цели - воспитанию творческой, активной личности, умеющей учиться, совершенствоваться самостоятельно, и подчиняются основные задачи современного образования.

Модернизация содержания образования в Узбекистане на современном этапе связана с инновационными процессами в организации обучения. Инновационные технологии проникают во все сферы жизни, и преподавание русского языка в высшей школе не является исключением. К началу XXI века инноватика в образовании сформировалась как новая отрасль

научно-педагогического знания, изучающая новую практику образования. Сегодня педагогическая инноватика – это сфера науки, «учение о создании педагогических новшеств, их оценке, освоении педагогическим сообществом и использовании на практике» [Юсуфбекова Н. Р., 2010, с.8].

Задача педагогов - сохранить индивидуальность каждого учащегося. Научить его думать креативно, развивать творческое мышление, вовлечь учащихся в активную творческую деятельность, где участники процесса обучения взаимодействуют друг с другом, строят диалоги и самостоятельно получают знания.

Самая главная цель обучения русскому языку – формирование коммуникативной компетенции, т. е. умение применять полученные знания на практике, создавать свое высказывание с учетом языковых норм и ситуации общения.

Использование инновационных технологий позволяет педагогу индивидуализировать и дифференцировать процесс обучения, контролировать деятельность каждого, активизировать творческие и познавательные способности учащихся, оптимизировать учебный процесс, значительно увеличить темп работы. Это приводит к росту качественной успеваемости по русскому языку и сохраняет устойчивый интерес к предмету на протяжении всех лет его изучения.

Что же такое «инновационное обучение»? Инновационное обучение от англ. «innovation» – нововведение, т.е. новый подход к обучению, который включает в себя личностный подход, фундаментальность образования, творческое начало, профессионализм, использование новейших технологий.

Актуальность инновационного обучения состоит в использовании личностно-ориентированного обучения, а также поиске условий для раскрытия творческого потенциала обучающегося. Основными целями инновационного обучения являются: развитие интеллектуальных, коммуникативных, лингвистических и творческих способностей обучающихся; формирование их личностных качеств; выработка умений, влияющих на учебно-познавательную деятельность и переход на уровень продуктивного творчества; формирование ключевых компетентностей обучающихся. [Мухаметзянова А.З., 2020]

Данными целями определяются и задачи инновационного обучения: оптимизация учебно-воспитательного процесса; создание обстановки сотрудничества ученика и учителя; выработка долговременной положительной мотивации к обучению; тщательный отбор материала и способов его подачи.

В основе инновационного обучения лежат следующие технологии: развивающее обучение; проблемное обучение; развитие критического мышления; технология “Метод проектов”; дифференцированный подход к обучению; создание ситуации успеха на уроке; информационные технологии.

Использование данных технологий на уроках имеет большие преимущества. Учебный процесс становится интересным, что повышает

активность студентов, развивает навыки самостоятельно получать знания в процессе взаимодействия и поиска. Повышается качество и прочность полученных знаний. Развиваются исследовательские навыки и умения, формируются аналитические способности студентов. Параллельно с процессом обучения идет развитие коммуникативных качеств и формирование лидерских качеств личности.

На уроках русского языка с помощью инновационных технологий можно решать целый ряд дидактических задач: формировать навыки и умения чтения, используя материалы глобальной сети; совершенствовать умения письменной речи студентов; пополнять их словарный запас; формировать у обучающихся мотивацию к изучению русского языка.

Основной целью обучения русскому языку является формирование и развитие коммуникативной культуры студента, обучение практическому овладению русским языком.

Если поставить основной целью изучения русского языка – формирование коммуникативной компетенции, то все остальные цели (воспитательная, образовательная, развивающая) реализуются в процессе этой главной цели. Конечной целью обучения является научить свободному ориентированию в русскоязычной среде и умению адекватно реагировать в различных ситуациях. На наш взгляд, задача учителя состоит в том, чтобы:

1) Создать условия практического овладения языком для каждого студента, выбрать такие методы обучения, которые позволили бы каждому студенту проявить свою активность, свое творчество.

2) Активизировать познавательную деятельность студента в процессе обучения русскому языку. [Изгалина Ю.Н..2018]

Личностно-ориентированное обучение является одним из компонентов технологии развития критического мышления.

В данной технологии у студентов развивается такие качества, как критическое мышление, коммуникативность, креативность, самостоятельность, толерантность, ответственность за свой выбор и результаты своей деятельности. Чтобы сформировать такие качества, необходимо научить студентов:

- рассматривать новые знания в контексте имеющихся;
- отвергать ненужную или неверную информацию;
- выявлять ошибки в рассуждениях;
- уметь отличать факт, который можно всегда проверить, от предположения;
- подвергать сомнению логическую непоследовательность устной или письменной речи.

Информационные технологии и интернет ресурсы, помогают реализовать личностно – ориентированный подход в обучении, обеспечивают индивидуализацию и дифференциацию обучения с учетом способностей студентов, их уровня обучения.

Формы работы с компьютерными обучающими программами на

уроках русского языка включают:

- изучение лексики
- отработку произношения
- обучение диалогической и монологической речи
- обучение письму
- отработку грамматического материала.

Возможности использования интернет ресурсов огромны. На уроке преподаватель вместе со студентами может решить ряд дидактических задач: формировать навыки и умения чтению, используя материалы глобальной сети, совершенствовать словарный запас студентов, формировать у студентов мотивацию к изучению русского языка. Кроме того, работа, направленная на изучение возможностей студентов, налаживать и поддерживать деловые связи и контакты со своими сверстниками в русскоязычных странах. Также студенты могут принимать участие в тестировании, викторинах, конкурсах, олимпиадах, проводимых по сети Интернет, а также участвовать в видеоконференциях и т. д.

Одним из основных требований, предъявляемых к обучению русского языка с использованием интернет ресурсов – является создание взаимодействия на уроке то, что принято называть в методике – технология интерактивного обучения.

Интерактивность – это объединение, координация и взаимодополнение усилий коммуникативной цели и результата речевыми средствами. Интерактивность не просто создает реальные ситуации из жизни, но и заставляет учащихся адекватно реагировать на них посредством русского языка. Эта работа в парах, группах, интервью, опросники. В парах можно дать грамматику, чтение, аудирование с выполнением задания.

Одной из технологий обеспечивающей личностно – ориентированное обучение является метод проектов, как способ развития творчества, познавательной деятельности, самостоятельности. Проекты могут делиться на: моно-проекты, коллективные, устно – речевые, видовые, письменные и Интернет – проекты.

Хотя в реальной практике зачастую приходится иметь дело со смешанными проектами, в которых имеются признаки исследовательских, информационных. «Он способствует развитию активного самостоятельного мышления учащихся и формирует у них коммуникативные навыки, культуру общения, умение кратко и доступно формулировать мысли, терпимо относиться к мнению партнеров по общению, развивать умение добывать информацию из разных источников, обрабатывать ее с помощью современных компьютерных технологий» [Матяш Н.В., 2018, с.45.].

Проектная форма работы является одной из актуальных, позволяющих студентам применить накопленные знания по предмету. Студенты развивают свой кругозор, границы владения языком, учатся слушать и слышать русскую речь и понимать друг друга при защите проекта. Работа со словарями, справочной литературой, компьютером создает возможность прямого

контакта с аутентичным языком. Работа над проектом процесс творческий. Студенты под руководством преподавателя или самостоятельно занимаются поиском какой – то проблемы, для этого требуется не только знание языка, но и владение коммуникативными и интеллектуальными умениями. В курсе русского языка метод проектов может использоваться в рамках программного материала практически по любой теме. Это многоуровневый подход, охватывающий чтение, аудирование, говорение, грамматику

Основная идея технологии сотрудничества заключается в создании условий для активной совместной деятельности студентов в разных учебных ситуациях. Студенты объединяются в группы по 3-4 человека, им дается одно задание при этом оговаривается роль каждого. Каждый участник отвечает не только за результат своей работы, но и за результат всей группы. Поэтому слабые студенты стараются выяснить у сильных то, что им непонятно, а сильные стремятся, чтобы слабые досконально разобрались в задании. И от этого выигрывает вся группа, потому что совместно ликвидируются пробелы. Внедрение информационных технологий в обучение значительно разнообразит процесс восприятия и отработки информации.

В зависимости от цели урока методы и приемы проведения занятия должны быть разнообразными. Правильно выбранные методы обучения позволяют при наименьших затратах времени достичь наиболее высоких результатов. Применение новых технологий на разных этапах урока, помогает сделать его эффективным, результативным, а процесс получения знаний для студентов – интересным и продуктивным.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Матяш Н.В. Инновационные педагогические технологии: Проектное обучение / Н.В. Матяш. – М.: Academia, 2018. – 256 с.
2. Мухаметзянова А.З. Инновационные технологии на уроках русского языка и литературы в условиях современной общеобразовательной школы. <https://edutime.ru/pub/119033>, июнь 2020.
3. Изгалина Ю.Н. Приемы работы с информацией // <https://infourok.ru/priyomi-raboti-s-informaciey-2767985.html> 2018.
4. Юсуфбекова Н. Р. Педагогическая инноватика: возникновение и становление. – Вестник МГПУ. Серия «Педагогика и психология», № 4 (14), 2010. - С. 8.

АДАБИЁТ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР

“ERKIN A’ZAM QISSALARIDA MILLIY O‘ZLIK KONSEPSIYASI”

Feruz Botirova Salohiddin qizi
Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: Botirova_Feruz95@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek adabiyotining iste’dodli vakili Erkin A‘zam qissalarida milliy o‘zlik konsepsiyasining badiiy ifodalanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Yozuvchi asarlarida xalqning tarixiy xotirasi, milliy qadriyatlari, urf-odatlar, ma’naviy-axloqiy qarashlari hamda milliy mentalitetning badiiy talqini yoritiladi. Tadqiqot davomida qissalardagi obrazlar tizimi, xalqona tafakkur, milliy xarakter va an’analarning aks etishi misollar asosida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, Erkin A‘zamning individual uslubi orqali milliy o‘zlikni ifodalashdagi badiiy mahorati ochib beriladi. Tadqiqot natijalari yozuvchi qissalarida milliy o‘zlik konsepsiyasi muhim g‘oyaviy-estetik komponent sifatida namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: qissa, milliy o‘zlik, milliy identitet, badiiy talqin, xalqona tafakkur, milliy qadriyatlar, milliy mentalitet, obraz, adabiyotshunoslik.

“ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ИДЕНТИЧНОСТИ В ПОВЕСТЯХ ЭРКИНА АЪЗАМА”

Аннотация: В данной статье анализируются особенности художественного воплощения концепции национальной идентичности в повестях Эркина Аъзама — одного из талантливых представителей современной узбекской литературы. Рассматриваются художественные интерпретации исторической памяти народа, национальных ценностей, традиций, духовно-нравственных взглядов и национального менталитета в произведениях писателя. На основе анализа системы образов, народного мировоззрения, национального характера и отражения традиций раскрываются особенности авторского подхода к осмыслению национальной идентичности. Также выявляется художественное мастерство Эркина Аъзама в передаче национального самосознания посредством индивидуального стиля. Результаты исследования показывают, что концепция национальной идентичности является одним из важных идейно-эстетических компонентов его повестей.

Ключевые слова: повесть, национальная идентичность, национальное самосознание, художественная интерпретация, народное мировоззрение, национальные ценности, национальный менталитет, образ, литературоведение.

“THE CONCEPT OF NATIONAL IDENTITY IN ERKIN A'ZAM'S
NOVELLAS”

Abstract: This article analyzes the artistic representation of the concept of national identity in the novellas of Erkin A'zam, one of the prominent representatives of

modern Uzbek literature. The study examines the artistic interpretation of the people's historical memory, national values, traditions, spiritual and moral views, and national mentality reflected in the writer's works. Based on the analysis of the system of characters, folk worldview, national character, and the representation of traditions, the peculiarities of the author's approach to portraying national identity are revealed. The article also highlights Erkin A'zam's artistic mastery in expressing national self-awareness through his individual literary style. The findings demonstrate that the concept of national identity serves as an important ideological and aesthetic component in the writer's novellas.

Keywords: novella, national identity, national self-awareness, artistic interpretation, folk worldview, national values, national mentality, character, literary studies.

Kirish.

Bugungi globallashuv sharoitida milliy o'zlikni asrash, tarixiy xotirani tiklash va ma'naviy qadriyatlarni avlodlarga yetkazish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Dunyoda kechayotgan murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayonlar, axborot oqimining kuchayishi milliy qadriyatlarni saqlash va yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash zaruratini yanada oshirmoqda. Mamlakatimizda tarixiy merosni o'rganish, milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va vatanparvarlik tuyg'ularini mustahkamlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan[1]³⁴. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston – 2030" strategiyasida ham milliy qadriyatlarni rivojlantirish, yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ularning ma'naviy kamolotini yuksaltirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan [2]³⁵.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Milliy tarixni milliy ruh bilan yaratish kerak. Aks holda uning tarbiyaviy ta'siri bo'lmaydi. Biz yoshlarimizni tarixdan saboq olish, xulosa chiqarishga o'rgatishimiz, ularni tarix ilmi, tarixiy tafakkur bilan qurollantirishimiz zarur" [3]³⁶.

Milliy o'zlik masalasi badiiy adabiyotda ham muhim o'rin tutadi. O'zbek adabiyotining iste'dodli vakillaridan biri Erkin A'zam qissalarida xalqning ma'naviy dunyosi, milliy qadriyatlari, urf-odatlar va milliy xarakteri o'ziga xos badiiy talqin etilgan. Adib asarlarida milliy o'zlik qahramonlar dunyoqarashi, ruhiy kechinmalari va ijtimoiy munosabatlari orqali namoyon bo'ladi. Erkin A'zam qissalari xalqning ma'naviy qiyofasi, milliy xarakteri va tarixiy xotirasini badiiy aks ettirishi bilan alohida e'tiborga molik. Shu bois adib qissalarida milliy o'zlik konsepsiyasining namoyon bo'lish shakllari, uning badiiy-estetik asoslari hamda milliy qadriyatlar bilan uzviy bog'liqligini tadqiq etish mazkur tadqiqotning asosiy yo'nalishini tashkil etadi.

³⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. – Toshkent, 2022.

³⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF–158-son Farmoni. O'zbekiston – 2030 strategiyasi to'g'risida. – Toshkent, 2023.

³⁶ Mirziyoyev Sh.M. *Milliy tarixni milliy ruh bilan yaratish kerak* // Tarix sohasi vakillari bilan uchrashuvdagi nutq. – Toshkent, 2024

Erkin A'zam ijodi o'zbek adabiyotshunosligida yozuvchining badiiy mahorati, nasriy uslubi, obrazlar tizimi va qahramonlar ruhiyatini tasvirlash masalalari nuqtayi nazaridan tadqiq etib kelinmoqda. Xususan, tadqiqotchi Sh.Hasanov esa "Erkin A'zamning "Parizod"i" maqolasida adib asarlaridagi hayotiylik, insoniy qadriyatlar va milliy ruh masalalariga e'tibor qaratadi [4]³⁷. Tadqiqotda yozuvchi qahramonlarining ichki kechinmalari va ma'naviy olamini tasvirlashdagi mahorati yoritilgan.

Tahlil etilgan manbalardan ko'rinadiki, Erkin A'zam ijodi asosan badiiy mahorat, obrazlar tizimi, kinoya, uslub va poetika nuqtayi nazaridan o'rganilgan. Biroq yozuvchining qissalarida milliy o'zlik konsepsiyasining namoyon bo'lish shakllari, uning milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va xalqona tafakkur bilan bog'liqligi maxsus tadqiqot obyekti sifatida yetarli darajada o'rganilmagan. Shu sababli mazkur tadqiqotda Erkin A'zam qissalarida milliy o'zlik konsepsiyasining badiiy ifodalanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Erkin A'zam ijodiga bag'ishlangan tadqiqotlarda yozuvchi asarlarining janr xususiyatlari, badiiy til va uslub masalalari ham alohida e'tibor markazida bo'lgan. Tadqiqotchilar adib nasrining xalqona ruh bilan sug'orilganligini, voqelikni tasvirlashda milliy tafakkur va hayotiy kuzatuvlarning muhim o'rin tutishini qayd etadilar. Ayniqsa, Erkin A'zam qahramonlarining individual xarakteri bilan milliy xarakter belgilarining uyg'unlashuvi yozuvchi uslubining o'ziga xos jihatlaridan biri sifatida baholanadi.

Mavjud tadqiqotlarda adib asarlaridagi kinoya, yumor, istehzo, ruhiy tahlil va obrazlar tizimi masalalari keng yoritilgan bo'lsa-da, milliy o'zlikning badiiy ifodalanish mexanizmlari, uning qahramonlar dunyoqarashi va ma'naviy qadriyatlar tizimidagi aks etishi masalalari yetarlicha tadqiq etilmagan. Xususan, yozuvchining "Otoyining tug'ilgan yili[5]³⁸", "Bayramdan boshqa kunlar[6]³⁹", "Shoirning to'yi" va "Javob" qissalarida milliy o'zlikning tarixiy xotira, oilaviy qadriyatlar, mahalla muhiti va xalqona tafakkur bilan bog'liq jihatlari maxsus tadqiqot obyekti sifatida o'rganishni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, mazkur tadqiqot Erkin A'zam qissalarida milliy o'zlik konsepsiyasining badiiy talqinini yoritish, uning g'oyaviy-estetik mazmunini aniqlash hamda milliy qadriyatlarning asar poetikasidagi o'rnini baholashga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

Erkin A'zam qissalarining tahlili shuni ko'rsatadiki, adib asarlarida milliy o'zlik konsepsiyasi bir necha o'zaro bog'liq komponentlar asosida shakllantirilgan. Xususan, tarixiy xotira, oilaviy munosabatlar, mahalla muhiti, milliy urf-odatlar hamda ma'naviy-axloqiy qadriyatlar qahramonlar xarakteri va voqealar rivojida muhim badiiy-estetik vazifa bajaradi. Muallif milliy o'zlikni alohida tushuncha sifatida emas, balki xalqning ma'naviy hayoti, turmush tarzi va dunyoqarashi bilan uzviy bog'liq hodisa sifatida talqin etadi. Mazkur jihatlarni tizimli ravishda ko'rsatish maqsadida Erkin A'zam qissalarida milliy o'zlik konsepsiyasining tarkibiy elementlari quyidagi model asosida umumlashtirildi (1-rasm).

³⁷ Hasanov Sh. *Erkin A'zamning "Parizod"i* // Zarnews. 2020-yil 20-dekabr.

³⁸ A'zam E. *Otoyining tug'ilgan yili* // Tanlangan asarlar. II jild. Qissalar. – Toshkent, 2021.

³⁹ Эркин Аъзам. Байрамдан бoшқа кунлар: Қисса ва ҳикоялар. — Тошкент, Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988.

1-rasmda Erkin A'zamning “Otoyining tug‘ilgan yili”, “Bayramdan boshqa kunlar”, “Shoirning to‘yi” va “Javob” qissalarida milliy o‘zlik konsepsiyasini shakllantiruvchi asosiy tarkibiy elementlar tizimlashtirilgan. Tahlil natijalariga ko‘ra, tarixiy xotira, oilaviy munosabatlar, mahalla muhiti, milliy urf-odatlar hamda ma‘naviy-axloqiy qadriyatlar mazkur qissalarda milliy o‘zlikning muhim ko‘rinishlari sifatida namoyon bo‘ladi.

“Otoyining tug‘ilgan yili” qissasida tarixiy xotira va avlodlar davomiyligi, “Bayramdan boshqa kunlar” qissasida mahalla muhiti hamda insonlar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlar, “Shoirning to‘yi” qissasida milliy marosimlar va an‘analar, “Javob” qissasida esa ma‘naviy-axloqiy mezonlar ustuvor ahamiyat kasb etadi. Ushbu omillarning o‘zaro uyg‘unligi natijasida adib asarlarida milliy o‘zlik konsepsiyasi yaxlit badiiy tizim sifatida shakllangan. Shuningdek, rasmda har bir qissada milliy o‘zlikning namoyon bo‘lish shakllari va ularni ifodalovchi badiiy vositalar o‘rtasidagi bog‘liqlik ham aks ettirilgan. Bu esa Erkin A‘zam qissalarida milliy ruh, xalqona tafakkur va ma‘naviy qadriyatlarning asar g‘oyaviy-badiiy mazmunini shakllantiruvchi muhim omillardan biri ekanligini ko‘rsatadi.

Erkin A‘zam qissalarining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, yozuvchi milliy o‘zlik masalasini turli badiiy vositalar va hayotiy voqealar orqali yoritadi. Har bir qissada milliy o‘zlikning muayyan jihati ustuvorlik kasb qilgan bo‘lsa-da, ularning barchasini xalqning ma‘naviy qadriyatlari, tarixiy xotirasi va milliy dunyoqarashi birlashtirib turadi. Adib asarlarida aks etgan milliy qadriyatlarni tizimlashtirish va ularning badiiy ifodalanish shakllarini aniqlash maqsadida quyidagi jadval tuzildi.

1-jadval Erkin A'zam qissalarida aks etgan milliy qadriyatlar tizimi

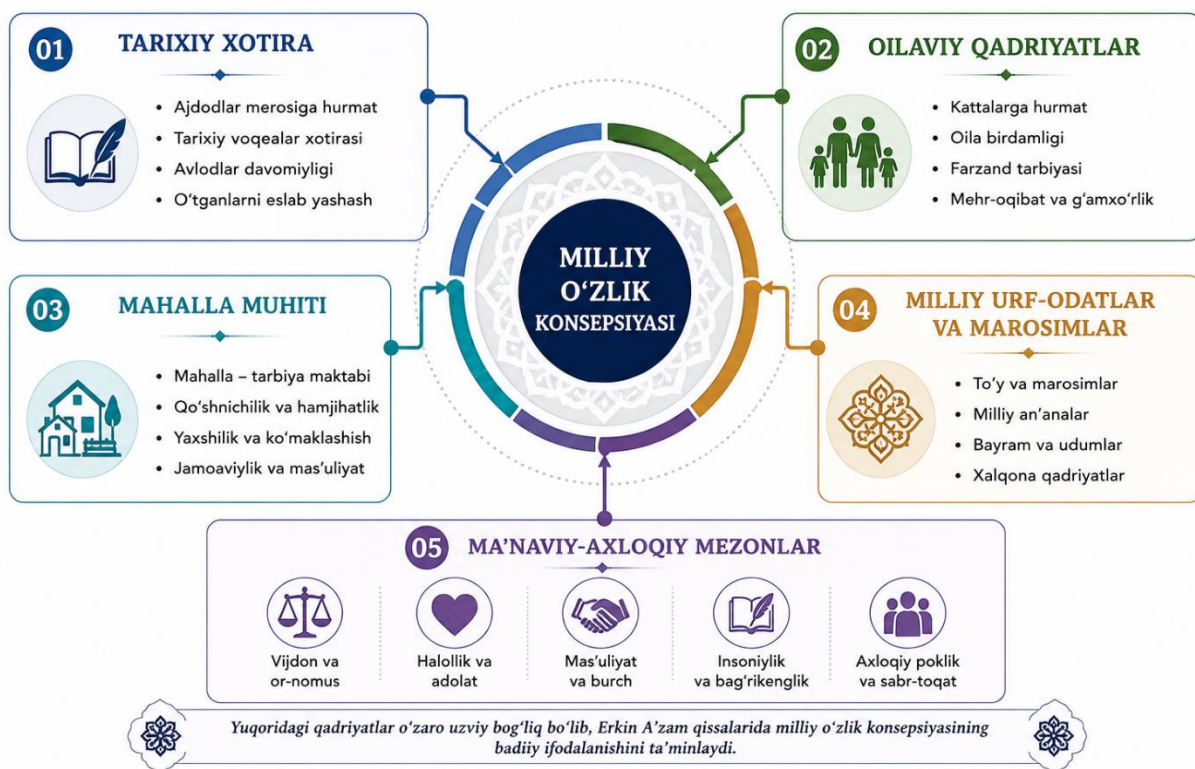
Qissa nomi	Tahlil qilingan milliy qadriyatlar	Asardagi namoyon bo'lish shakli
Otoyining tug'ilgan yili	Tarixiy xotira, ajdodlarga hurmat, oilaviy tarbiya	Bobolar obrazi, avlodlar davomiyligi, nasihat va tarbiya
Bayramdan boshqa kunlar	Mahalla qadriyatlari, hamjihatlik, mehr-oqibat	Qo'ni-qo'shnichilik munosabatlari, ijtimoiy birdamlik
Shoirning to'yi	Milliy urf-odatlar, marosim madaniyati, qarindoshlik	To'y jarayonlari, an'analar va marosimlar tasviri
Javob	Vijdon, or-nomus, mas'uliyat, insoniylik	Qahramonlarning axloqiy tanlovi va ruhiy kechinmalari

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, Erkin A'zam qissalarida milliy o'zlik konsepsiyasi turli qadriyatlar tizimi orqali ifodalanadi. "Otoyining tug'ilgan yili" qissasida tarixiy xotira va oilaviy tarbiya, "Bayramdan boshqa kunlar" qissasida mahalla va hamjihatlik, "Shoirning to'yi" qissasida milliy urf-odatlar, "Javob" qissasida esa ma'naviy-axloqiy qadriyatlar ustuvor ahamiyat kasb etadi. Ushbu qadriyatlar yig'indisi yozuvchi qissalarida milliy o'zlik konsepsiyasining badiiy asosini tashkil etadi.

Milliy o'zlik konsepsiyasi murakkab ijtimoiy-madaniy hodisa bo'lib, u xalqning tarixiy xotirasi, ma'naviy merosi, milliy qadriyatlari va turmush tarzida namoyon bo'ladi. Erkin A'zam qissalarida ushbu konsepsiya qahramonlar xarakteri, oilaviy munosabatlar, mahalla muhiti, milliy urf-odatlar hamda ma'naviy-axloqiy mezonlar orqali badiiy talqin etilgan. Adib milliy o'zlikni xalqning ko'p asrlik tajribasi va ma'naviy qadriyatlari bilan bog'liq holda yoritib, milliy tafakkurning turli ko'rinishlarini ochib beradi. Tadqiq etilgan qissalar asosida aniqlangan asosiy

qadriyatlar tizimi va ularning o‘zaro bog‘liqligi quyidagi modelda aks ettirilgan.

2-rasm. Erkin A‘zam qissalarida milliy o‘zlik konsepsiyasining qadriyatlar modeli.

2-rasm ma’lumotlari Erkin A‘zam qissalarida milliy o‘zlik konsepsiyasi tarixiy xotira, oilaviy qadriyatlar, mahalla muhiti, milliy urf-odatlar va ma’naviy-axloqiy mezonlar uyg‘unligida shakllanishini ko‘rsatadi. Ushbu komponentlar o‘zaro bog‘liq holda qahramonlar dunyoqarashi va asarlarning g‘oyaviy-badiiy mazmunini belgilaydi. Natijada milliy o‘zlik adib ijodida xalqning ma’naviy qiyofasi va milliy tafakkurini ifodalovchi yetakchi badiiy konsepsiyalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa shuki, Erkin A‘zam qissalarida milliy o‘zlik konsepsiyasi xalqning tarixiy xotirasi, milliy qadriyatlari, urf-odatlari va ma’naviy-axloqiy qarashlari bilan uzviy bog‘liq holda badiiy talqin etilgan. Yozuvchi qahramonlar xarakteri, oilaviy munosabatlar, mahalla muhiti va milliy an‘analar tasviri orqali o‘zbek xalqining ma’naviy qiyofasi hamda milliy tafakkurini yoritishga muvaffaq bo‘lgan.

“Otoyining tug‘ilgan yili”, “Bayramdan boshqa kunlar”, “Shoirning to‘yi” va “Javob” qissalari tahlili milliy o‘zlikning tarixiy xotira, oilaviy qadriyatlar, marosim madaniyati, vijdon, or-nomus va insoniylik kabi mezonlar orqali namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Ushbu qadriyatlar qissalarning g‘oyaviy-badiiy mazmunini shakllantiruvchi muhim omillar sifatida xizmat qilgan.

Demak, Erkin A‘zam qissalari milliy o‘zlik konsepsiyasining badiiy ifodasini o‘rganishda muhim adabiy manba hisoblanadi. Ularda xalqning ma’naviy merosi, milliy xarakteri va tarixiy xotirasi badiiy umumlashtirish darajasida aks ettirilgan bo‘lib, bu jihat adib ijodining o‘ziga xos badiiy-estetik qimmatini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni. 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida. – Toshkent, 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF–158-son Farmoni. O‘zbekiston – 2030 strategiyasi to‘g‘risida. – Toshkent, 2023.
3. Mirziyoyev Sh.M. *Milliy tarixni milliy ruh bilan yaratish kerak* // Tarix sohasi vakillari bilan uchrashuvdagi nutq. – Toshkent, 2024
4. Hasanov Sh. *Erkin A‘zamning “Parizod”i* // Zarnews. 2020-yil 20-dekabr.
5. A‘zam E. *Otoyining tug‘ilgan yili* // Tanlangan asarlar. II jild. Qissalar. – Toshkent, 2021.
6. Эркин Аъзам. Байрамдан бошқа кунлар: Қисса ва ҳикоялар. — Тошкент, Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988.

**ESG-РЕЙТИНГ И ESG-ЗРЕЛОСТЬ: ОДНО И ТО ЖЕ ИЛИ
РАЗНЫЕ ЯВЛЕНИЯ?**

*Феруза Холмухамедова PhD,
исследователь в области
устойчивого развития
и корпоративного управления*

Аннотация. За последние годы ESG (Environmental, Social and Governance) превратился из добровольной практики корпоративной социальной ответственности в важный элемент инвестиционных решений, корпоративного управления и государственной политики. Компании всё чаще публикуют нефинансовую отчётность, внедряют ESG-подходы в систему управления и стремятся получить международные ESG-рейтинги. Однако возникает принципиальный вопрос: действительно ли высокий ESG-рейтинг означает высокий уровень ESG-зрелости компании?

Ключевые слова: ESG, ESG-рейтинг, ESG-зрелость, устойчивое развитие, корпоративное управление, нефинансовая отчётность, ERMИ, GRI, ISSB, Узбекистан.

Настоящее исследование исходит из предположения, что ESG-рейтинг и ESG-зрелость представляют собой различные аналитические конструкции и не должны рассматриваться как взаимозаменяемые показатели. Если рейтинг является внешней оценкой, формируемой специализированным агентством на основе собственной методологии, то ESG-зрелость отражает степень интеграции принципов устойчивого развития в систему управления компании, её процессы, практики раскрытия информации и механизмы контроля.

В международной литературе данная проблема становится всё более актуальной. Исследования показывают, что оценки одной и той же компании, присвоенные различными ESG-агентствами, могут существенно различаться. Следовательно, возникает вопрос не только о качестве рейтингов, но и о том, что именно они измеряют. Особенно важным этот вопрос становится для развивающихся стран, где ESG-инфраструктура находится на стадии формирования, а международное рейтинговое покрытие остаётся ограниченным.

В работе предлагается концепция ESG Reporting Maturity Index (ERMИ) - инструмента оценки публично наблюдаемой ESG-зрелости компаний. В основе индекса лежит идея о том, что институциональную зрелость невозможно измерить напрямую, однако её можно оценивать через наблюдаемые признаки. Поэтому ERMИ рассматривает четыре взаимосвязанных измерения: раскрытие информации, корпоративное

управление, достоверность данных и операционализацию ESG-подходов в деятельности компании.

Логика индекса строится вокруг последовательного развития ESG-системы. Сначала компания начинает раскрывать информацию и формировать ESG-политику. Далее появляются специализированные структуры управления и механизмы ответственности. Затем происходит подтверждение качества данных через внешнее заверение и взаимодействие с международными инициативами. Наконец, ESG становится частью повседневных управленческих процессов через KPI, цели и систему мониторинга результатов. Таким образом, индекс позволяет оценивать не отдельный отчёт и не отдельный рейтинг, а степень институционального развития ESG-системы в целом.

Особый интерес представляет опыт Узбекистана. В отличие от многих развитых стран, где ESG распространялся преимущественно под воздействием инвесторов и финансовых рынков, в Узбекистане ключевую роль играют государственные реформы, подготовка предприятий к приватизации, внедрение международных стандартов отчётности и развитие «зелёного» финансирования. Это позволяет рассматривать страну как интересный пример формирования ESG-инфраструктуры в условиях переходной экономики.

Проведённый анализ показывает, что международные ESG-рейтинги следует рассматривать как важный, но не единственный источник информации о состоянии ESG-систем компании. В ряде случаев формирование практик раскрытия информации и корпоративного управления начинается задолго до появления рейтинговой оценки. Следовательно, рейтинг отражает лишь часть процесса институционального развития и не всегда позволяет увидеть его полную картину.

Таким образом, исследование предлагает новый взгляд на оценку устойчивого развития компаний. Вместо противопоставления ESG-рейтингов и ESG-зрелости предлагается рассматривать их как взаимодополняющие инструменты. ESG-рейтинг выступает внешним сигналом для инвесторов и других заинтересованных сторон, тогда как ERMI позволяет анализировать внутреннюю логику формирования ESG-системы и отслеживать её развитие во времени.

Список использованная литература

1. Berg, F., Kölbl, J. F., & Rigobon, R. (2022). Aggregate confusion: The divergence of ESG ratings. *Review of Finance*, 26(6), 1315–1344. <https://doi.org/10.1093/rof/rfac033>
2. Chatterji, A. K., Durand, R., Levine, D. I., & Touboul, S. (2016). Do ratings of firms converge? Implications for managers, investors and strategy researchers. *Strategic Management Journal*, 37(8), 1597–1614.
3. Gibson Brandon, R., Krueger, P., & Schmidt, P. S. (2021). ESG rating disagreement and stock returns. *Financial Analysts Journal*, 77(4), 104–127.

4. Dimson, E., Marsh, P., & Staunton, M. (2020). Divergent ESG Ratings. MIT Sloan Management Review. <https://sloanreview.mit.edu/article/divergent-esg-ratings/>

ХОРИЖ АМАЛИЁТИДА КИЧИК ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИ УЧУН ТАКЛИФ ЭТИЛАЁТГАН КРЕДИТ МАҲСУЛОТЛАРИ ШАКЛЛАРИ

Ташмухамедов Маъруф Муратович
Ўзбекистон Республикаси БМА тингловчиси
m.muratovich@mail.ru

Аннотация. Мазкур тезисда кичик тадбиркорлик субъектлари фаолиятини кредитлаш бўйича хориж амалиёти ўрганиб чиқилган. Шу билан бирга кичик бизнесга тақдим этилаётган кредит маҳсулотларининг ўзига хос хусусиятлари билан яқиндан таништирилади.

Калит сўзлар: *кичик бизнес, кичик тадбиркорлар, кредит, факторинг, инвестиция, овердрафт, коммерсант, микрокредит*

Ҳозирги кунда хориж амалиётида кичик бизнес субъектларини кредитлашнинг бир нечта замонавий моделлари ишлаб чиқилган. Мазкур кредитлар хориж, хусусан, Россия банклари амалиётида тадбиқ этилган. Уларнинг бир нечта кенг тарқалган турлари билан яқиндан танишиб чиқамиз.

Инвестицион кредитлар. Буларга қуйидагилар киради: бизнес кредити, «Ишонч» кредити, бизнес айланмаси ва бошқалар. Бу бизнесни ривожлантириш, янги лойиҳани ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, ишлаб чиқариш қувватларини сезиларли равишда кенгайтириш учун бериладиган кредит бўлиши мумкин.

Инвестицион кредитлар банклар томонидан 1,5 йилдан 10 йилгача берилади, бу жуда ҳам қулай бўлиб, уларга асосий қарзни тўлашни кечиктиришга имкон берилиши мумкин. Кредитлар кредит шартлари ва бошқа шартлар бўйича бир-биридан фарқ қилади.

Лизинг операциялари учун кредитлар. Бундай ҳолда, банк қарз олувчи томонидан талаб қилинадиган мол-мулкни мустақил равишда сотиб олади ва мулк ҳуқуқини сақлаб қолган ҳолда молиявий лизингга беради. Лизинг шартномаси охирида мулк лизинг олувчининг мулкига айланади.

Факторинг. Факторинг шартномасига биноан банк жўнатилган маҳсулотлар тўлови учун кредит беради. Шундай қилиб, айланма маблағларнинг етишмаслиги қопланади ва товарларни (ишларни, хизматларни) сотиш ҳамда харидор томонидан тўлаш ўртасидаги вақт оралиғи ёпилади. Амалиётда факторинг одатда 90 кунгача тақдим этилади [1].

Аккредитивларни бериш учун кредитлар. Аккредитивлар асосан ташқи иқтисодий фаолиятда қўлланилади ва бир йилгача муддатга берилиши мумкин.

Овердрафт. Кредитнинг ушбу шакли кичик тадбиркорга, агар ташкилотнинг ҳисобидаги ўз маблағлари вақтинча бўлмаса ёки етарли бўлмаган шароитда ҳам, зарурий тўловларни тезда амалга ошириш

имкониятини беради. Албатта, ушбу ҳисобрақам (ҳисоб ёки жорий) қарз берувчи банкнинг филиалида очилиши керак.

Коммерсант. Бу кичик тадбиркорга нафақат гаров ва кафилсиз, балки соддалаштирилган ҳужжатлар тўплами асосида бериладиган етарлича мослашувчан кредит туридир. Мазкур кредит туридан Россия банклари кенг фойдаланиб келинмоқда.

Россия амалиётида мазкур кредит суммаси 3 миллион рублгача тақдим этилади, шу билан бирга, кредитни қўллаб-қувватлаш ва муддатидан олдин тўлаш учун тўлов олинмайди (аммо, муддатидан олдин қайтаришнинг минимал миқдори 20 минг рубл). Сиз кредитни нақд ёки халқаро пластик картадан олишингиз мумкин. Бизнесни ривожлантириш кредитидан фарқли ўлароқ, "Коммерсант" ставкага нисбатан янада шаффоф шартларда тақдим этилади: йиллик 22%. Бундай юқори ставка қарз олувчига ишонч билдириш ва миждознинг кредитни узишни истамаганда банк ўзини суғурта қилиши билан изоҳланади [2].

Бизнес-Экспресс. 2017 йилда Россия кредит бозори учун ноёб, янги қарорларни тез қабул қилиш технологиясига асосланган кичик (4 млн. рублгача) кредитлар линияси фаол ривожлантирилди. Скоринг асосида қарз олувчидан сўровнома олган ҳолда, бу тизимдан фойдаланиш кичик бизнесга бир кун ичида тезкор кредитлар беришга имкон беради. Шундай қилиб, банклар бир кунда 30 минг рублгача (\$ 1000 ёки € 1000) омонатсиз, фақат компания эгаларининг қафолати асосида кредит берадилар.

Микрокредитлар. Сўнгги пайтларда Россия амалиётида микрокредитлар (30-600) минг рубл, кичик қарзлар (600 минг - 3 миллион рубл) ва ўрта кредитлар (3-15 миллион рубл) бериш анча ривожланди. Кредит олиш учун ариза берилган вақтдан бошлаб 14 кундан ортиқ бўлмаган муддат талаб этилади [2].

Кредит пакетлари. Мазкур лойиҳа Сбербанкнинг қизиқарли пилот лойиҳаси саналади. Банк ўз бизнесини бошлаётган тадбиркорларга 100 та стандарт лойиҳаларни, шу жумладан бизнеснинг аниқ бир саноат тармоғига мослаштирилган кредитларни, бизнес учун зарур ускуналар етказиб бериш ва тайёр ишлаб чиқилган бизнес режани таклиф этади. Банк вакилларининг сўзларига кўра, бунга асосан хизмат кўрсатиш, озиқ-овқат ва савдо соҳасидаги франчайзинг дастурлари киради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Гамидуллаев Р.Б. Анализ механизмов государственной поддержки малого инновационного предпринимательства. // Известия ПГПУ им. В.Г.Белинского, 2012, № 28. -С. 298.
2. Акопян П. А., Маляров А. С., Как кредитовать малый и средний бизнес: российско-итальянский проект // Банковское кредитование. — 2013. — №5. — С. 23-25.
3. ПАО Сбербанк: расмий сайти. URL: www.sberbank.ru (ташриф санаси: 19.09.2019, 03.12.2019, 30.03.2020).

МОЛИЯ ИНСТИТУТЛАРИНИНГ ЭКОЛОГИК БАРҚАРОРЛИКНИ ТАЪМИНЛАШДАГИ РОЛИ

Рахимова Хавахон Усманжановна -
и.ф.н., Ўзбекистон Республикаси
Банк-молия академияси профессор в.б.,
havahon@rambler.ru,

Аннотация: Ушбу мақолада яшил иқтисодиётнинг жаҳон ва миллий иқтисодиётдаги аҳамияти, банкларнинг экологик тоза лойиҳаларни молиялаштиришдаги стратегик роли, яшил облигациялар ва депозитлар амалиёти, шунингдек Ўзбекистонда ESG индекси жорий этилиши каби масалалар ёритилди.

Калит сўзлар: яшил иқтисодиёт, банклар, облигациялар, кредитлар, депозитлар, ESG тамойиллари, барқарор ривожланиш.

Яшил иқтисодиёт бугунги кунда жаҳон иқтисодиётида марказий масалага айланиб, иқтисодий ўсишни табиий ресурсларни тежаш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш билан уйғунлаштиришни мақсад қилади. Жаҳон банки маълумотларига кўра, атроф-муҳитнинг ифлосланиши туфайли ҳар йили 4,2 триллион АҚШ доллари миқдорида иқтисодий зарар келтирилмоқда, бу эса жаҳон ялпи ички маҳсулотининг тахминан 5 фоизига тенг. Банклар ушбу жараёнда икки томонлама рол ўйнайди: улар экологик мувозанатни бузиши мумкин бўлган лойиҳаларни молиялаштириши эҳтимолдан холи эмас, бироқ шу билан бирга, яшил иқтисодиётни ривожлантиришда асосий молиявий воситачига айланиши мумкин.

Дунё амалиётида яшил облигациялар бозори 390 миллиард доллардан ошган бўлиб, 2025 йилга келиб 1 триллион долларга етиши кутилмоқда. Жанубий Кореяда «Яшил ўсиш» ва «Янги яшил курс» стратегиялари орқали банклар барқарор иқтисодиётни молиялаштиришда фаол иштирок этмоқда, Korea Green Growth Trust Fund эса 180 та дастурни 138 миллион доллар миқдорида қўллаб-қувватлаган. Европа Иттифоқи мамлакатларида эса 40 фоиздан ортиқ инвестиция фондлари ESG тамойилларини ўз фаолиятига жорий этган.

Ўзбекистонда ҳам яшил иқтисодиёт масалалари стратегик аҳамият касб этмоқда. Иқтисодий ва молия вазирлиги маълумотларига кўра, мамлакатдаги йиллик CO₂ чиқиндилари 120 миллион тоннадан ортиқ бўлиб, шундан 60 фоизи энергетика соҳасига тўғри келади. «Ўзбекистон – 2030» стратегиясида қайта тикланадиган энергия манбалари улушини 25 фоизга етказиш вазифаси белгиланган. 2023 йилда Навоий вилоятида қуёш электр станцияларини қуриш учун 200 миллиард сўмлик яшил облигациялар чиқарилди.

Шунингдек, тижорат банклари электромобиллар учун имтиёзли автокредитлар ва энергия самарадор уй-жойлар учун яшил ипотека

дастурларини йўлга қўйди. Бу каби молиявий маҳсулотлар аҳоли ва бизнес субъектларини экологик жиҳатдан тоза технологиялардан фойдаланишга рағбатлантиради. Шу билан бирга, яшил депозитлар аҳоли маблағларини экологик аҳамиятга эга лойиҳаларга йўналтириш имконини бериб, барқарор молиянинг муҳим йўналишига айланмоқда. Масалан, Германияда аҳолининг 15 фоиздан ортиғи барқарор депозитларни танлайди, Японияда эса банклар махсус «эко-ҳисоблар»ни таклиф этмоқда. Ўзбекистонда ҳам 2024 йилда учта йирик банк яшил депозитларнинг пилот дастурларини бошлади ва бу орқали миллий молия бозорида экологик йўналишдаги инновациялар амалга оширилмоқда.

Яшил молиявий маҳсулотлар билан бир қаторда ESG тамойиллари — экологик масъулият, ижтимоий ғамхўрлик ва корпоратив бошқарув шаффофлиги — яшил иқтисодиётни ривожлантиришда муҳим мезон сифатида намоён бўлмоқда. Ушбу стандартлар банклар ва корхоналарнинг барқарор ривожланишга қаратилган фаолиятини баҳолашда асосий кўрсаткич ҳисобланади. 2025 йилда Ўзбекистонда миллий ESG индекси жорий этилди ва натижаларга кўра, йирик корхоналарнинг 30 фоизи барқарор ривожланиш элементларини ўз фаолиятига кирита бошлади. Бу эса мамлакатда экологик маданият ва молиявий барқарорликни таъминлаш йўлида муҳим қадам бўлиб хизмат қилмоқда.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, яшил иқтисодиётни ривожлантириш банкларнинг фаол иштирокини талаб қилади. Улар экологик тоза лойиҳаларни молиялаштиришда стратегик ҳамкор сифатида позиция эгаллаши зарур. Давлат томонидан солиқ имтиёзлари, экологик буюртмалар ва яшил облигациялар чиқарилишини рағбатлантириш каби чоралар зелёна ташаббусларнинг рентабеллигини ошириш учун муҳим шарт ҳисобланади. Жаҳон бозорида барқарор молиявий инструментлар икки рақамли суръатларда ўсиб бораётган, экологик хатарлар эса глобал тус олаётган бир шароитда банкларнинг эколого-иқтисодий мувозанатни таъминлашдаги роли жаҳон иқтисодиётида ҳам, Ўзбекистон иқтисодиётида ҳам келгуси тараққиёт учун ҳал қилувчи ва муайян омил сифатида намоён бўлмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Губарьков С.В., Егшин В.С. (2020). *Зелёный банкинг: технологии создания новых банковских продуктов*. Москва: Финансы и кредит.
2. World Bank. (2024). *World Development Report: Green Growth and Sustainability*. Washington, DC.
3. Korea Green Growth Trust Fund (KGGTF). (2021). *Annual Report: Supporting Client Countries in Green Transition*. Seoul.
4. European Commission. (2023). *EU Green Deal Progress Report*. Brussels.
5. Министерство экономики и финансов Республики Узбекистан. (2024). *Доклад о выбросах CO₂ и стратегии «Узбекистан – 2030»*. Ташкент.
6. Центральный банк Республики Узбекистан. (2023). *Отчёт о выпуске зелёных облигаций в национальной валюте*. Ташкент.

7. Investor's Business Daily. (2025). *ESG Ratings in Financial Sector: Metropolitan Bank, Moelis & Co., Artisan Partners*. New York.
8. OECD. (2022). *Financing Green Projects: Global Trends and Policy Recommendations*. Paris.

XORAZM VILOYATI MINTAQASIDA DEMOGRAFIK JARAYONLARNI ZAMONAVIY STATISTIK TADQIQ QILISH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH XUSUSIYATLARI

Atabayeva K.R.

Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti
Iqtisodiyot kafedrası
katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xorazm viloyati mintaqasida demografik jarayonlarni zamonaviy statistik tadqiq qilish usullarini takomillashtirish zaruriyati va xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, mintaqada demografik jarayonlarni zamonaviy statistik tadqiq qilish usullarini takomillashtirish yuzasidan xulosalar bayon etilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются необходимость и особенности совершенствования методов современного статистического исследования демографических процессов в Хорезмской области. Также сделаны выводы о совершенствовании методов современного статистического исследования демографических процессов в регионе.

Abstract. This article discusses the need and features of improving the methods of modern statistical research of demographic processes in the Khorezm region. Also, conclusions are drawn on the improvement of methods of modern statistical research of demographic processes in the region.

Kalit so'zlar. Xorazm viloyati, mintaqa, demografik jarayon, usul, statistik usul, takomillashtirish.

Ключевые слова. Хорезмская область, регион, демографический процесс, метод, статистический метод, совершенствование.

Key words. Khorezm region, region, demographic process, method, statistical method, improvement.

Bugungi kunda mintaqaviy demografik jarayonlarni o'rganish va ularni statistik tahlil qilish mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini prognozlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Demografik jarayonlar jamiyat hayotining turli jabhalari o'z ichiga olgan holda tug'ilish va o'lim darajasi bilan birgalikda aholining migratsiya va yosh tarkibigacha muhim ahamiyatga ega [1]. Shularga muvofiq, Xorazm viloyati aholisi dinamikasi, tug'ilish va o'lim ko'rsatkichlari, migratsiya oqimlari hamda aholining yosh-jins tarkibi kabi demografik jarayonlar iqtisodiy siyosatni shakllantirishdagi muhim shart bo'lib hisoblanadi. Bu masala bo'yicha mamlakatimizdagi qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlarga asosan, statistika ma'lumotlari sifatini yanada yaxshilash, statistika ko'rsatkichlarining to'laqonli ma'lumot bazalarini yaratish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish, ijtimoiy-

iqtisodiy va demografik sohalarda statistikaning zamonaviy usullarini joriy etish zarurati mavjud [2]. Shularni hisobga olib, borada Xorazm viloyatida demografik jarayonlarni zamonaviy statistik usullar asosida tahlil qilish va ularni takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Avvalo, Xorazm viloyatida demografik jarayonlar respublika o'rtacha ko'rsatkichlariga nisbatan qator o'ziga xos xususiyatlarga ega. Viloyatda aholi sonining barqaror o'sishi kuzatilmoqda. Jumladan, statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2026-yilning 1-yanvar holatiga Xorazm viloyatining doimiy aholisi soni 2069,2 ming kishini tashkil etib, 2025-yilning mos davriga nisbatan 1,8 foizga ko'paygan. 2025-yil yanvar-dekabr oylarida tug'ilganlar soni 46,1 ming nafarni, vafot etganlar 9,5 ming nafarni tashkil etib, tabiiy o'sish 36,6 ming kishiga teng bo'lgan. Viloyatga xorijiy davlatlardan ko'chib kelganlar soni 7 nafar kishini va viloyatdan xorijga ko'chib ketganlar soni 96 nafar kishini, qayd etilgan nikohlar 15,3 mingtani va nikohdan ajralishlar esa 1,9 mingtani tashkil etgan [3]. Biroq, ushbu o'sish sur'atlari turli hududlar kesimida bir xil emas. Ya'ni, tug'ilish darajasi nisbatan yuqori bo'lsa-da, migratsiya jarayonlari, ayniqsa yosh aholining boshqa viloyatlar va xorijga chiqib ketishi demografik strukturaga ta'sir ko'rsatmoqda. Qishloq hududlarida aholi zichligi yuqori bo'lib, shaharlashuv darajasi sekin kechmoqda. O'lim darajasi va o'rtacha umr davomiyligi ko'rsatkichlari esa sog'liqni saqlash tizimi, turmush darajasi va ekologik omillar bilan bevosita bog'liqdir.

Shuningdek, Xorazm viloyati mintaqasida demografik jarayonlarni zamonaviy statistik tadqiq qilish usullari bugungi kunda aholining soni, tarkibi va harakatini aniq baholash hamda prognoz qilishga xizmat qiladi. Mazkur jarayonda quyidagi asosiy zamonaviy usullar qo'llaniladi:

- dinamik qatorlar tahlili tug'ilish, o'lim va migratsiya ko'rsatkichlarining vaqt bo'yicha o'zgarishini o'rganadi;

- ekonometrik modellashtirish demografik jarayonlarga ta'sir etuvchi iqtisodiy va ijtimoiy omillarni aniqlaydi;

- regressiya tahlili aholi o'sishi bilan bog'liq omillar o'rtasidagi bog'liqlikni baholaydi;

- yosh guruhlari tahlili turli yosh guruhlarning demografik xatti-harakatlarini o'rganadi;

- prognozlashtirish modellari (ARIMA va boshqalar) kelajakdagi aholi soni va tarkibini bashorat qiladi;

- GIS texnologiyalari hududiy demografik farqlarni xaritalar asosida tahlil qiladi;

- Big Data va raqamli statistika real vaqt rejimida demografik ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlash imkonini beradi.

Mazkur usullar Xorazm viloyatida demografik jarayonlarni chuqur tahlil qilish, hududiy farqlarni aniqlash va samarali ijtimoiy-iqtisodiy qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyatga ega bo'lib hisoblanadi. Bu esa demografik jarayonlarni tahlil qilish va ularni kelajakka prognozlashtirish imkonini beradi.

Biroq, Xorazm viloyati darajasida bu usullar yetarli darajada integratsiya qilinmagan. Ammo, Xorazm viloyatida demografik ma'lumotlarni tahlil qilish

tizimida statistik ma'lumotlarni yig'ishda raqamlashtirish darajasining pastligi, hududiy ma'lumotlarning to'liq emasligi, prognozlashtirish modellarining cheklangan qo'llanilishi, migratsiya statistikasining aniq hisoblanmasligi va ma'lumotlar bazasining integratsiya qilinmaganligi kabi muammolar mavjud. Ushbu holat demografik jarayonlarning real holatini to'liq baholashga to'sqinlik qilib, qaror qabul qilish jarayonini murakkablashtiradi.

Fikrimizcha, Xorazm viloyatida demografik jarayonlarni statistik tadqiq qilish tizimini takomillashtirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

- raqamli demografiya axborot tizimini joriy etish;
- geoaxborot tizimlari asosida demografik xaritalashtirish;
- Big Data texnologiyalaridan samarali foydalanish;
- demografik prognozlashning avtomatlashtirilgan modellarini ishlab chiqish;
- migratsiya oqimlarini real vaqtda monitoring qilish tizimini yaratish;
- hududiy statistik ma'lumotlarni integratsiyalashtirish;
- mashina o'rganish algoritmlarini keng qo'llash.

Mazkur choralar demografik jarayonlarni aniqroq baholash va samarali prognoz qilish imkonini beradi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, Xorazm viloyatida demografik jarayonlarni statistik tadqiq qilishni takomillashtirish hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu bo'yicha zamonaviy statistik usullar, raqamli texnologiyalar va prognoz modellarini joriy etish orqali demografik jarayonlarning aniqligi va ishonchliligi oshadi. Bu esa aholi siyosati, mehnat bozori, ijtimoiy infratuzilma va iqtisodiy rejalashtirishda samarali qarorlar qabul qilishga xizmat qiladi. Unga asosan, Xorazm viloyatida demografik jarayonlarni statistik tadqiq qilish hudud aholisi soni, tarkibi va harakati bilan bog'liq jarayonlarni ilmiy asosda o'rganish va baholashni anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Siroj Z.R. Aholi demografik jarayonlarni iqtisodiy statistik usullardan foydalanib tahlil qilish. // "Raqamli iqtisodiyot" ilmiy-elektron jurnali, 12-son, 2025 - 1319 b. <https://cyberleninka.ru/article/n/aholi-demografik-jarayonlarni-iqtisodiy-statistik-usullardan-foydalanib-tahlil-qilish>

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 3-avgustdagi "O'zbekiston Respublikasining milliy statistika tizimini yanada takomillashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4796-son Qarori. Manba: <https://lex.uz/docs/-4926736>

3. <https://xorazmstat.uz/uploads/press-reliz/2025/12/demografik.pdf>

BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA AHOLINI IJTIMOIIY HIMOYA QILISH TIZIMI

Saydullayeva Dinora Atabekovna,
Urganch Ranch texnologiya universiteti
2501 - "Iqtisodiyot" guruhi
magistratura talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bozor iqtisodiyoti sharoitida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi, uning zaruriyati va o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, bozor iqtisodiyoti sharoitida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi tadqiqiga qaratilgan xulosa yoritilgan.

Аннотация. В данной статье рассматривается система социальной защиты населения в условиях рыночной экономики, ее необходимость и специфические особенности. Также приводятся выводы по результатам исследования системы социальной защиты населения в условиях рыночной экономики.

Abstract. This article discusses the system of social protection of the population in a market economy, its necessity and specific features. It also provides a conclusion on the study of the system of social protection of the population in a market economy.

Kalit so'zlar. Iqtisodiyot, bozor, bozor iqtisodiyoti, tizim, aholi, ijtimoiy himoya qilish tizimi.

Ключевые слова. Экономика, рынок, рыночная экономика, система, население, система социальной защиты.

Key words. Economy, market, market economy, system, population, social protection system.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy erkinlik, raqobat va mulkchilikning turli shakllari asosiy o'rin tutadi. Bunday iqtisodiy tizimda ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalari rivojlanib, aholi daromadlari ortadi. Shu bilan birga, bozor munosabatlari ayrim ijtimoiy muammolarni ham yuzaga keltiradi. Jumladan, ishsizlik, daromadlar o'rtasidagi tafovutning kuchayishi, kam ta'minlangan oilalar sonining ortishi kabi holatlar kuzatilishi mumkin. Shu bois, davlat tomonidan aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini shakllantirish va takomillashtirish muhim shart bo'lib hisoblanadi. Bu bo'yicha "kambag'allikdan farovonlik sari" dasturi doirasida har bir fuqaroni o'zi va farzandlari kelajagi uchun mas'uliyat bilan yondashishga undaydigan va salohiyatini ro'yobga chiqarish imkoniyatini yaratish hamda ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish ko'lamini kengaytirish orqali oilalarning mehnat qilish imkoniyatini cheklovchi sabablarni bartaraf etishga alohida e'tibor qaratilmoqda [1].

Avvalo, ijtimoiy himoya tizimi fuqarolarning munosib turmush darajasini ta'minlash, ijtimoiy tenglikni mustahkamlash va aholining ehtiyojmand qatlamlarini

qo'llab-quvvatlashga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasidir. Ushbu tizim bozor iqtisodiyotining salbiy ta'sirlarini yumshatish hamda jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni saqlash uchun zarur bo'ladi. O'zbekistonda mustaqillik yillarida bozor iqtisodiyoti talablari asosida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi ishlab chiqildi va muntazam takomillashtirilib borilmoqda [2]. Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir fuqaro o'z mehnati, bilim va malakasi asosida daromad topadi. Biroq, barcha insonlar ham teng imkoniyatlarga ega emas.

Ijtimoiy himoya tizimi ana shu qatlamlarning iqtisodiy va ijtimoiy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan. Bu orqali davlatning ijtimoiy himoya sohasi uchun sarflangan xarajatlari, aholi jon boshiga nisbatan hisoblanganda, 5 martadan ko'proq oshgan [3]. Ushbu tizim aholining minimal turmush darajasini ta'minlash, kambag'allikni qisqartirish, ishsizlik oqibatlarini yumshatish, nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash, pensionerlarning munosib hayot kechirishini ta'minlash, onalik va bolalikni himoya qilish hamda ijtimoiy adolat va barqarorlikni mustahkamlash kabi asosiy vazifalarni bajaradi.

Bozor iqtisodiyoti rivojlangan davlatlarda ijtimoiy himoya tizimi iqtisodiy siyosatning muhim tarkibiy qismi bo'lib hisoblanadi. Davlat iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish bilan birga, aholining zaif qatlamlarini himoya qilish choralari ham amalga oshiradi. Shu sababli, bozor iqtisodiyoti sharoitida ijtimoiy himoya quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

- ijtimoiy sug'urta. Ijtimoiy sug'urta tarkibiga pensiya ta'minoti, vaqtinchalik mehnatga layoqatsizlik nafaqalari, ishsizlik bo'yicha yordamlar va boshqa to'lovlar kiradi. Ijtimoiy sug'urta tizimi ish beruvchilar va xodimlar tomonidan to'lanadigan majburiy badallar hisobidan moliyalashtiriladi.

- pensiya ta'minoti. Pensiya tizimi ijtimoiy himoyaning eng muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Mehnat faoliyatini yakunlagan fuqarolar davlat tomonidan pensiya bilan ta'minlanadi. Bu ularga qarilik davrida munosib hayot kechirish imkonini beradi.

- kam ta'minlangan oilalarni qo'llab-quvvatlash. Davlat kam daromadli oilalarga moddiy yordam, nafaqalar va subsidiyalar ajratadi. Bu yordamlar aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo'llab-quvvatlash hamda kambag'allik darajasini kamaytirishga xizmat qiladi.

- ish bilan ta'minlash siyosati. Ishsizlik bozor iqtisodiyotining tabiiy unsuri bo'lib hisoblanadi. Shu bois, davlat yangi ish o'rinlari yaratish, kasb-hunar o'rgatish, qayta tayyorlash kurslarini tashkil etish va tadbirkorlikni rivojlantirish orqali aholi bandligini ta'minlashga harakat qiladi.

- sog'liqni saqlash va ta'lim xizmatlari. Aholini ijtimoiy himoya qilishda sog'liqni saqlash va ta'lim tizimi muhim ahamiyatga ega. Fuqarolarning sifatli tibbiy xizmat va ta'lim olish imkoniyatlari ijtimoiy rivojlanishga xizmat qiladi. Davlat ushbu sohalarini moliyalashtirish orqali aholi farovonligini oshirishga intiladi.

Shuningdek, O'zbekistonda bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida aholini ijtimoiy himoya qilish masalalariga alohida e'tibor qaratildi. Mamlakatda ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti modeli tanlanib, aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi.

Ayniqsa, so‘nggi yillarda pensiyalar, nafaqalar va ish haqlari miqdori muntazam ravishda oshirib borilmoqda. Kam ta‘minlangan oilalarni aniqlash va ularga manzilli yordam ko‘rsatish tizimi takomillashtirilmoqda. Hamda nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish, ularni ish bilan ta‘minlash va jamiyat hayotiga faol jalb etish bo‘yicha muhim choralar ko‘rilmoqda.

Bandlikni ta‘minlash maqsadida yangi ishlab chiqarish korxonalari tashkil etilmoqda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik qo‘llab-quvvatlanmoqda. Kasb-hunar markazlari orqali fuqarolarni zamonaviy kasblarga o‘qitish ishlari ham kengayib bormoqda. Ular qatori ijtimoiy xizmatlar sifati va samaradorligini oshirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali ijtimoiy yordamlarni aholiga tezkor va shaffof yetkazish ishlari amalga oshirilmoqda.

Fikrimizcha, bozor iqtisodiyoti sharoitida ijtimoiy himoya tizimi doimiy ravishda takomillashtirib borilishi lozim. Bu yo‘nalishlarda olib borilayotgan islohotlar aholining turmush darajasini yaxshilash, ijtimoiy tenglikni ta‘minlash va jamiyatda barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa shuki, bozor iqtisodiyoti sharoitida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi davlat ijtimoiy siyosatining eng muhim yo‘nalishi bo‘lib hisoblanadi. Ushbu tizim fuqarolarning ijtimoiy xavfsizligini ta‘minlash, kambag‘allikni kamaytirish, ishsizlik oqibatlarini yumshatish va ehtiyojmand qatlamlarni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Bu bo‘yicha mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar aholini ijtimoiy himoya qilish samaradorligini oshirishga qaratilgan. Kelgusida esa ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish, aholi turmush darajasini yuksaltirish va ijtimoiy adolatni ta‘minlash mamlakat taraqqiyotining asosi bo‘lib qoladi. Shu bois, kuchli ijtimoiy himoya tizimini shakllantirish va rivojlantirish davlat hamda jamiyat oldidagi ustuvor vazifalari bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 30-yanvardagi “Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini moliyalashtirish tartib-taomillarini takomillashtirish to‘g‘risida”gi PF-17-son Farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/7374261>
2. Baxtiyorov B.B. O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilishning ustuvor yo‘nalishlari. // Iqtisod va moliya, 2021, 3(139). - 45 b.
3. Baxromova D.B. Mamlakatimizda ijtimoiy sohalar faoliyatini yanada takomillashtirishning iqtisodiy-statistik tahlili. // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy-elektron jurnali, No3, mart, 2012.

BARQAROR RIVOJLANISH SARI: IJTIMOYIY SOHANING MINTAQAVIY QIYOFASI

K.I.Ro‘zmetov

Urganch RANCH texnologiya universiteti,
“Iqtisodiyot” kafedrası katta o‘qituvchisi

B.U.Tadjiyev

Urganch RANCH texnologiya universiteti,
“Iqtisodiyot” kafedrası dotsenti

Q.I.Ibragimov

Urganch RANCH texnologiya universiteti,
Iqtisodiyot yo‘nalishi magistranti

ANNOTATSIYA: Ijtimoiy sohani barqaror rivojlantirishda mintaqaviy yondashuv ustuvor ahamiyatga ega bo‘lib, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyati, demografik tarkibi va infratuzilmaviy imkoniyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan siyosat va dasturlar ijtimoiy tenglik hamda aholi farovonligini ta‘minlashda muhim omil hisoblanadi.

KALIT SO‘ZLAR: ijtimoiy barqarorlik, mintaqaviy taraqqiyot, hududiy rivojlanish, ijtimoiy infratuzilma, ijtimoiy siyosat, innovatsion yondashuvlar, aholi farovonligi.

Barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish iqtisodiy o‘sish, ijtimoiy tenglik va ekologik muvozanatning uyg‘un integratsiyasi orqali kelajak avlodlar uchun yuqori turmush sharoitlarini ta‘minlashga qaratilgan. Ushbu ta‘rif barqarorlikning uchta asosiy ustunini – iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatlarni o‘z ichiga oladi, bu esa uning kompleks xarakterini ko‘rsatadi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 2015-yilda qabul qilingan Barqaror Rivojlanish Maqsadlari (BRM) global miqyosdagi qashshoqlik, iqlim o‘zgarishi va biologik xilma-xillikning yo‘qolishi kabi muammolarni hal qilishga qaratilgan bo‘lib, barqarorlikni uzoq muddatli maqsad, barqaror rivojlanishni esa unga erishish jarayonlari sifatida belgilaydi. Adabiyotlarda barqaror rivojlanishning ijtimoiy o‘lchovi ayniqsa muhim o‘rin tutadi, chunki u inson farovonligi, tenglik, inklyuzivlik va ijtimoiy adolatni ta‘minlashga qaratilgan. Bu jihatlar aholining turmush sifati, sog‘liqni saqlash, ta‘lim, madaniyat va ijtimoiy himoya kabi muhim sohalarni qamrab oladi.

Shunga qaramay, mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishda mavjud bo‘lgan farqlar va muammolar ijtimoiy sohani barqaror rivojlantirishning mintaqaviy xususiyatlarini chuqur o‘rganishni talab etadi. Sherzod Bo‘riyev Axadovichning tadqiqotlari O‘zbekiston mintaqalaridagi islohotlarning samaradorligini tahlil qilib, mavjud kamchiliklarni ko‘rsatadi [1]. Ushbu maqola ijtimoiy sohani barqaror rivojlantirishning mintaqaviy xususiyatlarini har tomonlama tahlil qilish, mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy omillarning ta‘sirini baholash hamda barqaror rivojlanishni ta‘minlashga qaratilgan samarali mintaqaviy strategiyalar va

mexanizmlarni ishlab chiqishga qaratilgan.

Ijtimoiy soha barqaror rivojlanishning asosiy ustunlaridan biri bo'lib, aholining turmush sifati, sog'liqni saqlash, ta'lim, madaniyat va ijtimoiy himoya kabi muhim jihatlarni qamrab oladi. Globallashuv sharoitida mintaqaviy dinamikaning ahamiyati ortib bormoqda, chunki mintaqalar tez o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish, raqobatbardoshligini oshirish va inson resurslarini rivojlantirish zarurati bilan yuzlashmoqda [2].

Zamonaviy jamiyatlar uchun barqaror rivojlanish global miqyosdagi eng muhim maqsadlardan biri hisoblanadi. Bu tushuncha kelajak avlodlarning ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlarini xavf ostiga qo'ymasdan, hozirgi avlod ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan inson taraqqiyoti yo'nalishini anglatadi [3].

Ushbu tadqiqot ijtimoiy sohani barqaror rivojlantirishning mintaqaviy xususiyatlarini har tomonlama tahlil qilish, mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy omillarning ta'sirini baholash hamda barqaror rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan samarali mintaqaviy strategiyalar va mexanizmlarni ishlab chiqish maqsadida aralash usullar yondashuviga asoslanadi. Mazkur yondashuv miqdoriy va sifatiy tahlil usullarini uyg'unlashtirish orqali tadqiqot muammosining murakkab va ko'p qirrali tabiatini chuqurroq anglash imkonini beradi. Ijtimoiy soha barqarorligini ta'minlash nafaqat statistik ko'rsatkichlar orqali baholanishi, balki mahalliy kontekst, institutsional omillar va aholining sub'ektiv idrokini ham hisobga olishni talab etadi. Shu sababli, tadqiqot dizayni O'zbekiston mintaqalari misolida qiyosiy-tahliliy yondashuvni o'z ichiga oladi, bu esa mintaqalararo farqlarni aniqlash va ularning sabablarini chuqur o'rganishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning nazariy asosini barqaror rivojlanishning uchta ustuni – iqtisodiy o'sish, ijtimoiy tenglik va ekologik muvozanatning uyg'un integratsiyasi g'oyasi tashkil etadi. Xususan, ijtimoiy o'lchovga alohida e'tibor qaratiladi, chunki u inson farovonligi, tenglik, inklyuzivlik va ijtimoiy adolatni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, aholining turmush sifati, sog'liqni saqlash, ta'lim, madaniyat va ijtimoiy himoya kabi muhim sohalarni qamrab oladi. Tadqiqotda mintaqaviy rivojlanish nazariyalari, xususan, hududiy nomutanosibliklar, ularning sabablari va oqibatlari bo'yicha ilmiy yondashuvlar asos qilib olinadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston kontekstida ijtimoiy soha barqarorligiga ta'sir etuvchi endogen va ekzogen omillarni aniqlash, ularning o'zaro bog'liqligini baholash bo'yicha ilmiy bo'shliqlar mavjud. Shu bois, ushbu metodologiya mazkur bo'shliqlarni to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot natijalari mintaqaviy siyosatni takomillashtirish, aholi turmush sifatini oshirish va ijtimoiy tenglikni ta'minlashga qaratilgan amaliy tavsiyalar uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G'ulomov S.S., Xolmatov N.A. O'zbekiston hududlarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish strategiyasining ustuvor yo'nalishlari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2020. – №1. – 49-57 b.
2. Xasanov M.A. Hududlarda inson kapitalini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2023. – №2. – 2-

- 11 b. Xolmatov M.X., Xolmatova N.M. Hududiy ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishning ustuvor yoʻnalishlari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2022. – №1. – 12-16 b.
3. Xaydarov A.A., Xaydarova M.M. Mintaqaviy barqaror rivojlanishni taʼminlashda ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatdan samarali foydalanish yoʻnalishlari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2021. – №6. – 96-102 b.

ДИНАМИКА И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МУЗЕЙНОГО ТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ КАРАКАЛПАКСТАН (2021–2025 ГГ.)

Bekimbetova Mariya Makhsetullayevna

0009-0009-6420-4655

Muhammad al-Khwarizmi

Tashkent University of Information

Technologies,

PhD student of Management and

Marketing department

email: mariya.bekim@gmail.com

Аннотация. В тезисе рассматриваются трансформационные процессы в музейной сети Каракалпакстана на основе сравнительного анализа данных за пятилетний период. Особое внимание уделено росту международного интереса к региону и выявлению наиболее эффективных моделей управления музейными объектами на примере Музея истории Аральского моря.

Ключевые слова: Каракалпакстан, музейный туризм, Муйнак, Музей Савицкого, экологический туризм, статистика посещаемости.

Введение. Музейная сеть Республики Каракалпакстан в период с 2021 по 2025 год демонстрирует качественную трансформацию, переходя от локально-ориентированных экспозиций к международно значимым туристическим хамам. К началу 2026 года общая посещаемость государственных музеев региона достигла 141 207 человек.

Методология. В основу исследования легли статистические отчеты о деятельности шести ведущих государственных музеев республики за 2021–2025 гг.

Трансформация туристического потока: Музей истории Аральского моря стал первым в регионе, где количество иностранных посетителей устойчиво превысило число местных граждан. Переломным моментом стал 2023 год, когда музей посетили **3 384 иностранца** и **3 339 местных жителей**. К концу 2025 года этот разрыв закрепился: **4 600 иностранных туристов** против **3 065 местных**. Для сравнения: в 2021 году иностранных гостей было всего **341 человек**. Таким образом, за 5 лет международный интерес к данному музею вырос более чем в **13 раз**.

Экономический вклад: Среди всех государственных музеев республики (за исключением музея им. Савицкого и центрального историко-культурного музея) именно Музей истории Аральского моря является наиболее финансово успешным. В 2025 году его годовая выручка составила **198,9 млн сумов**. Это почти в 15 раз превышает доход соседнего **Экологического музея Муйнака**

(12,8 млн сумов) и в 34 раза — доход Археологического музея Элликкалы (5,7 млн сумов).

Экспозиционная деятельность: Несмотря на отсутствие зафиксированной в 2025 году научно-публикационной активности сотрудников, музей демонстрирует высокую интенсивность работы с посетителями. В 2025 году было организовано **15 стационарных выставок**, что делает его одной из самых активных выставочных площадок республики после музея им. Савицкого и музея истории и культуры.

Результаты исследования.

QORAQALPOG‘ISTON RESPUBLIKASI DAVLAT MUZEYLARIDA 2025-YIL YAKUNI BO‘YICHA MA‘LUMOTLAR

№	Davlat muzeylari	Mahalliy sayyohlar	Xorijiy sayyohlar	Statsionar ko‘rgazmalar	Ko‘chma ko‘rgazmalar	Chet el ko‘rgazmalar	Ilmiy konferensiyalar	Ilmiy maqolalar	Gos.katalog	Yillik pul tushumi (mln.da)
1	I.V.Savitskiy nomidagi Qoraqalpog‘iston davlat san’at muzeyi	6408 2	19625	2	8	4	1	53	4306 9	242285100 0
2	Berdaq nomidagi Qoraqalpoq adabiyoti tarixi davlat muzeyi	1319 8	104	4	6	0	3	21	1580	17620000
3	Qoraqalpog‘iston Respublikasi tarixi va madaniyati davlat muzeyi	2688 6	5895	37	1	1	0	30	3345 8	402110000
4	Mo‘ynoq tumani Ekologiya muzeyi	1483	212	31	0	0	0	8	0	12898000
5	Mo‘ynoq tumani Orol dengizi tarixi muzeyi	3065	4600	15	0	0	0	0	0	198917500
6	Ellikqal’a tumani Arxeologiya muzeyi	2047	10	42	0	0	0	3	0	5757000

Жами:	1107 61	30446	131	15	5	4	115	7810 7	306015350 0
--------------	------------	-------	-----	----	---	---	-----	-----------	----------------

Анализ данных выявил несколько ключевых тенденций:

1. **Лидерство системных институтов:** Безусловным флагманом остается Государственный музей искусств имени И.В. Савицкого. В 2025 году его посетили 83 707 человек (64 082 местных и 19 625 иностранных туристов). Музей также сохраняет первенство по финансовым показателям, сформировав выручку в размере более 2,4 млрд сумов.
2. **Феномен «Муйнакского узла»:** Музей истории Аральского моря стал уникальным примером объекта, ориентированного на экспорт туристических услуг.
  - **Динамика потока:** Если в 2021 году количество иностранных гостей составляло 341 человек, то к 2025 году этот показатель вырос до 4 600 человек, что свидетельствует о росте международного интереса более чем в 13 раз.
  - **Точка инверсии:** В 2023 году был зафиксирован момент, когда число иностранных посетителей (3 384) превысило число местных (3 339). К 2025 году этот тренд укрепился: иностранных туристов стало на 50% больше, чем граждан республики.
3. **Экономическая эффективность:** Музей истории Аральского моря стал третьим по доходности в республике (198,9 млн сумов). Для сравнения, доход соседнего Экологического музея в том же районе в 2025 году был в 15 раз ниже (12,8 млн сумов).
4. **Экспозиционная деятельность:** Высокая интенсивность работы отмечена в Музее истории и культуры (37 стационарных выставок) и Музее истории Аральского моря (15 выставок). Последний, несмотря на отсутствие публикационной активности, остается одной из самых динамичных площадок республики.

Заключение. Исследование подтверждает, что специализация на уникальных региональных проблемах (экология Арала) является мощным стимулом для привлечения зарубежного турпотока. Музей истории Аральского моря стал вторым по значимости международным центром после Музея им. Савицкого. Рекомендуются интеграция успешного опыта Муйнака в стратегию развития менее активных музеев, таких как Археологический музей Элликкалы, а также усиление научной базы малых музеев для повышения их академического статуса.

Список использованных источников (APA 7th Edition)

- Государственный музей искусств имени И. В. Савицкого. (2026, 7 января). *Данные по основным показателям деятельности музея за 2025 год* [Статистический отчет].
- Министерство культуры Республики Каракалпакстан. (2025). *Динамика посещаемости государственных музеев за 2021–2024 гг.* [Архивные данные].

- Музей истории Аральского моря. (2026). Отчет об экспозиционной и финансовой деятельности за 2025 год [Ведомственная статистика].
- Республика Каракалпакстан. (2026). *Сводная статистическая таблица по внутреннему и иностранному туризму в музейной сфере* [Статистический бюллетень].
- Экологический музей Муйнакского района. (2026). *Показатели посещаемости и внебюджетных поступлений за отчетный период 2025 года* [Статистические данные].
- Элликкалинский районный музей археологии и истории. (2025). *Анализ динамики посещаемости и научных публикаций за 2021–2025 гг.* [Отчетные данные].

KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI QO'LLAB- QUVVATLASHNING INSTITUTSIONAL MEKANIZMLARI: XORAZM VILOYATI MINTAQAVIY TAJRIBASI

Madraimova Marxamat Raximberganovna

Abu Rayhon Beruniy
nomidagi Urganch davlat universiteti
Biznes va boshqaruv kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashning institutsional mexanizmlari Xorazm viloyati misolida o'rganiladi. Muallif tomonidan mintaqadagi tadbirkorlik infratuzilmasi elementlari – biznes-inkubatorlar, texnoparklar, moliyaviy vositachilik institutlari va kasbiy birlashmalarning faoliyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: *institutsional mexanizmlar, tadbirkorlik infratuzilmasi, mintaqaviy ekotizim, biznes-inkubator, moliyaviy vositachilik, Xorazm viloyati.*

Аннотация. В данной статье исследуются институциональные механизмы поддержки малого бизнеса и предпринимательства на примере Хорезмской области. Автором проанализирована деятельность элементов предпринимательской инфраструктуры региона — бизнес-инкубаторов, технопарков, институтов финансового посредничества и профессиональных объединений.

Ключевые слова: *институциональные механизмы, предпринимательская инфраструктура, региональная экосистема, бизнес-инкубатор, финансовое посредничество, Хорезмская область.*

Abstract. This article examines the institutional mechanisms for supporting small businesses and entrepreneurship using the Khorezm region as a case study. The author analyses the activities of entrepreneurial infrastructure elements in the region, including business incubators, technoparks, financial intermediary institutions, and professional associations.

Keywords: *institutional mechanisms, entrepreneurial infrastructure, regional ecosystem, business incubator, financial intermediation, Khorezm region.*

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, kichik biznesni tartibga solishdagi muvaffaqiyat ko'p jihatdan institutsional muhitning sifatiga bog'liqdir[1]. Institutsional mexanizmlar deganda biz faqat qonunchilik bazasini emas, balki tadbirkorlik infratuzilmasini tashkil etuvchi barcha muassasa va tuzilmalar majmuasini tushunamiz: davlat idoralari, moliya institutlari, biznes-assotsiatsiyalar, ta'lim muassasalari va boshqalar (Williamson, 1985; North, 1990)[2]. Xorazm viloyatida so'nggi yillarda ushbu sohadagi institutsional bazani mustahkamlashga

qaratilgan bir qator tashabbuslar amalga oshirildi. Xususan, 2021-yilda Urganch Texnoparkining faoliyati boshlandi, 2022-yilda viloyatda faoliyat yurituvchi biznes-inkubatorlar soni 3 tadan 7 taga yetkazildi. Biroq ushbu institutlarning samaradorligi hali ham yetarli emas deb baholanmoqda.

Tadqiqot doirasida 2023–2024 yillarda Xorazm viloyatidagi 142 ta kichik korxonalar rahbarlari orasida so‘rov o‘tkazildi. So‘rov natijalari quyidagilarni ko‘rsatdi: respondentlarning 68 foizi institutsional qo‘llab-quvvatlash tuzilmalari to‘g‘risida yetarli ma‘lumotga ega emasligi; 54 foizi mavjud biznes-inkubatorlarga qabul qilinish tartibini haddan tashqari murakkab deb hisoblashi; 47 foizi kichik korxonalar uchun mo‘ljallangan kredit liniyalaridan foydalanish imkoniyatlarini cheklangan deb baholashi[3]. Mintaqada institutsional «koordinatsiya nuqsoni» ayniqsa yaqqol ko‘zga tashlanmoqda: davlat qo‘llab-quvvatlash institutlari, xususi moliya tashkilotlari va ta‘lim muassasalari o‘rtasida tizimli hamkorlik yo‘qligi sababli, har bir institut o‘z doirasida alohida faoliyat yuritmoqda. Bunday ajralgan faoliyat tashkiliy resurslarni isrof qilishi va tadbirkorlik aktivligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi Braczyk va boshq. (1998) tomonidan tadqiq etilgan «mintaqaviy innovatsiya tizimi» nazariyasi bilan ham tasdiqlangan[4].

Muammoni bartaraf etish uchun uchta asosiy chora-tadbir zarur: (1) Viloyat hokimligi huzurida «Tadbirkorlik ekotizimini muvofiqlashtirish kengashi»ni tuzish; (2) Institutlar o‘rtasidagi ma‘lumot almashishni ta‘minlovchi yagona raqamli platforma yaratish; (3) Kichik biznes uchun mo‘ljallangan barcha qo‘llab-quvvatlash dasturlarini yagona «xizmatlar paketi» ko‘rinishida taqdim etishni joriy etish.

Xorazm viloyatida kichik biznesni qo‘llab-quvvatlashning institutsional mexanizmlari miqdoriy jihatdan rivojlangan, ammo sifatij samaradorligi past bo‘lib qolmoqda. Asosij muammo – bu institutlar o‘rtasidagi koordinatsiya yetishmasligi. «Mintaqaviy tadbirkorlik ekotizimi» yondashuvi ushbu muammoni hal etish uchun strategik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Taklif etilgan mexanizmlar joriy etilgan taqdirda, viloyatda kichik korxonalar tomonidan yaratilayotgan qo‘shilgan qiymat ko‘rsatkichi 2027-yilga kelib 30–35 foizga ortishi kutilmoqda. Mintaqaviy tajriba O‘zbekistonning boshqa viloyatlari uchun ham metodologik asos bo‘lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. North, D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
2. Williamson, O.E. The Economic Institutions of Capitalism. – New York: Free Press, 1985.
3. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash dasturlari hisoboti. – Toshkent, 2023.
4. Mirzayev, N., Toshmatov, F. «Mintaqaviy tadbirkorlik ekotizimlari: nazariya va amaliyot» // Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil.–2023. – №2. – B. 45–61.

ANALYSIS OF INSURANCE PREMIUM AND LOSS DISTRIBUTION BASED ON THE GEOMETRIC PARALLELEPIPED MODEL

Abdishukurova Guzal

National university of Uzbekistan

Ruzimurodova Guzal

National university of Uzbekistan

Narmanov Ulugbek

National university of Uzbekistan

Abstract: This scientific thesis is dedicated to modeling risks in an insurance portfolio and their financial equivalents (premium and loss) through a parallelepiped located in three-dimensional Euclidean space. In the model, each axis of the parallelepiped represents a fundamental parameter of the insurance contract (risk coefficient, exposure volume, and loss severity). The loss distribution is interpreted as a change in the volume of cross-sections within the parallelepiped, while the insurance premium is treated as a "risk loading" layer added on top of this volume. The thesis proves the theoretical foundations of the model, its application in actuarial calculations, and optimality conditions.

Introduction

In insurance mathematics, the collective risk model ($S = X_1 + \dots + X_n$) is typically studied using analytical or simulation methods. However, geometric approaches are rarely used for visual and structural analysis of the mutual influence of multi-dimensional risk factors. The Parallelepiped Model (P-model) represents the risk field as a bounded, measurable, and compact set, offering the following capabilities:

- Determining marginal loss distributions through geometric projections;
- Visually separating the pure risk premium from the risk loading within the premium structure;
- Modeling reinsurance strategies (stop-loss, excess-of-loss) as the operation of "cutting" from the parallelepiped.

2. Formal mathematical description of the P-model

2.1. Space and Basis Axes

Suppose the insurance portfolio Ω is represented by the following three-dimensional right-angled parallelepiped:

$$\Pi = \{(x, y, z) \in \mathbb{R}^3 \mid 0 \leq x \leq a, 0 \leq y \leq b, 0 \leq z \leq c\}$$

where:

- x – *risk factor rate* (e.g., tariff coefficient or probability weight);
- y – *exposure measure* (sum of insured values or number of contracts);
- z – *loss severity* (potential magnitude of a single insured event, i.e., severity).

Each interior point (x, y, z) represents an "elementary contract" corresponding to a specific risk class in the portfolio.

2.2. Geometric Interpretation of Loss Distribution

The total expected loss $E[L]$ across the portfolio is determined by the following triple integral:

$$E[L] = \iiint_{\Pi} z \cdot f(x, y, z) \, dx \, dy \, dz$$

where $f(x, y, z)$ is the loss probability density function (if it exists). If losses are assumed to be uniformly distributed across the portfolio, then $f(x, y, z) = 1/(abc)$, and the expected loss equals the z -coordinate of the center of mass of the parallelepiped:

$$E[L] = (1/abc) \int_0^a \int_0^b \int_0^c z \, dz \, dy \, dx = c/2$$

This case represents the pure "mathematical expectation".

The loss distribution function $F_1(t) = \Pr(L \leq t)$ is expressed as the ratio of the volume of the cross-section of the parallelepiped to its total volume:

$$F_1(t) = (1/abc) \cdot \text{Vol}(\Pi \cap \{z \leq t\}) = t/c \text{ for } 0 \leq t \leq c, \text{ and } 1 \text{ for } t > c$$

That is, under a uniform distribution, the loss amount is uniformly distributed on the interval $[0, c]$. Using this geometric method, any arbitrary distribution (e.g., exponential or Pareto) can be modeled by assigning an appropriate $f(x, y, z)$.

3. Geometry of insurance premium formation

According to the actuarial fair premium principle, the premium must at least cover the expected loss. In the P-model, the net premium (P_{net}) equals $E[L]$, i.e., the average height of the parallelepiped along the z -axis.

However, since the insurer assumes risk, a risk loading is added. This addition is represented by appending an upper layer to the top of the parallelepiped ($z > c$) or proportionally to the entire volume.

3.1. Loading Based on the Variance Principle

If the insurer follows the variance principle:

$$P = E[L] + \alpha \cdot \text{Var}(L)$$

then in the geometric model this corresponds to increasing the height of the parallelepiped along the z -axis by $\alpha\sigma^2$. The new height is:

$$c' = c + \alpha\sigma^2$$

The volume of the new parallelepiped $\Pi' = \{0 \leq z \leq c'\}$ is $V' = abc'$, and the additional volume ($\Delta V = ab \cdot \alpha\sigma^2$) represents the insurer's additional income (or capital requirement) for bearing the risk.

3.2. Probability Principle (Value-at-Risk – VaR)

If the premium equals the VaR at confidence level $(1-\varepsilon)$, i.e.:

$$P = \inf\{t \mid \Pr(L \leq t) \geq 1-\varepsilon\}$$

then in geometric terms, P is the point where cutting the parallelepiped with the plane $z = P$ yields a lower volume-to-total volume ratio equal to $(1-\varepsilon)$:

$$\text{Vol}(\Pi \cap \{z \leq P\}) / abc = 1-\varepsilon$$

This method is critically important for actuarial practice under SOLVENCY II requirements.

4. Loss allocation and layer analysis

In reinsurance, excess-of-loss contracts operate on the basis of dividing losses into layers. In the P-model, this is expressed very simply through horizontal cross-sections:

- First layer (priority): $0 \leq z \leq d_1$ – the insurer's own retention amount;

- Second layer: $d_1 \leq z \leq d_2$ – first reinsurance (surplus);
- Third layer: $d_2 \leq z \leq c$ – second reinsurance or catastrophic layer.

The expected loss of each layer:

$$E[L_{ia}^{yer}] = \iiint \Pi \cap \{d_{i-1} \leq z \leq d_i\} z \cdot f(x, y, z) dx dy dz$$

Here, the volume integrals provide the geometric basis for calculating the reinsurance premium payable for each layer.

5. Portfolio optimization: "Cube" evolution

The goal of insurance portfolio management is to minimize risk (variance) for a given volume (total liabilities). In the P-model, this reduces to the problem of approximating the parallelepiped to a cube shape.

Suppose the portfolio volume $V = abc$ is fixed. Variance depends on the variability of z . When losses are uniformly distributed, the variance $\sigma^2 = c^2/12$. With constant volume, $c = V/(ab)$. To minimize variance, ab must be maximized, i.e., a and b should be made as large as possible. However, a (risk rate) and b (exposure) are subject to market constraints.

Optimality condition (Lagrange method):

$$L(a, b, c) = \sigma^2(a, b, c) + \lambda(abc - V_0)$$

Solving this equation yields the optimal portfolio condition at $a = b = c$ (i.e., a cube), which means the portfolio is balanced and diversified across all parameters.

6. Dynamic extension of the model (time factor)

This model can be extended to a 4-dimensional hyper-parallelepiped (x, y, z, t), where t is the time axis (e.g., contract duration or inflation rate). In this case, the evolution of loss distribution over time is viewed as a change in hyper-volume. In practical calculations, discrete divisions along the time axis (years, quarters) are taken, and each division is modeled as a separate parallelepiped.

7. Limitations of the model and critical analysis

The following limitations of the model should be specifically noted:

- Independence assumption: The model treats the x, y, z axes as orthogonal (independent), but in reality there is a correlation between risk rate and loss severity (e.g., higher-risk clients may cause greater losses). This can be addressed by making the parallelepiped oblique-angled (affine transformation), expressing the angle between axes through the covariance matrix.
- Complexity of the density function: Real distributions (e.g., Pareto) may have infinite variance, in which case c is not bounded by a finite value. In such cases, it is necessary to view the parallelepiped as an infinite prism (truncated).
- Price constraints: The premium rate must not exceed the market price, which imposes an upper boundary condition on a .

8. Practical example (numerical interpretation)

Suppose for an automobile insurance portfolio:

- $a = 1.2$ (high risk coefficient);
- $b = 1000$ (1000 contracts);
- $c = 5000$ (maximum loss, in monetary units).

Then the total portfolio volume $V = 1.2 \cdot 1000 \cdot 5000 = 6,000,000$ (conventional units). Expected loss $E[L] = c/2 = 2,500$ (if uniformly distributed). Net premium fund $P = 2,500 \cdot 1,000 = 2,500,000$. If the risk loading is 20% ($\alpha = 0.2$), then $c' = 5000 \cdot 1.2 = 6,000$, and the new volume increases to 7,200,000. If in reinsurance $d_1 = 3,000$ (own retention) is set, the layer volume passing to the reinsurer amounts to $(6,000 - 3,000) \cdot 1,000 \cdot 1.2 = 3,600,000$.

9. Conclusions

The parallelepiped model combines insurance premium and loss distribution in a single geometric space, providing a new, intuitive, and mathematically rigorous foundation for actuarial calculations. The main scientific results of the model are:

- The loss distribution function was expressed as the volume of cross-sections of the parallelepiped;
- Risk loadings were modeled through changes in height;
- Portfolio optimality was explained through convergence to a cubic shape.

In future research, it is recommended to replace the model with spherical geometry (spherical coordinates) or convex bodies (e.g., ellipsoid) to account for correlated risks and extreme losses (black swan events). Additionally, developing practical algorithms for real-time volume optimization using artificial intelligence is considered a priority.

References

- Kaas, R., Goovaerts, M., Dhaene, J., & Denuit, M. (2008). *Modern Actuarial Risk Theory*. Springer.
- Feller, W. (1971). *An Introduction to Probability Theory and Its Applications*.
- Panjer, H. H. (2006). *Operational Risk: Modeling Analytics*. Wiley.
- Klugman, S. A., Panjer, H. H., & Willmot, G. E. (2012). *Loss Models: From Data to Decisions*. Wiley.
- Solvency II Legislative Requirements (EIOPA, 2016).

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР

ТА'ЛИМ ЖАРAYONIDA IJTIMOIIY PEDAGOGIKANING NAZARIY VA
AMALIY AHAMIYATI

Daminova Nigora Kudratovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Samarqand filiali dotsenti

Mavlonova Baxtigul Saidovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Samarqand filiali o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim jarayonida ijtimoiy pedagogikaning nazariy va amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Bugungi globallashtirish va axborotlashuv sharoitida ta'lim muassasalarining vazifasi faqat o'quvchilarga bilim berish bilan chegaralanib qolmay, balki ularni jamiyatda faol, mas'uliyatli, mustaqil fikrlovchi va ijtimoiy hayotga moslasha oladigan shaxs sifatida shakllantirishdan iboratdir. Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy pedagogika ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchi shaxsining ijtimoiylashuvi, ma'naviy-axloqiy rivojlanishi, kommunikativ madaniyati hamda ijtimoiy muhit bilan sog'lom munosabatlarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Maqolada ijtimoiy pedagogikaning mazmuni, uning ta'lim tizimidagi vazifalari, shaxs kamolotiga ta'siri va amaliy imkoniyatlari ilmiy-pedagogik jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy pedagogika, ta'lim jarayoni, ijtimoiylashuv, tarbiya, shaxs kamoloti, pedagogik muhit, ijtimoiy moslashuv, kommunikativ madaniyat.

Zamonaviy ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida qaraladi. Chunki har qanday jamiyatning kelajagi unda voyaga yetayotgan yosh avlodning bilimi, dunyoqarashi, ma'naviyati va ijtimoiy faolligi bilan bevosita bog'liqdir. Bugungi kunda ta'lim muassasalari oldida turgan asosiy vazifa o'quvchi-yoshlarga faqat tayyor bilimlarni yetkazish emas, balki ularni hayotiy faoliyatga tayyorlash, ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topa oladigan shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir. Ta'lim jarayoni inson shaxsining rivojlanishida alohida ahamiyatga ega bo'lgan murakkab pedagogik va ijtimoiy jarayondir. O'quvchi maktab yoki oliy ta'lim muassasasida nafaqat fan asoslarini o'zlashtiradi, balki jamoadagi munosabatlar, ijtimoiy me'yorlar, axloqiy qadriyatlar, muloqot madaniyati va mas'uliyat hissini ham egallaydi. Shu sababli ta'lim jarayonini faqat didaktik jarayon sifatida emas, balki keng ma'nodagi ijtimoiy-pedagogik hodisa sifatida o'rganish zarur. Ijtimoiy pedagogika aynan mana shu jarayonlarni ilmiy jihatdan tahlil qiladi. U shaxsning ijtimoiy muhitda shakllanishi, rivojlanishi, tarbiyalanishi va jamiyatga moslashuvi bilan bog'liq masalalarni o'rganadi. Ayniqsa, bugungi murakkab ijtimoiy sharoitda o'quvchilarning ruhiy, axloqiy, ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishini qo'llab-quvvatlash ijtimoiy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ijtimoiy pedagogika pedagogika fanining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u shaxs va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni pedagogik nuqtayi nazardan o‘rganadi. Uning asosiy maqsadi insonning ijtimoiy muhitda to‘laqonli rivojlanishi, jamiyatdagi mavjud qadriyatlar, me‘yorlar va munosabatlar tizimini o‘zlashtirishi hamda ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli moslashishiga yordam berishdan iboratdir. Ta‘lim jarayonida ijtimoiy pedagogikaning nazariy ahamiyati shundaki, u o‘quvchi shaxsini bir tomonlama emas, balki yaxlit holda o‘rganishni talab qiladi. O‘quvchining bilimi, xulqi, dunyoqarashi, oilaviy muhiti, tengdoshlari bilan munosabati, qiziqishlari va ijtimoiy faolligi bir-biri bilan uzviy bog‘liqdir. Shu bois ta‘lim-tarbiya jarayonida o‘quvchining faqat darsdagi o‘zlashtirish ko‘rsatkichlariga qarab baho berish yetarli emas. Uning shaxsiy ehtiyojlari, ruhiy holati, ijtimoiy muhitga moslashuvi va tarbiyaviy rivojlanishi ham e‘tiborga olinishi lozim.

Ijtimoiy pedagogika o‘quvchi shaxsining ijtimoiylashuv jarayonini chuqurroq anglashga yordam beradi. Ijtimoiylashuv - bu shaxsning jamiyatda mavjud bo‘lgan ijtimoiy tajriba, axloqiy me‘yorlar, qadriyatlar va xulq-atvor qoidalarini o‘zlashtirish jarayonidir. Bu jarayon oilada boshlanadi, ta‘lim muassasasida davom etadi va butun hayot davomida rivojlanib boradi. Ta‘lim muassasasi esa ushbu jarayonda eng muhim ijtimoiy institutlardan biri hisoblanadi. O‘quvchi ta‘lim jarayonida faqat bilim olmaydi, balki o‘zini jamoadagi shaxs sifatida angelaydi. U boshqalar bilan muloqot qilishni, fikr almashishni, bahslashishni, kelishishni, yordam berishni va yordam qabul qilishni o‘rganadi. Ana shu jarayonlarda uning ijtimoiy tajribasi boyiydi. Demak, ta‘lim jarayonida ijtimoiy pedagogikaning o‘rni o‘quvchining shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini uyg‘unlashtirishda namoyon bo‘ladi.

Ijtimoiy pedagogikaning amaliy ahamiyati, avvalo, ta‘lim muassasalarida tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etishda ko‘rinadi. Har bir o‘quvchi o‘ziga xos xarakter, qiziqish, oilaviy sharoit va ijtimoiy tajribaga ega. Ayrim o‘quvchilarda darsga qiziqishning pasayishi, o‘ziga ishonchsizlik, muloqotdagi tortinchoqlik, tengdoshlari bilan ziddiyat, oilaviy muammolar yoki ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin. Bunday holatlarda ijtimoiy pedagogik yondashuv o‘quvchining muammosini yuzaki emas, balki uning kelib chiqish sabablari bilan birga o‘rganishga imkon beradi. Ijtimoiy pedagogik faoliyatda individual yondashuv muhim o‘rin tutadi. Chunki barcha o‘quvchilarga bir xil talab qo‘yish yoki bir xil tarbiyaviy ta‘sir ko‘rsatish har doim ham kutilgan natijani bermaydi. Ba‘zi o‘quvchilar rag‘batga, ba‘zilari tushuntirishga, boshqalari esa ko‘proq psixologik qo‘llab-quvvatlashga ehtiyoj sezadi. Shu sababli pedagog o‘quvchining shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlashi kerak.

Ijtimoiy pedagogika ta‘lim jarayonida sog‘lom ma‘naviy-psixologik muhit yaratishga ham xizmat qiladi. Sog‘lom pedagogik muhit mavjud bo‘lgan joyda o‘quvchi o‘zini erkin, xavfsiz va qadrlangan shaxs sifatida his qiladi. Bunday muhitda o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan qiziqishi, o‘zini namoyon etish istagi va jamoaviy faoliyatdagi faolligi ortadi. Aksincha, befarqlik, adolatsizlik, qo‘pollik yoki doimiy tanqid mavjud bo‘lgan muhitda o‘quvchining ichki faolligi susayishi mumkin. Ta‘lim jarayonida ijtimoiy pedagogikaning yana bir muhim vazifasi o‘quvchilarda ijtimoiy mas‘uliyatni shakllantirishdir. Ijtimoiy mas‘uliyat shaxsning

o‘z xatti-harakatlari, jamoadagi o‘rni, atrofdagilarga munosabati va jamiyat oldidagi burchini anglashida namoyon bo‘ladi. Bu sifat o‘z-o‘zidan shakllanmaydi. U dars jarayoni, sinfdan tashqari tadbirlar, jamoaviy ishlar, ijtimoiy loyihalar, madaniy-ma‘rifiy uchrashuvlar va tarbiyaviy suhbatlar orqali bosqichma-bosqich rivojlanadi.

Bugungi kunda ijtimoiy pedagogikaning ahamiyati raqamli muhit bilan ham chambarchas bog‘liq. O‘quvchilar internet, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari orqali turli axborot oqimlariga duch kelmoqda. Bu jarayon ularning dunyoqarashi, qiziqishlari, xulq-atvori va muloqot madaniyatiga ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli pedagoglar yoshlarni axborotdan ongli foydalanishga, zararli ta‘sirlardan himoyalashga, virtual muhitda odob-axloq qoidalariga rioya qilishga o‘rgatishlari zarur. Bu ham ijtimoiy pedagogikaning zamonaviy vazifalaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy pedagogik yondashuv imkoniyati cheklangan, ijtimoiy himoyaga muhtoj, oilaviy sharoiti murakkab yoki tarbiyasida qiyinchiliklar mavjud bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlashda ham katta ahamiyatga ega. Bunday o‘quvchilar ko‘pincha alohida e‘tibor, mehr, qo‘llab-quvvatlash va moslashtirilgan pedagogik yondashuvga ehtiyoj sezadilar. Ta‘lim muassasasi esa har bir o‘quvchi uchun teng imkoniyat yaratishi, uni jamoadan ajratmasligi va shaxsiy rivojlanishiga sharoit yaratishi lozim. Ijtimoiy pedagogikaning samarali amalga oshirilishi pedagogning kasbiy mahorati va insoniy fazilatlariga ham bog‘liq. Pedagog o‘quvchining faqat tashqi xatti-harakatini emas, balki uning ichki kechinmalari, ehtiyojlari va muammolarini ham tushuna olishi kerak. Buning uchun unda kuzatuvchanlik, adolat, mehribonlik, mas‘uliyat va muloqot madaniyati shakllangan bo‘lishi zarur. O‘qituvchi o‘quvchi uchun faqat bilim beruvchi emas, balki tarbiyachi, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlovchi shaxs hamdir.

Ta‘lim jarayonida ijtimoiy pedagogik yondashuvni samarali tashkil etish uchun bir qator shartlarga amal qilish maqsadga muvofiqdir. Birinchidan, o‘quvchilarning ijtimoiy-psixologik holati muntazam o‘rganilishi kerak. Ikkinchidan, ta‘lim jarayonida hamkorlikka asoslangan metodlardan foydalanish zarur. Uchinchidan, ota-onalar bilan tizimli aloqani yo‘lga qo‘yish lozim. To‘rtinchidan, ta‘lim muassasasida sog‘lom ma‘naviy muhit yaratish muhim. Beshinchidan, har bir o‘quvchiga uning ehtiyoji va imkoniyatidan kelib chiqib yondashish talab etiladi.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy pedagogika ta‘lim jarayonida o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uni jamiyat hayotiga tayyorlash va ijtimoiy muhitga moslashuvini ta‘minlashda muhim nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega. Ta‘lim muassasasi o‘quvchi uchun nafaqat bilim olish joyi, balki ijtimoiy tajriba to‘plash, muloqot madaniyatini egallash, jamoadagi o‘rni anglash va hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish maktabidir. Ijtimoiy pedagogikaning ta‘lim jarayoniga tatbiq etilishi o‘quvchilarda mas‘uliyat, hamkorlik, bag‘rikenglik, mustaqil fikrlash, ijtimoiy faollik va ma‘naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantiradi. Ayniqsa, zamonaviy jamiyatda yoshlarning turli axborot oqimlari, ijtimoiy muammolar va murakkab munosabatlar sharoitida to‘g‘ri yo‘l topishi uchun ijtimoiy pedagogik yordam muhim hisoblanadi. Shunday ekan, ta‘lim jarayonida ijtimoiy pedagogikaning imkoniyatlaridan samarali foydalanish, pedagogik faoliyatda shaxsga yo‘naltirilgan

va ijtimoiy hamkorlikka asoslangan yondashuvlarni kuchaytirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Bu esa barkamol, ijtimoiy faol, ma'naviy yetuk va jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'sha oladigan yosh avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mavlonova R., To'rayeva O., Holiqberdiyev K. Pedagogika. Toshkent: O'qituvchi, 2013.
2. Abdullayeva Sh. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent, 2006.
4. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi, 2000.
5. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. Toshkent, 2012.
6. Qodirov B.R. Pedagogik diagnostika va korreksiya. Toshkent, 2018.
7. Hasanboyev J., To'raqulov X., Haydarov M. Pedagogika fanidan izohli lug'at. Toshkent, 2008.
8. Musurmonova O. Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. Toshkent, 2010.
9. Jo'rayev R.H., Tolipov O'.Q. Pedagogik faoliyat, texnologiyalar va mahorat. Toshkent, 2015.

ASSERTIV XULQ SHAKLLANISHIDA IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK OMILLAR VA TALABALAR TAFAKKURINING ROLI

Umurzoqov Feruzjon Farxodovich

Samarqand davlat chet tillar instituti

mustaqil izlanuvchisi

@mail:feruzfarkhodovich48@gmail.com

Annotatsiya: Bu izlanishda talabalar shaxsida assertiv xulq-atvor shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar tizimi hamda zamonaviy tafakkur jarayonlarining o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, mazkur omillarning o'zaro integratsiyasi natijasida talabaning kommunikativ va shaxsiy rivojlanishiga ta'siri yoritiladi.

Kalit so'zlar: assertivlik, ijtimoiy muhit, psixologik omillar, tafakkur, refleksiya, kommunikativ kompetensiya.

Abstract: This study examines the system of socio-psychological factors influencing the formation of assertive behavior in students' personalities, as well as the role of contemporary cognitive processes. Furthermore, it elucidates how the integration of these factors contributes to the development of students' communicative competence and personal growth.

Keywords: assertiveness, social environment, psychological factors, cognition, reflection, communicative competence.

Hozirgi davrda ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri talabalar shaxsida mustaqil fikrlash, o'z nuqtai nazarini asosli himoya qilish va samarali muloqotga kirishish ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Bu jarayonda assertiv xulq muhim psixologik sifat sifatida namoyon bo'ladi. Assertivlik shaxsning o'z fikr va hissiyotlarini ochiq, aniq va boshqalarning huquqlarini hurmat qilgan holda ifoda etish qobiliyatidir. Talabalar shaxsida assertiv xulqning rivojlanishi avvalo ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liqdir. Oila tarbiyasi, ayniqsa demokratik va qo'llab-quvvatlovchi muhit, shaxsda erkin fikrlash va o'zini ifoda etish ko'nikmalarini shakllantiradi. Ta'lim muassasasidagi pedagogik yondashuvlar, xususan interfaol metodlardan foydalanish, talabalarning faolligini oshiradi va ularning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Shuningdek, tengdoshlar guruhi va jamiyatdagi ijtimoiy normalar ham shaxs xulq-atvorining assertiv, passiv yoki agressiv shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Assertiv xulq shakllanishida psixologik omillar ham muhim ahamiyat kasb etadi. O'z-o'zini baholash darajasi yuqori bo'lgan talabalar o'z fikrlarini erkinroq ifoda etishga moyil bo'ladi. Emotsional intellekt rivojlangan shaxslar esa boshqalar bilan muloqotda muvozanatni saqlashga qodir bo'ladi. Refleksiya, ya'ni o'z xatti-harakatlarini tahlil qilish qobiliyati, shaxsning o'z ustida ishlashiga va assertiv xulqni ongli ravishda rivojlantirishiga imkon yaratadi. Bundan tashqari, stressga chidamlilik va ichki motivatsiya kabi omillar ham ushbu jarayonda muhim rol o'ynaydi.

Zamonaviy talabalar tafakkuri axborotga boy va tezkor o'zgaruvchan muhit ta'sirida shakllanib, tanqidiy fikrlash, kreativ yondashuv, axborotni tez qayta ishlash va muammoli vaziyatlarda samarali qaror qabul qilish kabi xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Bunday tafakkur turi talabalarga o'z pozitsiyasini asoslash va himoya qilish imkonini beradi, bu esa assertiv xulqning muhim tarkibiy jihatlaridan biridir. Assertiv xulq va tafakkur jarayonlari o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, biri ikkinchisini to'ldiradi. Tanqidiy fikrlash mustaqil qaror qabul qilishga xizmat qilsa, refleksiya o'z xatti-harakatlarini baholash imkonini beradi. Kreativ tafakkur muammolarga yangi yechim topishga yordam beradi, emotsional intellekt esa ijtimoiy munosabatlarda muvozanatni ta'minlaydi. Natijada talaba shaxsi ijtimoiy faol, o'z fikrini aniq va ravon ifoda eta oladigan hamda boshqalar bilan samarali muloqot o'rnatadigan darajaga yetadi.

Assertiv xulq va tafakkurning o'zaro bog'liqligini quyidagi jadval orqali ko'rishimiz mumkin:

Omillar	Assertivlikka ta'siri	Natija
Ijtimoiy muhit	Tashqi xavfsizlik va qo'llab-quvvatlashni his qilish.	Muloqotga kirishish qobiliyati.
Psixologik holat	Ichki ishonch va emotsional barqarorlik.	Stressli vaziyatlarda o'zini yo'qotmaslik.
Tafakkur jarayoni	Vaziyatni tahlil qilish va yechim topish.	Asosli va mantiqiy nutq.

Xulosa qilib aytganda assertivlik - bu "Yo'q" deya olish san'ati emas, balki "Men o'zimni va sizni hurmat qilgan holda o'z haqiqatimni ayta olaman" degan hayotiy pozitsiyadir. Assertiv xulq shakllanishi ko'p omilli jarayon bo'lib, unda ijtimoiy muhit, psixologik xususiyatlar va tafakkur jarayonlari muhim o'rin tutadi. Zamonaviy talabalar tafakkurining rivojlanganligi assertivlikni shakllantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Shu sababli ta'lim jarayonida talabalar shaxsida nafaqat bilim va ko'nikmalarni, balki mustaqil tafakkur va assertiv xulqni rivojlantirishga qaratilgan kompleks yondashuvni qo'llash muhim hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books.
2. Rogers, C. R. (1961). *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Boston: Houghton Mifflin.
3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press.

O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA BLENDED LEARNING (ARALASH TA'LIM) MODELIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Ibragimova Go'zal Rustamovna
“International school of finance
technology and science” instituti
Samarqand filiali 1-kurs magistranti

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada blended learning (aralash ta'lim) modeli asosida o'qitish samaradorligini oshirishning pedagogik mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda an'anaviy va raqamli ta'lim shakllarining integratsiyasi, o'quv jarayonini individuallashtirish, talabalar faolligini oshirish hamda mustaqil ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, aralash ta'lim modelida interaktiv metodlar, raqamli platformalar va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanishning ahamiyati ko'rib chiqiladi. Maqolada o'qitish jarayonini optimallashtirish, ta'lim sifati va natijadorligini oshirishga xizmat qiluvchi asosiy pedagogik omillar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari blended learning modelining ta'lim jarayonidagi samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: pedagogik mexanizmlar, ta'lim samaradorligi, raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar, individuallashtirish, masofaviy ta'lim, o'quv jarayoni, innovatsion ta'lim.

АННОТАЦИЯ. В данной статье анализируются педагогические механизмы повышения эффективности обучения на основе модели смешанного обучения. Рассматриваются вопросы интеграции традиционных и цифровых форм образования, индивидуализации учебного процесса, повышения активности учащихся и развития навыков самостоятельного обучения. Также рассматривается важность эффективного использования интерактивных методов, цифровых платформ и современных педагогических технологий в модели смешанного обучения. Анализируются основные педагогические факторы, способствующие оптимизации учебного процесса, повышению качества и эффективности образования. Результаты исследования служат основой для разработки научно-практических рекомендаций, направленных на повышение эффективности модели смешанного обучения в образовательном процессе.

Ключевые слова: педагогические механизмы, эффективность образования, цифровые технологии, интерактивные методы, индивидуализация, дистанционное обучение, образовательный процесс, инновационное образование.

ABSTRACT. This article analyzes pedagogical mechanisms for increasing the effectiveness of teaching based on the blended learning model. The study covers

the issues of integration of traditional and digital forms of education, individualization of the learning process, increasing student activity, and developing independent learning skills. It also considers the importance of the effective use of interactive methods, digital platforms, and modern pedagogical technologies in the blended learning model. The article analyzes the main pedagogical factors that serve to optimize the teaching process, improve the quality and effectiveness of education. The results of the study serve to develop scientific and practical recommendations aimed at increasing the effectiveness of the blended learning model in the educational process.

Keywords: pedagogical mechanisms, educational effectiveness, digital technologies, interactive methods, individualization, distance learning, educational process, innovative education.

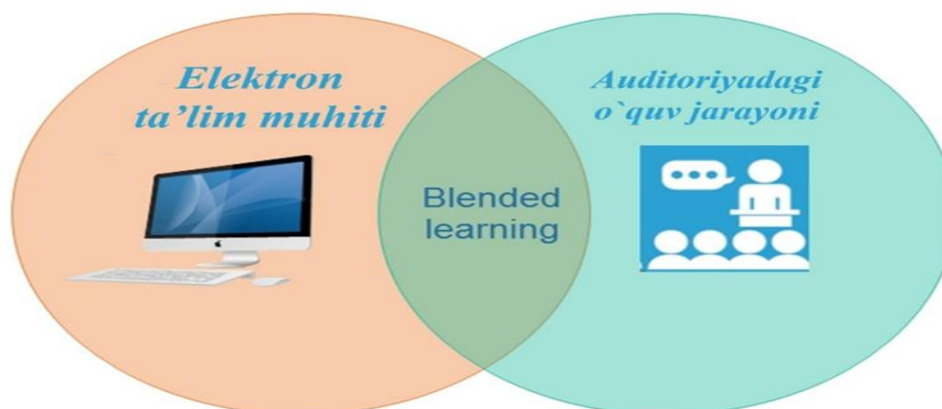
Ta'lim jarayonida elektron ta'limdan foydalanish darajasiga ko'ra onlayn ta'lim va aralash ta'lim shakllari farqlanadi. Onlayn ta'lim internet texnologiyalari asosida tashkil etilib, o'quvchilarga o'quv materiallarini mustaqil ravishda o'zlashtirish imkonini beruvchi ta'lim shakli hisoblanadi. Aralash ta'lim esa onlayn va an'anaviy yuzma-yuz ta'limning o'zaro integratsiyasi bo'lib, u klassik o'qitish usullarini zamonaviy elektron texnologiyalar bilan uyg'unlashtirishni nazarda tutadi. An'anaviy yondashuvga ko'ra, aralash ta'lim modeli yuzma-yuz o'qitish jarayonining ma'lum qismini elektron yoki masofaviy ta'lim shakllari bilan almashtirish orqali amalga oshiriladi.[1] Mazkur model ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari-o'qituvchi va o'quvchilarning faol hamkorligini talab etadigan murakkab tizim sifatida qaraladi. Shu sababli, aralash ta'lim ikki tomonlama xarakterga ega bo'lib, u bir tomondan talabning mustaqil va auditoriyadagi o'quv faoliyatini qamrab olsa, ikkinchi tomondan o'qituvchi tomonidan ushbu faoliyatni an'anaviy va elektron shakllarda samarali tashkil etishni o'z ichiga oladi.

Blended learning, ya'ni aralash ta'lim tushunchasiga Clayton Christensen Institute tomonidan quyidagicha ta'rif berilgan: aralash ta'lim (blended learning) - zamonaviy ta'lim texnologiyasi bo'lib, o'qituvchi ishtirokidagi ta'lim olishni (Brick and Mortar Education) onlayn ta'lim (eLearning) olish bilan birlashtiradi va ta'lim oluvchi tomonidan o'quv jarayonining tezligi, joyi, vaqti mustaqil nazorat qilinishini hamda o'qituvchi bilan birga va onlayn o'qish tajribasi integratsiyasini faraz qiladi[2]. Aralash ta'lim an'anaviy va masofaviy ta'lim texnologiyalarini birlashtiradi. Ushbu ta'lim texnologiyasi an'anaviy (Brick and Mortar Education) ta'limdan voz kechishni talab qilmaydi, chunki to'liq ta'lim (qatnab o'qish) muhim bo'lgan nutq va ijtimoiy-madaniy ko'nikmalarni beradi. Ingliz tilida Brick and Mortar (g'isht va eritma) deb atalishi an'anaviy", "uzoq vaqt ichida qo'llaniladigan" ma'nosini bildiradi. Brick and Mortar Education to'liq ta'limning an'anaviy modelini bildiradi.

Zamonaviy ta'lim ma'lum darajada aralash ta'lim turidir, chunki raqamli texnologiyalar bilim va tajribaning asosiy manbaidir. Ammo shunga qaramasdan, Garvard universitetida olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasida aniqlanishi bo'yicha aralash ta'limda talabalar uchun asosiysi kursning onlayn elementlari emas, balki

o'qituvchi tomonidan material qay ko'rinishida berilishi. Shu sababli ushbu ta'lim texnologiyasida ham inson omili katta ahamiyatga ega [3].

Elektron ta'limda tinglovchilar mustaqil, erkin va ixtiyoriy bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladi, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi bevosita aloqa bo'lmaganligi uchun talabalarning o'zlashtirish darajasi bevosita uning intellektual tomonlariga bog'liq, ko'rgazmalilikning keng imkoniyatlaridan foydalanish, ya'ni eshitish, ko'rish, idrok qilish, esda saqlab qolish, tushunish fikrlashda texnik jarayonlarning faol ishtiroki yordamida egallanayotgan bilim mohiyatini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Auditoriya soatlarini qisqartirishda ta'lim beruvchi asosiy e'tiborni talaba o'qituvchi rahbarligi va nazorati ostida bajaradigan mustaqil ishlarga qaratiladi. Bu ish auditoriya mashg'ulotlariga tayyorgarlik, alohida mavzular bo'yicha topshiriqlar ishlab chiqish, yozma nazorat ishlarini bajarish, joriy, oraliq va yakuniy nazoratlarga tayyorgarlikni o'z ichiga oladi.[4] Auditoriya va mustaqil ish ya'ni joriy nazorat, talabaning umumta'lim bilimlari, ya'ni kirish nazorati va berilgan fan o'rganilgandan so'ng o'zlashtirilgan bilimlarni nazorat qilish o'quv jarayoni pedagogik texnologiyasining ajralmas qismi hisoblanadi.

Hozirgi kunda Blended learning (aralash ta'lim, an'anaviy va elektron ta'lim) texnologiyasi rivojlanmoqda, natijada o'quv materialining bir qismi elektron kurs shaklida, qolgani esa auditoriyadagi mashg'ulot shaklida amalga oshirilishi mumkin. Bunday ta'lim talabalardan o'z o'quv jarayonini boshqarishni, yuqori darajada tashkilotchilikni, ma'lum qobiliyatlarni, o'quvlarni, ta'lim olish jarayoni natijalarini baholashni talab etadi.[5] Bundan tashqari, talaba o'quv materialini o'zlashtirish uchun uni mustaqil ravishda umumlashtirishi, bajarilgan o'quv ishlari va topshiriqlarni bajarishdagi faoliyatini tahlil qilishi va baholashi kerak. Shunday qilib, talaba o'qituvchi bilan birga nazorat ishlarini bajarishga qay darajada tayyor ekanligini mustaqil baholashi lozim.

Respublikamiz ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar o'qitish ishlarini jahon andozalariga moslashtirishni va eng samarali usullarga asoslanishni taqozo etmoqda.[6] Elektron ta'lim jarayonini tashkillashtirish hozirgi zamon talabidir. Shuning uchun Blended learning (aralash ta'lim, ana'anaviy va elektron ta'lim) asosida ta'lim tizimi tashkil etishni yo'lga qo'yish ta'lim samaradorligini oshirishga olib kelishi shubhasiz. Bizning nazarimizda, bu borada aralash ta'lim an'anaviy va modul tizimida o'qitish ishlarini takomillashtirish, ommalashtirish, aralash ta'lim

bo'yicha rivojlangan davlatlar tajribasini chuqur o'rganish aralash ta'lim milliy modelini yaratilishiga imkon yaratadi [7].

Xulosa qilib aytganda, blended learning (aralash ta'lim) modeli zamonaviy ta'lim tizimida o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda muhim pedagogik yondashuv sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu model an'anaviy yuzma-yuz ta'lim bilan raqamli texnologiyalar asosidagi masofaviy o'qitishni uyg'unlashtirib, o'quvchilarning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va o'rganish sur'atlarini hisobga olish imkonini beradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aralash ta'lim samaradorligini ta'minlashda pedagogik mexanizmlar-o'quv faoliyatini individuallashtirish, interaktiv metodlardan foydalanish, o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini rivojlantirish, hamkorlikka asoslangan o'qitish va muntazam refleksiya jarayonlari muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, o'qituvchining fasilitator sifatidagi roli, raqamli kompetensiyalarning rivojlanganligi va o'quv materiallarining sifatli ishlab chiqilishi ham hal qiluvchi omillardan hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Graham C. R. (2006). Blended Learning Systems: Definition, Current Trends, and Future Directions.
2. Bonk C. J., Graham C. R. (2006). The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs. San Francisco: Pfeiffer.
3. Horn M. B., Staker H. (2015). Blended: Using Disruptive Innovation to Improve Schools. San Francisco: Jossey-Bass.
4. Hrastinski S. (2019). What Do We Mean by Blended Learning? TechTrends, 63(5), 564–569.
5. Vygotsky L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press.
6. Bloom B. S. (1956). Ta'lim maqsadlari taksonomiyasi: o'quv maqsadlarini tasniflash. Nyu-York: Longmans.
7. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi (2021). Raqamli ta'limni rivojlantirish strategiyasi. Toshkent.

THE ROLE OF ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES (ESP) IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE ARCHITECTS

G.M.Meylieva,

Associate Professor.

Tashkent university of architecture
and Civil Engineering, Uzbekistan

gulnozameylieva@gmail.com

N.R.Xolboyeva,

Student Tashkent university of
architecture and Civil Engineering,

Uzbekistan

Abstract. This article examines the theoretical and practical dimensions of teaching English for Specific Purposes (ESP) to future architects. By synthesizing current research on needs analysis, syllabus design, and communicative competence, the study proposes a comprehensive framework for architectural ESP. It explores the shift from General English (GE) to profession-oriented instruction, emphasizing the necessity of authentic materials, task-based learning (TBL), and the integration of Content and Language Integrated Learning (CLIL).

Keywords: English for Specific Purposes (ESP), Architectural Education, Needs Analysis, Communicative Competence, CLIL, Syllabus Design, Professional Development.

In the era of globalization, English has emerged as the lingua franca of international scholarship and professional practice. Within the architectural domain, the ability to communicate technical concepts, design philosophies, and project specifications in English is no longer an optional skill but a compulsory for professional survival and success. The internationalization of higher education, accelerated by the Bologna Declaration, has fundamentally transformed the landscape of English language teaching in universities. As academic institutions strive to enhance their global profiles, the demand for specialized language training has undergone a sharp surge. In this context, English for Specific Purposes (ESP) has moved from the periphery to the core of university curricula, particularly in professional fields like architecture. Unlike General English (GE), which aims to provide a broad linguistic foundation, ESP is a specialized branch of English language teaching focused on the specific professional, academic, or job-related requirements of learners.

For future architects, the mastery of English is critical for participating in international competitions, collaborating with global engineering firms, and accessing the latest scientific research. Architecture is a field defined by its own unique technical jargon, discursive practices, and cultural nuances. Therefore, teaching English in this context must go beyond simple grammar and vocabulary; it

must empower students to perform specific job-related functions, such as presenting design stories, writing technical reports, and negotiating with international stakeholders.

However, the transition from GE to ESP is fraught with challenges. Many students perceive ESP as an "ancillary" or "additional burden" compared to their core design studios. Furthermore, ESP practitioners often face a "linguistic gap" between their language expertise and the technical content of the architectural discipline. This article seeks to address these issues by providing a robust pedagogical framework for architectural ESP, drawing on successful models of integration and innovative teaching methodologies.

Theoretical Foundations of ESP in Architectural Education. ESP is defined by several "absolute" characteristics: it is tailored to meet the specific needs of the learner; it is related to specific disciplines in terms of content; and it is centered on language appropriate to those activities in terms of syntax, lexicon, and discourse. In the field of architecture, this means the content is not taught as a subject separated from the students' real world; rather, it is integrated into a subject-matter area that is intrinsically motivating because students can immediately apply their learning to their main field of study.

The evolution of ESP has seen a shift from a "product-based" approach, which focused primarily on the technical vocabulary and grammar of a register, to a "process-oriented" approach. In its early stages (1960s), ESP instruction was often limited to lists of isolated words and structural drills. Contemporary pedagogy, however, emphasizes the development of communicative competence—the ability to use language effectively in various social and professional contexts. This involves not just knowing "the profession in English" but mastering "English for the profession".

In architectural ESP, communicative competence is multifaceted. It includes:
Grammatical Competence: The accurate use of sentence patterns.

Sociolinguistic Competence: Understanding the social norms and speech etiquette of the architectural community.

Discourse Competence: The ability to analyze and produce specific text types, such as project proposals or site analysis reports.

Strategic Competence: The ability to use communicative strategies (e.g., paraphrasing, fillers) to maintain a conversation despite linguistic limitations.

Needs Analysis: The Foundation of Curriculum Design. The "heart" of any effective ESP course is a thorough needs analysis. For architecture students, this process involves gathering detailed information about the tasks they must perform and the settings in which they will communicate. Educators must investigate the context of future use. For architects, this often includes:

Oral Communication: Presenting research stories, engaging in design crits, and participating in site meetings.

Written Communication: Writing reports, proposals, and medical or technical documentation.

Receptive Skills: Reading authentic textbooks, journals, and technical manuals.

Architectural students are typically "adult learners" who already possess a general knowledge of English but require specialized proficiency for their career. Needs analysis must account for their diverse backgrounds, prior learning experiences, and heterogeneous proficiency levels. Regular feedback—every four weeks—can ensure that the course remains aligned with students' evolving professional requirements.

To bridge the gap between language and content, architectural ESP utilizes several specialized methodologies. One of them is CLIL, it involves teaching English alongside subject matter. In architecture, this means the subject matter is the main teaching objective, but language is the vehicle for learning. This synergy allows conceptual meaning and linguistic form to be consolidated simultaneously. For instance, understanding the "social model of disability" in architecture is enhanced by learning the specific technical terms used to describe inclusive design.

Second one is TBL, which provides students with real-world tasks that require English to achieve a specific outcome. In architectural ESP, these tasks might include role-playing a patient consultation (for healthcare architecture) or simulating a presentation for an international design competition. This approach encourages students to "learn by doing" and move beyond mere comprehension into the reformulation of facts and concepts.

Research indicates that knowledge of the 2,000 most frequent word families allows a reader to recognize approximately 84% of words in a text. However, for "unassisted pleasurable reading" of technical materials, a threshold of 95% to 98% coverage is required, which necessitates a vocabulary of 5,000 to 8,000 word families. For ESP teachers, the challenge is to prioritize "useful" vocabulary based on frequency and learner needs. Using corpus software like "Range" can help instructors evaluate the vocabulary potential of their teaching materials to ensure they are sufficiently specialized and relevant.

Moving lexical information from short-term (working) memory to permanent long-term memory requires multiple exposures and active manipulation. Effective strategies include:

Using new words in a meaningful context (sentences or stories).

Employing visual aids and vocabulary cards to foster associations.

Recognizing words of Latin origin, which may have translational equivalence in the learner's native language.

The ESP teacher is not merely an instructor but performs five roles: teacher, collaborator, course designer, researcher, and evaluator. ESP teachers often come from backgrounds unrelated to architecture. This can lead to linguistic insecurity when dealing with complex scientific texts. To mitigate this, practitioners must work closely with field specialists (content teachers) to gain insights into the target discipline. This collaboration breaks down disciplinary barriers and ensures that language instruction is grounded in accurate professional content.

Instructors should move away from being "slaves to published textbooks" which may not be perfectly suited to their students' needs. Instead, they should develop materials using real-world texts, such as research articles, blueprints, and professional reports. Authentic materials are highly motivating because they reflect how English is actually used in the global architectural community.

Students often view ESP as an "ancillary" subject. To overcome this, teachers must clearly demonstrate the professional benefits of English proficiency. Emphasizing the development of "soft skills"—such as interpersonal communication and intercultural sensitivity—as part of ESP training can also enhance engagement.

There is a pressing need for specialized training for ESP teachers. Many instructors lack confidence in developing CLT (Communicative Language Teaching) materials or managing technical contexts. Training sessions and international conferences can help local teachers master innovative pedagogical techniques and keep pace with the evolution of the field.

To conclude, it can be said that the role of ESP in preparing future architects is transformative. By moving beyond general grammar and focusing on the specific linguistic, discursive, and professional needs of the architectural discipline, ESP programs empower students to succeed in a globalized world. Effective architectural ESP is built upon the pillars of rigorous needs analysis, authentic material development, and interdisciplinary collaboration between language and content experts.

While challenges such as material development and teacher expertise remain, the integration of methodologies like CLIL and TBL offers a pathway toward more meaningful and motivating language instruction. Ultimately, a well-designed ESP curriculum does not just teach "words"; it fosters the "higher-order thinking skills"—analysis, evaluation, and creation—that are essential for architectural innovation. For the future architect, English is the bridge between a local design concept and its global realization.

References

1. Muminova, D. (2025). Teaching English for Specific Purposes (ESP) to Students: A Comprehensive Overview. *Journal of International Research*, 3(5), 93-96.
2. Khazratova, Z. M. (2023). English for Specific Purposes (ESP) Approach to Language Teaching. *Scientists.uz*, ISSN 2181-3337.
3. Costa, F., & Mastellotto, L. (2022). The Role of English for Specific Purposes (ESP) in Supporting the Linguistic Dimension in English-medium Instruction (EMI). *CLIL Journal of Innovation and Research*, 5(2), 37-52.
4. Rozanova, Y., Kudryashova, A., & Zamyatina, O. (2018). Computer-Aided Research of ESP Class Materials: Vocabulary Potential and Learning Opportunities. National Research Tomsk Polytechnic University.

5. Khamitova, A. G., et al. (2019). Effective Vocabulary Teaching and Learning Strategies in English for Specific Purposes. L.N. Gumilyev Eurasian National University.
6. Mamadalieva, H. A., & Yagyaeva, E. B. (2020). Improving Reading Comprehension Skills of Learners in Teaching ESP. Fergana Polytechnic Institute.
7. Fayazova, D. S. (2021). Learning Technical Vocabulary with Enhancement Activities in an ESP Course. Bukhara Engineering-Technological Institute.
8. Wahedi, N. (2020). Peculiarities of Communicative Approach in Foreign Language Teaching. Uzbekistan State University of World Languages.
9. Saidvalieva, D. (2021). Teaching Methods of English for Specific Purposes. Tashkent University of Information Technologies.
10. Sattarova, N. A. (2021). Using ESP Vocabulary Teaching and Learning Foreign Languages in ESP Classes. Termez State University.

MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDA METOKOGNITIV KOMPETENTLIKNI O'RNI

Muratova Nafisa Baratovna

Samarqand davlat
pedagogika instituti o'qituvchisi

Quldoshova Durdona Otabek qizi

Samarqand davlat
pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi mustaqil ta'lim jarayonida metokognitsiyaning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Metokognitiv ko'nikmalarning o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish, nazorat qilish va baholash faoliyatidagi roli tahlil qilingan. Shuningdek, metokognitiv yondashuvning ta'lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: metokognitsiya, mustaqil ta'lim, refleksiya, o'z-o'zini boshqarish, ta'lim samaradorligi.

Аннотация. В данном тезисе рассматриваются роль и значение метакогниции в процессе самостоятельного обучения. Проанализирована роль метакогнитивных навыков в самоорганизации, контроле и оценке учебной деятельности учащихся. Также раскрывается значение метакогнитивного подхода в повышении эффективности обучения.

Ключевые слова: метакогниция, самостоятельное обучение, рефлексия, самоуправление, эффективность образования.

Abstract. This thesis discusses the role and importance of metacognition in the process of independent learning. The role of metacognitive skills in students' self-management, monitoring, and evaluation activities is analyzed. In addition, the importance of the metacognitive approach in improving learning effectiveness is highlighted.

Keywords: metacognition, independent learning, reflection, self-regulation, learning effectiveness.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan sharoitda ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarib bormoqda. Zamonaviy ta'limning asosiy maqsadi nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarda mustaqil fikrlash, o'z-o'zini rivojlantirish va o'rganish jarayonini ongli ravishda boshqarish kompetensiyalarini shakllantirishdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan, mustaqil ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlashda metokognitsiya muhim ahamiyat kasb etadi. Metokognitsiya o'quvchining o'z fikrlash faoliyatini tahlil qilish, nazorat qilish va baholash qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu ko'nikmalar orqali o'quvchi o'z bilimlarini chuqurlashtirish hamda samarali o'rganish strategiyalarini shakllantirish imkoniga ega bo'ladi. Ayniqsa, mustaqil ta'lim sharoitida

metokognitiv ko'nikmalar o'quvchining muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va xalqaro standartlarga moslashtirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar ham yoshlarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan. Xususan, Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallagan, mustaqil fikrlaydigan yoshlarni tarbiyalash bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biridir" [1] - deb aytgan fikrlari ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil faoliyatini rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Shuningdek, ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish, o'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirish va ularni global raqobatga tayyorlash masalalari ham dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi [2]. Bu esa metokognitiv yondashuvning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini yanada oshiradi. Shu bois, mustaqil ta'lim jarayonida metokognitsiyaning o'rni va ahamiyatini o'rganish zamonaviy pedagogikaning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Mustaqil ta'lim va metokognitsiya masalalari pedagogika hamda psixologiya fanlarida muhim ilmiy yo'nalishlardan biri sifatida o'rganilmoqda. Tadqiqotlarda o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, o'z-o'zini boshqarishi va reflektiv yondashuv asosida bilim olish ko'nikmalarini rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Jumladan, N. G'aybullayev o'z ilmiy ishlarida mustaqil ta'limning nazariy asoslarini tahlil qilib, o'quvchilarning o'z faoliyatini rejalashtirish va nazorat qilish ko'nikmalarini shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi [3]. Muallifning fikricha, mustaqil ta'lim samaradorligi o'quvchining o'z-o'zini boshqarish darajasiga bog'liq bo'lib, bu jarayonda metokognitiv yondashuv muhim o'rin tutadi. Shuningdek, R. Mavlonova tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish orqali o'quvchilarda refleksiya va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan [4]. Ushbu yondashuv metokognitiv faoliyatni faollashtirishga xizmat qilib, o'quvchilarning bilimni chuqur o'zlashtirishiga yordam beradi. Bundan tashqari, B. Qodirovning ilmiy izlanishlarida shaxsning psixologik rivojlanishida kognitiv va metokognitiv jarayonlarning o'zaro bog'liqligi asoslab berilgan [5]. Olimning ta'kidlashicha, o'quvchilarda o'z fikrlash jarayonlarini anglash va nazorat qilish qobiliyatini shakllantirish mustaqil ta'lim kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot davomida pedagogika va psixologiyaga oid ilmiy adabiyotlar o'rganilib, metokognitiv yondashuvning nazariy asoslari tahlil qilindi. Shuningdek, mustaqil ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish, nazorat qilish va baholash faoliyatiga doir ilmiy qarashlar umumlashtirildi.

Tadqiqot jarayonida metokognitiv strategiyalarning o'quv faoliyatidagi o'rni, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va reflektiv yondashuvini rivojlantirishdagi ahamiyati o'rganildi. Metokognitiv yondashuvning ta'lim samaradorligiga ta'siri nazariy jihatdan tahlil qilindi [6]. Tadqiqot natijalari mustaqil ta'lim jarayonida metokognitiv ko'nikmalar muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. Xususan, metokognitiv yondashuv o'quvchilarning o'quv faoliyatini rejalashtirish, monitoring qilish va natijalarni baholash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat

qilishi aniqlandi. Metokognitsiya o'quvchilarda refleksiya, muammoli vaziyatlarni hal etish va o'z-o'zini boshqarish kompetensiyalarini shakllantirishga yordam beradi. Mustaqil ta'lim jarayonida metokognitiv strategiyalardan foydalanish o'quvchilarning bilimni samarali o'zlashtirishiga hamda ta'lim samaradorligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi qayd etildi.

Zamonaviy ta'lim tizimida, ayniqsa, raqamli va masofaviy ta'lim rivojlanayotgan sharoitda metokognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Chunki mustaqil ta'lim jarayonida o'quvchi o'z faoliyatini mustaqil tashkil etishi, o'z bilimini nazorat qilishi va baholashi talab etiladi [6]. Ta'lim jarayonida metokognitiv strategiyalarni qo'llash o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, o'z ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirish hamda ta'lim sifatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Metokognitiv yondashuvni ta'lim amaliyotiga keng joriy etish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida ahamiyat kasb etadi [8]

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, mustaqil ta'lim jarayonida metokognitsiya o'quvchilarning bilim olish faoliyatini samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Metokognitiv ko'nikmalar orqali o'quvchilar o'z o'quv faoliyatini rejalashtirish, nazorat qilish va baholash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, metokognitiv yondashuv o'quvchilarda mustaqil fikrlash, refleksiya, muammoli vaziyatlarni hal etish hamda o'z-o'zini boshqarish kompetensiyalarini rivojlantiradi. Zamonaviy raqamli sharoitda bunday ko'nikmalar muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Tadqiqot natijalari metokognitiv strategiyalarni ta'lim jarayonida qo'llash o'quvchilarning bilimni chuqur o'zlashtirishiga va mustaqil ta'lim samaradorligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Shu bois, ta'lim amaliyotida metokognitiv yondashuvni keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yoshlar ta'limi va tarbiyasiga oid nutqlari. – T, 2020.
2. Mirziyoyev Sh.M. Ta'lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar haqidagi ma'ruzalar. – Toshkent, 2021.
3. G'aybullayev N. Pedagogika asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
4. Mavlonova R. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan, 2017.
5. Qodirov B. Psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2012.
6. Yo'ldoshev J. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2014.
7. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent: Fan, 2010.
8. Nishonova Z. Umumiy psixologiya. -T: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2018.

FIZIKA FANI O‘QITISHNI INNOVATSION USULLAR VA ZAMONAVIY TEKNOLOGIYALAR ORQALI TASHKIL ETISH.

Tojimatov Qobiljon Maxamadtoir o‘g‘li
Farg‘ona “Temurbeklar maktabi” harbiy
akademik litseyi fizika fani o‘qituvchisi
qtojimatov@inbox.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada fizika fani o‘qitishga kompyuter texnologiyalarini qo‘llash, ular asosidagi multimediya vositalardan foydalanish natijalari hamda kompyuter modellarini o‘quv jarayonlarida qo‘llash tamoyillari aks ettirilgan.

Annotation. This article reflects the application of computer technologies to the teaching of physics, the results of using multimedia tools based on them, and the principles of using computer models in educational processes.

Аннотация. В данной статье отражены применение компьютерных технологий в обучении физике, результаты использования мультимедийных средств на их основе, принципы использования компьютерных моделей в учебных процессах.

Kalit so‘zlar: Axborot, fizika, ta’lim, texnologiya, elektron darslik, animatsiya, virtual laboratoriya.

Ta’lim jamiyat tomonidan kelajak avlod uchun taqdim etiladigan asosiy xizmatdir. Shuning uchun ta’lim maqsadlari o‘zgaruvchan dunyo talablariga javob berishi kerak. O‘quvchiga yo‘naltirilgan, faol o‘rganish kontsepsiyasi zamonaviy o‘quvchilar uchun o‘rganishni eng yaxshi rag‘batlantiradigan empirik tasdiqlangan o‘qitish amaliyoti sifatida tadqiqot adabiyotlarida keng qo‘llab-quvvatlanadi. Bu ta’limning konstruktivistik nuqtai nazaridan kelib chiqadiki, u o‘quvchi bilimni faol ravishda qurishi kerak va o‘qituvchi bilim manbai emas, balki vositachi rolini o‘z zimmasiga olishi kerakligini ta’kidlaydi. Konstruktivistik nuqtayi nazaridan ko‘rinib turibdiki, o‘quvchiga yo‘naltirilgan ta’lim odatda faol ishtirok etish va izlanish uslubidagi o‘qitish-ta’lim usullariga urg‘u beradi, bunda o‘quvchilar o‘qitish rahbarligi ostida o‘z tushunchalarini samarali qurishlari mumkin. O‘quvchiga yo‘naltirilgan ta’lim, shuningdek, o‘qituvchilar o‘z kuchlarini o‘quvchilarning ehtiyojlariga qaratishni, nafaqat samarali o‘qitish va o‘qitish usullarini taqdim etishni, balki ta’lim amaliyotini zamonning ta’lim maqsadlariga doimiy ravishda moslashtirishni ham talab qiladi.

Yangi ta’lim standartlari fikrlash, ijodkorlik va ochiq muammolarni hal qilish kabi yuqori darajadagi ko‘nikmalarga urg‘u beradi. Yigirma birinchi asrning muhim ko‘nikmalarini aniqlash bo‘yicha jiddiy tadqiqot dalillari mavjud bo‘lsada, tegishli ko‘nikmalarning vaqt o‘tishi bilan qanday o‘zaro ta’siri va rivojlanishiga qaratilgan tadqiqotlar yetishmaydi. Umuman butun dunyoda ta’lim maqsadlari o‘quvchilarning yigirma birinchi asrning ishchi kuchi va global iqtisodiyotiga muvaffaqiyatli hissa

qo'shish uchun zarur bo'lgan bilim va fazilatlarni egallashiga urg'u berish uchun ishlab chiqilgan.

Hozirgi zamonning ta'lim maqsadlariga mos ravishda, fizika ta'limi sohasidagi tadqiqotlar chuqur o'rganishni targ'ib qilish va parallel ravishda yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha kelajakdagi ishlar uchun kontekstni ta'minlash uchun qisqacha ko'rib chiqiladi. Yigirma birinchi asrga oid ko'nikmalar va fizika ta'limiga oid adabiyotlarni sintez qilish orqali kelajakdagi tadqiqotlar uchun aniq belgilangan ta'lim va tadqiqot maqsadlari to'plami taklif etiladi.

Elektron vositalarni ta'lim muassasalarida fizika fanini o'qitishda fizik jarayonlarni, elektron darsliklar, animatsiyalar, virtual laboratoriya va tajribalarni tinglovchilarga dars davomida ko'rsatib borilmoqda.

Fizika fanini o'qitishga kompyuter texnologiyalarini qo'llash va ular asosidagi multimediyalar vositalardan foydalanish pedagogik va psixologik nuqtai nazardan katta ahamiyatga ega bo'lib, quyidagi muhim natijalarga olib kelishi ma'lum:

- O'quvchilarning mustaqil ta'lim olish imkoniyatlari ko'payadi va vaqt tanqisligi muammosi kamayadi;
- O'quv-tarbiya jarayoni faollashib, dars samaradorligi oshadi;
- O'quv materiallarining turli shaklda uzatilishi tinglovchilarning diqqatini o'ziga tortadi;
- Yuqori darajadagi ko'rgazmalilik, tinglovchida o'rganilayotgan fanga nisbatan katta qiziqish uyg'otadi;
- O'rganilgan o'quv materialining uzoq muddatga xotirada saqlanishini ta'minlaydi;

Ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalardan foydalangan holda darslarni tashkillashtirish uchun ma'lum bir shart-sharoitlar va texnik vositalar mavjud bo'lish kerak. Axborot texnologiyalarning imkoniyatidan foydalangan holda kompyuter modellarini o'quv jarayonlarida foydalanish o'zining samarasini beradi. Kompyuter modellarini o'quv jarayonlarida qo'llash tamoyillari quyidagilar:

- ish natijasida tinglovchi model yordamida hodisalarni tavsiflovchi kattliklarning ham sifat, miqdor bog'lanishlarini bilishlari kerak;
- kompyuter dasturi tajribani o'tkazish mumkin yoki tajriba kuzatib bo'lmas darajada harakatlangan paytda qo'llanilishi lozim;
- kompyuter dasturi o'rganilayotgan jarayon kattaligini aniqlashda yoki yechilayotgan masalaning illyustratsiyasida yordam beradi;

Fizik jarayonlarni kompyuterda modellashtirish uchun axborot texnologiyada fizik bilimlardan keng foydalaniladi. Murakkab jarayonlarni o'rganishda modellarning roli katta. Kompyuter yordamida soddalashtirilgan model ishga tushiriladi. Avval boshlang'ich shartlari, so'ng turli qadam bilan xisoblash amalga oshiriladi. Olingan natijalar kompyuter xotirasida fayl shaklida saqlanadi.

Modellashtirishning o'ziga xos muhim tomonlari shundaki, turli xil asboblarni tayyorlash shart emas, hodisalarni jonli va tabiiy ko'rinishda tasvirlash, tajribani oz fursat ichida istalgan paytda takrorlash, kuzatish qiyin bo'lgan va umuman

kuzatilishi mumkin bo'lmagan jarayonlarni ham namoyish eta olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Agarda dastur ishlashi biron-bir sabab bilan to'xtab qolsa, shu yerda ishga tushirish iloji mavjud. Natijalarning taxlilini aksariyat xolatlarda ikkinchi qadamda amalga oshirish kuzatiladi. Buning uchun boshqa dastur ishga tushirilib, uning yakuniy natijasini grafik shaklida monitor ekranida paydo bo'lishi bilan yakunlanadi. Hozirda bunday qadamlar zarur bo'lmay qoldi. Natijalar olinib, ularning taxlili qo'shimcha ekranda o'z aksini topadi. Kompyuter dasturini qo'llash orqali o'tilgan mashg'ulotlar oddiy mashg'ulotlardan ko'ra yaxshiroq samara beradi. Fizika fanini o'qitishda kompyuter dasturlaridan foydalangan holda, animatsiyali mashg'ulotlar olib borish o'qituvchi va tinglovchiga qulaylik yaratib, fizik jarayonlarning yuz berish mexanizmlari va bosqichlarini tushunib yetishda yaxshi samara beradi. Fizik jarayonlar mexanizmlarini, ularni ma'ruza, amaliy va ayniqsa tajriba mashg'ulotlarida namoyish etish va bu holatlarni kompyuter texnologiyalariga tayangan holda olib borish o'qitish jarayonida tinglovchilarga bilim berish va fan asoslariga doir ko'nikmalar hosil qilish samaradorligini oshiruvchi omillari bo'lib hisoblanadi. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yuqorida keltirilgan dasturlardan ma'ruza jarayonida qo'llash natijasida qisqa vaqt ichida kerakli axborotni tinglovchi va o'quvchilarga ko'rgazmali o'tkazish imkoniyati bor. Bu esa o'quv samaradorligini oshirishning muhim omili bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa maqsadida shuni aytish joizki, fizika fanini o'qitish jarayonining samaradorligini oshirishda AKT vositalariga asoslangan innovatsion usullar va dasturiy ta'minotlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu fizikaning mohiyatini kamaytirmasdan, balki uni oson tushunishga imkoniyati paydo bo'lishini ta'minlaydi. Bu esa o'z navbatida ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim omilidir.

Adabiyotlar

1. M.Kurbonov, D.Begmatova "Fizika o'qitish uslubi fanidan majmua" 2015
2. M.D.Jo'raev.."Fizika o'qitish metodikasi" T.TDPU.,2013
3. Buabeng, I. (2018). Physics classroom interactions: Teaching strategies and practices. *Journal of Research in Science, Mathematics and Technology Education*, 1(3), 311-328.
4. Albion, P., Jamieson-Proctor, R., & Finger, G. (2010). Auditing the TPACK competence and confidence of Australian teachers: The teaching with ICT audit survey (TWICTAS). Paper presented at the 21st International

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТРАДИЦИОННОГО И ГУМАННОГО ПОДХОДОВ В ОБУЧЕНИИ КРИТИЧЕСКОМУ МЫШЛЕНИЮ.

Давыдова Руфина Артуровна

Преподаватель международного университета
«Tashkent International University of Education»
t454@tiue.uz

Аннотация: В данной статье представлен сравнительный анализ формирования критического мышления в традиционных и гуманных подходах в обучении. Обоснован тот факт, что критическое мышление представляет собой многокомпонентное образование, которое включает в себя навыки рассуждения, анализа и интерпретации информации, постановку вопросов, аргументацию, рефлексию.

Ключевые слова: критическое мышление, традиционный подход, гуманный подход, оценивание, учитель, ученик, рефлексия, аргументация.

Введение

В современной системе образования критическое мышление рассматривается как необходимая метакомпетенция, которая позволяет обрабатывать и анализировать поступающую информацию, решать и принимать важные решения, осознавать последствия своих поступков и прочее. Но зачастую на практике мы можем наблюдать за декларативным характером значимости критического мышления и реальным результатом. В частности, обучающиеся могут вполне успешно решать задачи, требующие логического или абстрактного мышления, но в дискуссиях или же в обсуждениях испытывать трудности, связанные с умением выражать собственное мнение, отстаивать личную позицию и находить логические противоречия в словах собеседника. Данная проблематика становится наиболее актуальной при традиционной модели обучения, которая ориентирована на контроль, заучивание и воспроизведение готовых ответов.

В данной статье выполнен сравнительный анализ гуманного и традиционного подходов в формировании критического мышления. По мнению исследователя Николаевой Е.К. «Под традиционным обучением принято понимать такой вид обучения, который направлен педагогом на передачу знаний ученикам в подготовленной форме, предназначенных для усвоения воспроизводящего типа, где преподаватель есть одним главным действующим человеком в учебном процессе» [1, с. 175]. Таким образом, в традиционном подходе основное внимание уделяется этапам объяснения, закрепления и проверки знаний под руководством главного субъекта образовательного процесса – педагогом. В противовес традиционному, гуманный подход понимается как организация обучения, в которой ученик выступает главным субъектом обучения, а «учитель - посредник между

учеником и его культурой, между учеником и жизнью, между его конкретными возможностями на сегодня и учебным материалом, тоже предназначенным на сегодня» [2]. Иными словами, учащиеся обучаются в диалогичной, психологически безопасной образовательной среде, которая способствует развитию самостоятельности, осознанности, рефлексивности.

Целью настоящего исследования является сопоставление традиционного и гуманного подхода к формированию критического мышления, выявление их различий по ключевым педагогическим параметрам, кроме того, выявить условия, при которых развитие критического мышления становится более эффективным. **Задачами** данного исследования являются: определение традиционного и гуманного подхода обучения; уточнение содержание понятия «критическое мышление» и выделить его основные компоненты; описание традиционной и гуманной модели развития критического мышления.

Обзор литературы и методология. В настоящем исследовании были использованы такие методы, как: анализ научной и методической литературы, сравнительно-сопоставительный анализ, педагогическое моделирование. В статье нами были использованы исследования таких ученых, как: Майкл Скривен и Ричард Пол, Дуайер К.П, Лифанова Т. Ю, Султанова М.Т, Амонашвили Ш.А. и другие.

Результаты и обсуждения.

Определение понятия критического мышления в различных научно-исследовательских работах имеет незначительные отличия. К примеру, такие исследователи, как Майкл Скривен и Ричард Пол под критическим мышлением понимают «интеллектуально организованный процесс активного и умелого концептуализации, применения, анализа, синтеза и/или оценки информации, полученной или полученной в результате наблюдения, опыта, размышления, рассуждения или коммуникации, в качестве руководства к убеждениям и действию» [3]. Исследователь Дуайер К.П описывает как «метакогнитивный процесс, состоящий из ряда навыков и установок, который посредством целенаправленного, саморегулирующегося рефлексивного суждения увеличивает шансы нахождения логического решения проблемы или обоснованного заключения в споре» [4]. Лифанова Т. Ю. выдвигает собственное понимание определения критического мышления, которое характеризуется как «процесс оценки достоверности, точности или ценности чего-либо, способность оценки искать и находить причины и альтернативные точки зрения, воспринимать ситуацию в целом и изменить свою позицию на основе фактов и аргументов» [5, с. 8]. Наш отечественный исследователь Султанова М.Т акцентирует внимание на то, что «критическое мышление — это способность воспринимать информацию не как данность, а как предмет анализа, в процессе которого учитываются различные точки зрения, оцениваются доказательства и делаются логические выводы» [6, с. 215]. Все вышеизложенные определения объединяет тот факт, что критическое

мышление представляет собой совокупность навыков, которые позволяют анализировать и интерпретировать информацию, оценивать достоверность источников, умение аргументированно высказывать собственное мнение и принимать решение. Далее целесообразным представляется рассмотрение поддержки или ограничение навыков критического мышления в рамках традиционного и гуманного подхода к обучению.

Традиционный подход. Как было установлено выше, данный подход опирается на главенствующую роль учителя в образовательном процессе, который задает норму знаний и оценивает степень успешности её освоения. Задачей учеников является в точности запоминать, воспроизводить и заучивать готовый материал, зачастую без детального осмысления. В данном подходе развитие критического мышления зачастую сводится к формированию отдельных навыков, посредством заданий направленных на выявление ошибок в тексте, выбор правильного утверждения и так далее. Те навыки, которые связаны с постановкой вопросов, обсуждения, аргументирования и ведения дискуссии развиты не на должном уровне. В традиционном подходе существует риск превращения критического мышления в формальную процедуру, где учащиеся могут методом подбора угадывать правильные и приемлемые ответы, без формирования осознанного суждения. Как подчеркивает Султанова М.Т. в процессе обучения «важно чтобы они умели не только запоминать факты, но и задавать вопросы, искать ответы, оценивать достоверность источников и анализировать различные подходы к решению задачи» [6, с. 215].

Гуманный подход. Данный подход опирается на принципы и установки гуманной педагогики, центром которой является личность ребенка с его правом на уважение, любовь, заботу, поддержку, безопасность. Следовательно, в гуманном образовательном процессе для формирования критического мышления необходимы специальные условия, а именно: уважительное отношение, культура общения, право на ошибку и не осуждения. Учитель здесь не является главным источником истины и знаний, скорее организатором мыслительного процесса, поскольку он создаёт проблемные ситуации для осмысления, помогает формулировать вопросы, поддерживает аргументацию и самопознание, а также создает условия, при которых учащиеся вступают в диалог и учатся культуре общения.

Рассмотрев содержание критического мышления и основополагающих установок традиционного и гуманного подходов к обучению, мы смогли обозначить основные различия в понимании елей, роли учителя и организации учебного взаимодействия. Для дальнейшего сопоставления нам необходимо задать методологический характер анализа и выделить ключевые параметры, по которым будет проводиться сравнение. А именно:

1. Цели и результаты обучения;
2. Роль учителя и ученика;
3. Тип учебных задач;

4. Организация коммуникации между учеником и учителем (диалог/монолог);
5. Инструменты оценивания;

Цели и результаты обучения. В традиционном подходе результатом обучения является усвоение необходимых знаний, развитость определенных навыков и умений. Цель обучения сводится к освоению определенных способов рассуждения и умения формулировать корректные выводы. Гуманный подход акцентирует внимание не столько на умении рассуждать, сколько на качестве этих суждений.

Роль учителя и ученика. В традиционном подходе главенствующую роль занимает учитель, который контролирует, управляет, оценивает и устанавливает правила, а ученик слушается, запоминает, воспроизводит и демонстрирует переданные знания. Гуманный подход, напротив, выстраивает образовательный процесс вокруг ученика, который не только отвечает, но и смело задает вопросы, может сомневаться, проверять данные и ошибаться без страха перед публичным унижением и высмеиванием. Для формирования критического мышления последнее условие является необходимым, поскольку в атмосфере страха и психологического давления не представляется возможным стимулировать стремление к поиску истины, сомнениям и вопросам.

Тип учебных задач. Традиционный подход зачастую опирается на репродуктивные и полурепродуктивные задания, в которых учащимся необходимо ответить на вопросы по изложенному материалу, заполнить таблицы, схемы по образцу, выбрать верное утверждение и так далее. Гуманный подход использует кейсовые и проблемные вопросы, дискуссии, небольшие исследования, проектная деятельность, то есть всё то, что направлено на формирование аргументированного мнения и формирования личностной позиции. Для формирования критического мышления «необходимо использовать методы, направленные на активизацию мышления, а также поддерживать атмосферу доверия и открытости, в которой учащиеся не боятся высказывать свои мысли и сомнения» [6, с. 215].

Организация коммуникации между учеником и учителем (диалог/монолог). В традиционной модели коммуникация в основном выстраивается в форме монолога с некоторыми элементами диалога, который имеет следующую структуру «вопрос-ответ-оценка», в которой учитель задает вопрос, ученик отвечает, учитель оценивает. Гуманная модель использует диалоговые методы, где беседа используется для развития навыков аргументации, а существующие правила культуры общения предотвращают унижения, конфликты и переход «на личности».

Оценивание критического мышления. В традиционном подходе в процессе оценивания акцент делается на конечном результате усвоенных знаний, в частности «знает/ не знает», «правильно/ неправильно» и прочее. При гуманной модели упор делается не только на результате, а на сам процесс обучения, в котором проявляются различные способности учащихся.

Заклучение.

Подводя итоги, отметим, что проведенный нами сравнительный анализ констатирует тот факт, что для эффективного развития критического мышления необходимым является не только определенные задания, но и определенные педагогические условия, которые выражены ролью учителя, культурой общения, способом оценивания и отношением к ошибке. Если традиционный подход даёт управляемость и измеримость, зачастую без диалога и поддержки часто приводит к формализму, то гуманный подход создает условия для самостоятельности и самокоррекции, но требует четкой структурированности диалога и строгой ясности критериев качества рассуждения.

Список литературы:

1. Николаева Екатерина Константиновна ПРОБЛЕМА ТРАДИЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ // Скиф. 2021. №2 (54). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-traditsionnogo-obucheniya-v-sovremennoy-shkole> (дата обращения: 01.06.2026).
2. Амонашвили Ш.А., Амонашвили П.Ш. Развитие личности ребенка и достижение высоких результатов в осуществлении образовательных стандартов на основах гуманной педагогики. - М.: Педагогический университет «Первое сентября», 2017
3. The Foundation for Critical Thinking. Defining Critical Thinking. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://www.criticalthinking.org/pages/defining-critical-thinking/766> (дата обращения 30.05.26)
4. Dwyer C. P. Teaching critical thinking //The SAGE encyclopedia of higher education. – 2020. – Т. 4. – С. 1510-1512.
5. Лифанова, Т.Ю. Критическое мышление: учеб. пособие / Т.Ю. Лифанова. – Алматы: Казах. ун-т, 2015. – 178 с.
6. Султанова М. Т. Формирование критического мышления у школьников // Ta'lim, tarbiya va innovatsiyalar jurnali. 2025. Т. 2, № 1.

BIRINCHI SINIF O'QUVCHILARINI 7D TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O'QISH DARSLARINI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Umrzoqova Navbaxor Shavkatovna

Namangan viloyati Norin tuman

19-umumta'lim maktab

Boshlang'ich ta'lim fani o'qituvchisi

navbaxor@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini rivojlantirishda 7D texnologiyasidan foydalanishning ahamiyati haqida ma'lumotlar keltirilgan, Shuningdek, birinchi sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qish darslarini samarali tashkil etish yo'llari hamda 7D texnologiyasining bosqichlari misollar asosida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, o'qish savodxonligi, 7D texnologiyasi, innovatsion metodlar, interfaol ta'lim, o'quvchi faolligi, kashf etish, aniqlash, muhokama.

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, matni anglash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, birinchi sinfda o'qish darslarini qiziqarli va samarali tashkil etish o'quvchilarning keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatiga zamin yaratadi. Shu sababli zamonaviy pedagogik texnologiyalarni dars jarayoniga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday texnologiyalardan biri 7D texnologiyasidir.

7D texnologiyasi o'quvchilarni dars jarayoniga faol jalb qilish, ularning bilimlarni mustaqil egallashiga yordam berish va o'rganilgan mavzuni chuqur o'zlashtirishga xizmat qiladi. Ushbu texnologiya quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Kashf etish-bu bosqichda o'quvchilarning mavzuga qiziqishi uyg'otiladi. O'qituvchi rasm, video yoki qiziqarli savollar orqali yangi mavzuga kirish qiladi. Masalan, "Bahor keldi" mavzusini o'rganishda bahor fasliga oid rasmlar namoyish etiladi va o'quvchilardan rasmlar yuzasidan fikrlar so'raladi.

2. Aniqlash-o'quvchilar mavzuning asosiy tushunchalari bilan tanishadilar. Yangi so'zlar va iboralar izohlanadi. Bu bosqichda lug'at ustida ishlash muhim o'rin tutadi.

3. Muhokama qilish- bu o'quvchilar kichik guruhlarda yoki juftliklarda mavzu bo'yicha fikr almashadilar. Muhokama jarayoni bolalarning og'zaki nutqini rivojlantirishga yordam beradi.

4. Rivojlantirish- bosqichda matn ustida ishlash amalga oshiriladi. O'quvchilar matni o'qiydilar, savollarga javob beradilar va asosiy g'oyani aniqlaydilar. Turli topshiriqlar orqali mavzu mustahkamlanadi.

5. Namoyish etish- bu o'quvchilar egallagan bilim va ko'nikmalarini amalda ko'rsatishi. Masalan, matn mazmunini qayta hikoya qilish, rollarga bo'lib o'qish yoki sahnalashtirish ishlari tashkil etiladi.

6. Chuqurlashtirish: Bu bosqichda mavzu yuzasidan qo'shimcha savollar va ijodiy topshiriqlar beriladi. O'quvchilar matn mazmunini hayotiy tajribalari bilan bog'laydilar va kengroq fikr yuritishga o'rganadilar.

7. Baholash: Dars yakunida o'quvchilarning bilimlari baholanadi. Baholash og'zaki savol-javob, test topshiriqlari yoki refleksiya usullari orqali amalga oshiriladi. O'quvchilar o'z faoliyatlarini tahlil qiladilar va xulosalar chiqaradilar.

7D texnologiyasining afzalliklari:

Birinchi sinf o'qish darslarida 7D texnologiyasidan foydalanish quyidagi natijalarni beradi:

- o'quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi;
- mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi;
- o'qish va tushunish ko'nikmalarini shakllantiradi;
- nutq madaniyatini rivojlantiradi;
- o'quvchilarning ijodiy faolligini kuchaytiradi;
- ta'lim samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, ushbu texnologiya o'qituvchiga har bir o'quvchining individual imkoniyatlarini hisobga olish va differensial yondashuvni qo'llash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, birinchi sinf o'quvchilarini 7D texnologiyasi asosida o'qitish o'qish darslarining samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Mazkur texnologiya o'quvchilarni faol o'quv faoliyatiga jalb etadi, ularning o'qish savodxonligi va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantiradi. Natijada o'quvchilar matnni ongli o'qish, tahlil qilish va o'z fikrlarini erkin ifodalash ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Shu bois boshlang'ich ta'lim amaliyotida 7D texnologiyasidan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. Tolipov O'. Usmonboyeva M.
2. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Ishmuhamedov R.
3. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent.
4. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha zamonaviy metodik tavsiyalar va o'quv qo'llanmalar.

AYLANMA HARAKATGA DOIR MASALALAR YECHISHNING AFZALLIKLARI VA ULARNING AMALIY TADBIQI.

Obidjonov Islomjon Mahmudjon o'g'li

Farg'ona "Temurbeklar maktabi" harbiy
akademik litseyi fizika fani o'qituvchisi

***Annotatsiya.** Ma'lumki mexanika fanini o'qitishning dastlabki bosqichi kinematika bo'limidan boshlanadi. O'quvchilar kinematika bo'limini qanchalik puhta o'zlashtirsa fanning keyingi bo'limlarini ham oson o'zlashtiradi. Ilmiy maqolamda masalalarni yechish bilan birga ulardan kundalik turmushimizda fodalanishni ham ko'rib chiqdik. Hayotiy masalalar o'quvchilar ongida fikrlash doirasini kengaytiradi, mulohaza qilishda yordam beradi.*

***Tayanch so'zlar.** Aylanma harakat, kinematika, harakat tenglamasi, skalyar, tezlik, koordinata, burchakli tezlik, burchakli ko'chish.*

Yangi O'zbekistonda yurtimizda ta'lim sifatini oshirish bo'yicha ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa aniq fanlarni o'qitish, ularni o'zlashtirishga katta e'tibor berilmoqda. Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev Yangi O'zbekistonning bugungi asosiy g'oyasi nimadan iborat ekaniga e'tibor qaratib, bobolarning armonlarini amalga oshirish barchamiz uchun ham qarz, ham farz ekanini ta'kidlaydi: "Agar buyuk bobolarimizning ruhini shod qilib, jadid bobolarimiz qilgan ishlarning davomchilari bo'lib, bugungi g'oyamizni — Yangi O'zbekistonning ostonasi maktabdan boshlanadi, degan ulug' harakatni amalga oshirishda belimizni mahkam bog'lab harakat qilsak, albatta, natija bo'ladi". "Agar tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, dunyodagi deyarli barcha kashfiyot va texnologiyalarni yaratishda fizika fani fundamental asos bo'lganini ko'ramiz. Haqiqatan ham, fizika qonuniyatlarini chuqur egallamasdan turib, mashinasozlik, elektrotexnika, IT, suv va energiyani tejaydigan texnologiyalar kabi bugun zamon talab qilayotgan sohalarida natijaga erishib bo'lmaydi"[1].

Ma'lumki kinematika bo'limida ko'plab vektor kattaliklar bilan ish ko'riladi va bu kattaliklar orasidagi bog'lanishlar ham vektor ko'rinishidagi ifodalardan iborat, shu bilan birga bu kattaliklarni skalyar ko'rinishida ifodalash orqali ham ular orasidagi bog'lanish ifodalarini, o'zgarish qonuniyatlarini (vaqt bo'yicha, koordinata bo'yicha, boshqa bir kattalikka bog'liq ravishda...) yozish mumkin. Vektor ko'rinishidagi ifodalar skalyar ko'rinishidagi ifodalarga qaraganda uch marta ko'proq ma'lumot beradi.

Ko'rib turganingizdek masalalar yechishda skalyar ko'rinishdagi ifodalarga o'tib yechim izlashda tenglamalar soni uch marta ortib ketadi va bu katta noqulayliklar keltirib chiqarishi mumkin va eng muhimi ifodalar soni ortganda o'quvchining xato qilish ehtimoli ham ortadi. Shuning uchun kinematika bo'limidagi aksariyat masalalarni yechishda vektor ko'rinishidagi ifodalardan foydalangan holda oson yechim olish mumkin. Ayniqsa olimpiada masalalarini yechishda bu juda qo'l

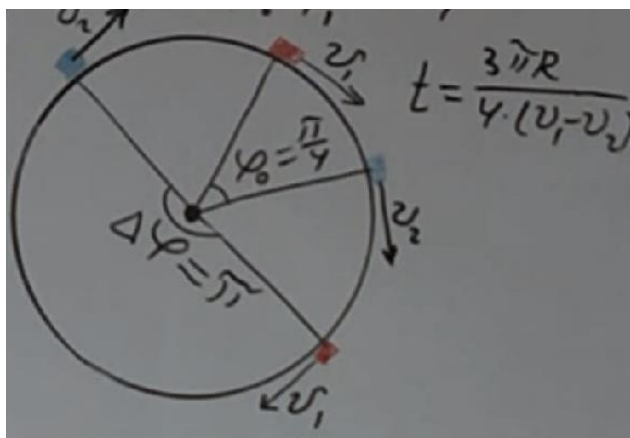

keladi. Quyida ushbu usullardan foydalanishni aniq masalalar misolida tushuntirib o'tamiz:

9.33. Mushuk radiusi 5 m bo'lgan aylana bo'ylab, sichqonni orqasidan 11 m/s tezlik bilan quvlaydi. Dastlab sichqon va mushuk orasidagi masofa aylana yoyining $\frac{1}{8}$ qismi uzunligiga teng bo'lgan paytda, sichqon 14 m/s tezlik bilan yugura boshladi. Qancha vaqtdan so'ng sichqon mushukdan aylananing yarmiga teng masofaga uzoqlashadi?

Berilgan: $R = 5 \text{ m}$; $v_1 = 11 \text{ m/s}$; $\varphi_{01} = 0$; $\varphi_{02} = \frac{\pi}{4}$; $v_2 = 14 \text{ m/s}$; $\Delta\varphi = \pi$; $t = ?$

Mushuk va sichqonning aylana bo'ylab harakatdagi burilish burchagining vaqtga bog'liqlik tenglamasini tuzamiz:

$$\varphi_1 = \varphi_{01} + \omega_1 \cdot t ; \varphi_2 = \varphi_{02} + \omega_2 \cdot t ;$$

$$\omega = \frac{v}{R} \Rightarrow \omega_1 = \frac{v_1}{R} ; \omega_2 = \frac{v_2}{R}$$

$$\varphi_1 = \frac{v_1}{R} \cdot t \quad (1) ; \varphi_2 = \frac{\pi}{4} + \frac{v_2}{R} \cdot t \quad (2)$$

$$\Rightarrow$$

$$\Delta\varphi = \varphi_2 - \varphi_1 \Rightarrow \pi = \frac{\pi}{4} + \frac{v_2 - v_1}{R} \cdot t$$

$$\Rightarrow$$

$$t = \frac{3\pi R}{4(v_2 - v_1)} = \frac{3 \cdot 3 \cdot 14 \cdot 5}{4 \cdot (14 - 11)} = 4 \text{ s}$$

2- usul: Mushuk radiusi 5 m bo'lgan aylana bo'ylab, sichqonni orqasidan 11 m/s tezlik bilan quvlaydi. Dastlab sichqon va mushuk orasidagi masofa aylana yoyining $\frac{1}{8}$ qismi uzunligiga teng bo'lgan paytda, sichqon 14 m/s tezlik bilan yugura boshladi. Qancha vaqtdan so'ng sichqon mushukdan aylananing yarmiga teng masofaga uzoqlashadi?

Berilgan: $R = 5 \text{ m}$; $v_1 = 11 \text{ m/s}$; $\check{S}_0 = \frac{1}{8} \cdot 2\pi R$; $v_2 = 14 \text{ m/s}$; $\check{S} = \frac{1}{2} \cdot 2\pi R$; $t = ?$

$$\Delta\check{S} = v_n \cdot t ; v_n = v_2 - v_1 \Rightarrow \Delta\check{S} = (v_2 - v_1) \cdot t \quad (1)$$

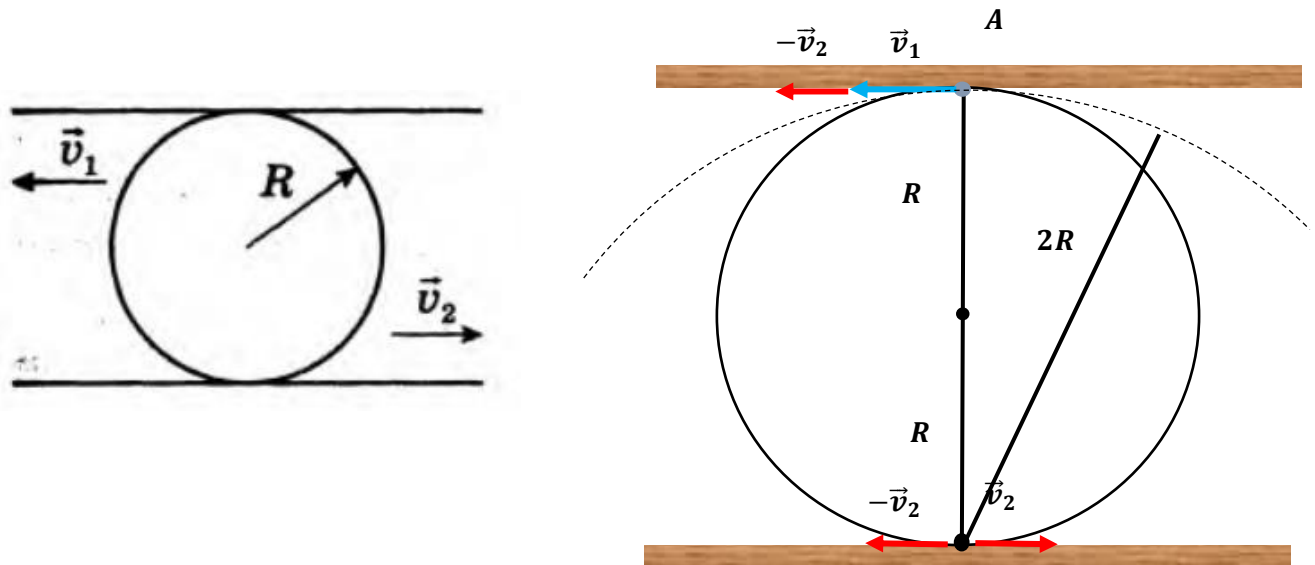
$$\Delta\check{S} = \check{S} - \check{S}_0 = \frac{1}{2} \cdot 2\pi R - \frac{1}{8} \cdot 2\pi R \Rightarrow \Delta\check{S} = \frac{3\pi R}{4} \quad (2)$$

$$(1)=(2) \Rightarrow (v_2 - v_1) \cdot t = \frac{3\pi R}{4} \Rightarrow t = \frac{3\pi R}{4(v_2 - v_1)} = \frac{3 \cdot 3 \cdot 14 \cdot 5}{4 \cdot (14 - 11)} = 4 \text{ s}$$

9.34. Radiusi 20 sm bo'lgan slindr tezliklari $v_1 = 15 \text{ sm/s}$ va $v_2 = 5 \text{ sm/s}$ bo'lgan ikki paralel va yog'och orasida joylashgan (rasmga qarang). Sitrpanish yo'q. Slindr qanday burchak tezlik bilan aylanadi?

Berilgan: $R = 0.2 \text{ m}$; $v_1 = 0.15 \text{ m/s}$; $v_2 = 0.05 \text{ m/s}$; $\omega = ?$

Ikkinchi yog'ochning slindrga urinish nuqtasi (B nuqta) bilan bog'langan sanoq sistemasiga nisbatan A nuqtaning harakatini ko'raylik. A nuqtani B nuqta atrofida $2R$ radiusli aylana bo'ylab harakatlanmoqda deb qarash mumkin (B nuqta oniy aylanish markazi).

$$v' = v_1 + v_2 \quad (1) ; R' = 2R \quad (2) ; v = \omega R \quad (3)$$

$$(3) \Rightarrow \omega = \frac{v'}{R'} = \frac{v_1 + v_2}{2R} = \frac{0.15 + 0.05}{2 \cdot 0.2} = 0.5 \text{ rad/s}$$

9.35. Hozir soat 12^{00} bo'ldi. Qanday minimal vaqtdan so'ng minut va soat strelkalari qarama qarshi tomonlarga yo'nalgan bo'ladi?

Berilgan: soat 12^{00} ; $\varphi_{01} = 0$; $\varphi_{02} = 0$; $\omega_2 = 12\omega_1$; $T_2 = 60 \text{ minut}$; $\Delta\varphi = \pi \cdot t = ?$

Soat va minut strelkalari burilish burchaklarining vaqtga bog'liqlik tenglamasini tuzamiz:

$$\varphi_1 = \varphi_{01} + \omega_1 \cdot t ; \varphi_2 = \varphi_{02} + \omega_2 \cdot t ; \Delta\varphi = \varphi_2 - \varphi_1 \Rightarrow \Delta\varphi = \omega_2 \cdot t - \omega_1 \cdot t \Rightarrow$$

$$\Delta\varphi = \omega_2 \cdot t - \frac{\omega_2}{12} \cdot t \Rightarrow \Delta\varphi = \frac{11\omega_2}{12} \cdot t \Rightarrow t = \frac{12\Delta\varphi}{11\omega_2} \Rightarrow t = \frac{12\Delta\varphi T_2}{11 \cdot 2\pi} =$$

$$\frac{12 \cdot \pi \cdot 60 \text{ minut}}{11 \cdot 2\pi} = \frac{360}{11} \text{ minut} = 32.7(27) \text{ min}$$

9.36. Ikki moddiy nuqta aylana bo‘ylab, aylananing bir nuqtasidan qarama-qarshi tomonga bir vaqtda harakat boshladi. Birinchi nuqtaning aylanish davri 3 s, ikkinchisini aylanish davri 6 s bo‘lsa, ular qancha vaqtdan so‘ng uchrashadi?

Berilgan: $T_1 = 3 \text{ s}$; $T_2 = 6 \text{ s}$; $t = 0$ da $\vec{v}_1 \uparrow \downarrow \vec{v}_2$; $\varphi_1 + \varphi_2 = 2\pi$; $t = ?$

$$\omega = \frac{2\pi}{T} ; \varphi_1(t) = \omega_1 \cdot t \Rightarrow \varphi_1 = \frac{2\pi}{T_1} \cdot t ; \varphi_2 = \frac{2\pi}{T_2} \cdot t \Rightarrow$$

$$\frac{2\pi}{T_1} \cdot t + \frac{2\pi}{T_2} \cdot t = 2\pi \Rightarrow t = \frac{T_1 T_2}{T_1 + T_2} = \frac{3 \cdot 6}{3 + 6} = 2 \text{ s}$$

Aylanma harakat masalalarini ko‘rib chiqqanimizdek, masalalarni harakat tenglamasi orqali ishlash, qiyin masalalarni oson yechimga olib keladi. harakat tenglamasi ko‘rinishidagi ifodalarni afzalliklari har bir bo‘limdagi masalalarni yechishda, mavzuni to‘liqroq tushunishda, o‘quvchiga sodda holatda yetkazib berishda katta natija beradi.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi 28.08.2023.
2. Сборник задач по физике. 10-11 классы/Авт.-сост.Е.Г.Московкина, В.А.Волков.-М.:ВАКО,2017.

PODSTANSIYALARDA NOSIMMETRIYA TAHLILI VA MODELLASH

Duvshatova Dinora Kurbanbayevna
Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch Davlat Universiteti
Elektr energetika tizimlari va tarmoqlari
yo'nalishi magistranti

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola podstansiyalardagi kuchlanish nosimmetriyasi va uning elektr energiya sifatiga ta'siri muammosini kompleks ilmiy-texnik yondashuv asosida o'rganishga bag'ishlangan. Dissertatsiya 0,4–110 kV kuchlanishli podstansiyalarni o'z ichiga olgan tarmoqlar uchun nosimmetriyani baholash, modellar va kamaytirish bo'yicha yangi metodologik yechimlarni taqdim etadi.

Ish doirasida tomonidan ishlab chiqilgan elektr tarmog'idagi nosimmetriya metodologiyasi, fuzzy logic asosidagi baholash tizimlari, simmetriyalash usullari va yo'qotishlar tahlili metodlari hamda kuchlanish og'ishi va elektr energiya sifatiga ta'sirining nazariy va eksperimental natijalari asosiy manba sifatida foydalanildi.

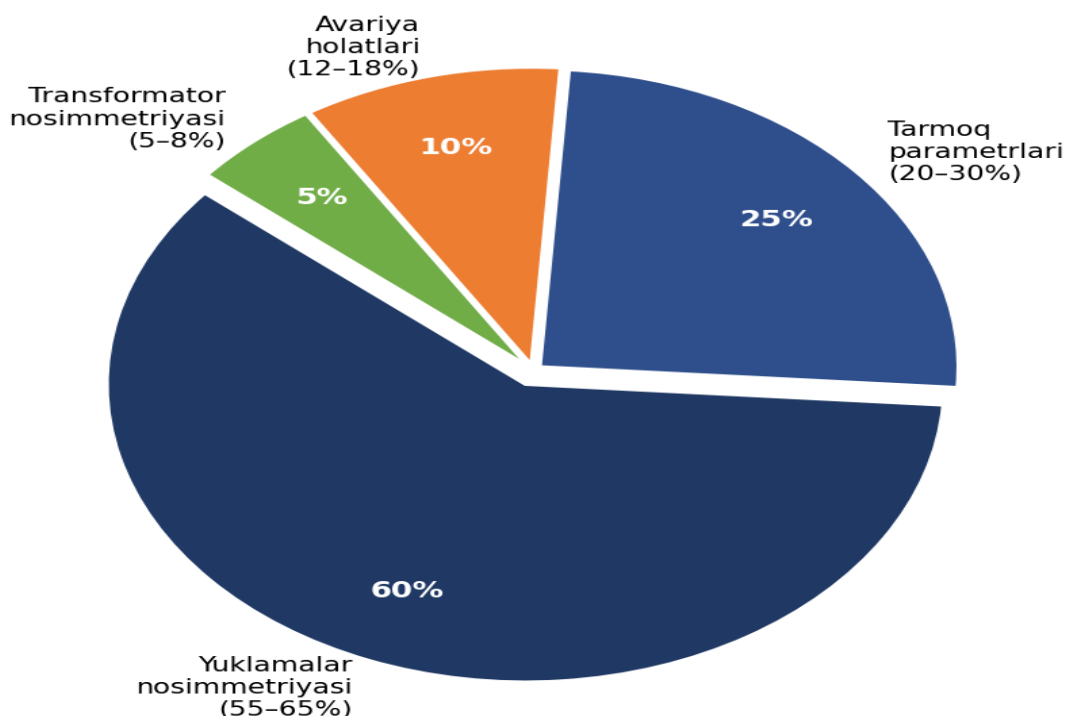
Kalit so'zlar: kuchlanish nosimmetriyasi, elektr energiya sifati, sanoat iste'molchilari, energiya yo'qotishlari, balanslash transformatorlari, podstansiya.

KIRISH

Zamonaviy dunyo iqtisodiyotining jadal rivojlanishi elektr energiyasiga bo'lgan talabni kundan-kunga oshirib bormoqda. O'zbekiston Respublikasining «2022–2030 yillarda energetika sohasini rivojlantirish konsepsiyasi» va Prezident farmonlari doirasida energetika tizimini modernizatsiya qilish va elektr energiyasi sifatini yaxshilash dolzarb masalalar qatorida turmoqda. Mamlakatda elektr energiyasi ishlab chiqarish hajmi 2024 yilda 77 mlrd kWh dan oshdi, biroq tarqatish tarmoqlarida yo'qotishlar hali ham yuqori – 14–16% darajasida saqlanmoqda.

2.1. Podstansiyalarda nosimmetriya yuzaga kelishining sabablari

Podstansiyalarda kuchlanish nosimmetriyasining kelib chiqishi murakkab va ko'p omilli jarayondir. Nosimmetriyaning asosiy manbai sifatida yuklamalar nosimmetriyasi etakchi o'rinni egallaydi. Xoliddinov I.X. (2024) tadqiqotlariga ko'ra, O'zbekiston tarqatish tarmoqlarida uzunmuddatli nosimmetriyaning asosiy sabablari: bir fazali iste'molchilarning tarmoqqa notekis ulanishi (55–65%), transformator va liniyalar eskirishi (20–30%), avariya hodisalari (12–18%) va boshqa omillar (5–8%) hisoblanadi [6].

4-rasm. Podstansiyalarda kuchlanish nosimmetriyasi sabablarining taqsimlanishi, %

Kuchlanish nosimmetriyasi sabablarining to'liq tasnifi quyidagi jadvalda keltirilgan:

2-jadval. Podstansiyalarda nosimmetriya sabablari va ta'sir darajasi

Nosimmetriya turi	Asosiy sabablar	Ta'sir darajasi
Yuklamalar nosimmetriyasi	Bir fazali iste'molchilar, maishiy qurilmalar	Yuqori (55-65%)
Tarmoq parametrlari nosimmetriyasi	Eski liniyalar, nosozliklar, kabel nosozligi	O'rta (20-30%)
Avariya holatlari	Bir fazali yerga ulashuvlar, qisqa tutashuvlar	Past, lekin kritik
Transformator nosimmetriyasi	Magnit tizimi nosimmetriyasi, noto'g'ri ulanish	O'rta (15-25%)

Bir fazali yuklamalar ta'siri: O'zbekistonda tarqatish tarmoqlarining aksariyat qismida kuchlanish 220/380 V bo'lib, aholi ko'p yashaydigan hududlarda iste'molchilar asosan bir fazali jihozlardan (sovutgichlar, konditsionerlar, kir yuvish mashinalari, elektr isitgichlar) foydalanadi. Ushbu bir fazali yuklamalarning uch fazaga notekis taqsimlanishi bevosita nosimmetriyaga olib keladi. Ayniqsa yoz oylarida konditsioner va sovutgich qurilmalar to'satdan yuqori yuklamani bir-ikki fazaga o'tkazishi nosimmetriyaning muvaqqat keskin oshishiga sabab bo'ladi.

Transformator parametrlari nosimmetriyasi: Uch fazali transformatorlarda magnit o'tkazuvchi (steel core) ning fizik nosimmetriyasi tufayli faza impedanslari bir-biridan farqlanishi mumkin. Bu holat, ayniqsa, eskirgan va uzoq muddatda ekspluatatsiyada bo'lgan transformatorlarda namoyon bo'ladi. O'zbekistonda 30 yildan ortiq ishlatilayotgan transformatorlar uchun bu omil muhim ahamiyat kasb etadi [10].

Tarmoq liniyalari parametrlari: Havo liniyalarida fazalararo o'zaro induktivlik va kapasitiv juftlanish (coupling) nosimmetrik bo'lmasligi mumkin. Fazalar orasidagi geometrik joylashuv (triangullar, gorizontal, vertikal) turli o'zaro induktivliklarga olib keladi. Transpozitsiya (fazalar joyini almashtirish) bu nomutanosiblikni kamaytiradi, biroq O'zbekiston tarmoqlarining aksariyatida transpozitsiya amalga oshirilmagan.

Bir fazali yerga ulashuv holatlari: O'rta kuchlanishli (6–10 kV) izolyatsiyalangan neytralli tarmoqlarda bir fazali yerga ulashuv (ОЗЗ – однофазное замыкание на землю) kuchlanish nosimmetriyasini keskin oshiradi. Bu holda zararlanmagan ikkita fazaning kuchlanishi liniyali kuchlanishgacha ko'tariladi, nol ketma-ketlik kuchlanishi esa oshadi.

2.2. Yuklamalar nosimmetriyasini matematik modellashtirish

Yuklamalar nosimmetriyasini matematik modellashtirishda «aktiv» yondashuv qo'llaniladi: uch fazali tarmoqda A, B, C fazalardagi yuklamalar P_A , P_B , P_C quvvatlari bilan ifodalanib, ular orasidagi farq nosimmetriya manbaini tashkil etadi. Transformatoridan keyingi 0,4 kV shinada kuchlanish nosimmetriyasi balanslashtirish transformatori va uning impedansiga bog'liq holda hisoblanadi.

Bir fazali yuklamalar asosidagi nosimmetriya modeli. Bitta fazaga ulangan quvmat P_A va boshqa fazalarga ulangan P_B , P_C quvvatlari uchun nosimmetriya koeffitsiyenti:

$$\Delta P_{asym} = P_A - (P_A + P_B + P_C)/3 \quad (19\text{-formula})$$

Teskari ketma-ketlik tokining amplitudasi:

$$I_2 = \Delta P_{asym} / (3 \cdot U_1 \cdot \cos\varphi) \quad (20\text{-formula})$$

Bundan nosimmetriya koeffitsiyenti taxminan baholanadi:

$$K_2 U \approx (Z_2 \cdot I_2) / U_1 \times 100\% \quad (21\text{-formula})$$

bu yerda Z_2 – tarmoqning teskari ketma-ketlik impedansi (Om); U_1 – to'g'ri ketma-ketlik kuchlanishi (V).

Tarmoq sxemasidagi impedanslar nosimmetriyasi. Uch fazali tarmoqda A, B, C fazalari uchun Z_A , Z_B , Z_C impedanslari berilgan bo'lsin. Tarmoqning o'rtacha impedansi $Z_{sr} = (Z_A + Z_B + Z_C)/3$ va nosimmetriya impedansi $\Delta Z = Z_A - Z_{sr}$. Bu holda teskari ketma-ketlik impedansi:

$$Z_2 = (\Delta Z_A \cdot a^2 + \Delta Z_B \cdot a + \Delta Z_C) / 3 \quad (22\text{-formula})$$

bu yerda a – Fortescue rotatsiya operatori (10-formula).

Nol ketma-ketlik impedansi yer zanjiriga bog'liq holda hisoblanadi. Neytrali yerlangan (TN-C, TN-S) tarmoqlarda:

$$Z_0 = (Z_A + Z_B + Z_C)/3 + 3 \cdot Z_n \quad (23\text{-formula})$$

bu yerda Z_n – neytral simining impedansi (Om). Izolyatsiyalangan neytralli tarmoqlarda $Z_0 \rightarrow \infty$, ya'ni nol ketma-ketlik oqimi amalda oqimaydi.

Xulosalar

Ilmiy ishda amalga oshirilgan tahlil va modellashtirish ishlari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

– Podstansiyalarda nosimmetriyaning asosiy sababi (55–65%) bir fazali yuklamalarning notekis taqsimlanishi bo'lib, O'zbekiston sharoitida maishiy jihozlar va qishloq xo'jaligi iste'molchilarining ko'pligi bu muammoni keskinlashtiradi.

– Yuklamalar nosimmetriyasini matematik modellashtirish uchun simmetrik komponentlar usulini o'z ichiga olgan formulalar tizimi (18–22 formulalar) taklif etildi.

– MATLAB/Simulink muhitida yaratilgan imitatsion model real o'lchov natijalariga $\pm 0.15\%$ aniqlik bilan mos keldi, bu esa modelning ishonchligini tasdiqlaydi.

– Fuzzy logic asosidagi baholash tizimi (Mamdani algoritmi, 25 ta qoida) nosimmetriyani A–E sinflar bo'yicha avtomatik baholash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

Rasmiy hujjatlar va standartlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "O'zbekiston Respublikasining 2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" gi PF-60 sonli farmon. – Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 16 fevraldagi "Qayta tiklanuvchi energiya manbalari va energiyani tejoychi texnologiyalarni joriy etishni tezlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PP-57 sonli qarori.
3. IEC 61000-4-30:2015. Electromagnetic compatibility (EMC) – Part 4-30: Testing and measurement techniques – Power quality measurement methods. – Geneva: IEC, 2015. – 112 p.
4. IEEE Std 1159-2019. IEEE Recommended Practice for Monitoring Electric Power Quality. – New York: IEEE, 2019. – 98 p.

SAMAUTO KORXONASIDA SIFAT 4.0 TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA INTELLEKTUAL NAZORAT TIZIMINI OPTIMALLASHTIRISH

Ubaydullayev G'ayrat Kuchkarovich

Toshkent davlat transport universiteti dotsenti

gayratubaydullae1948v@gmail.com

Jurayev Asror Ikrom o'g'li

Toshkent davlat transport universiteti magistranti

asror.j21@gmail.com

ANNOTATSIYA: Mazkur tadqiqotda "SamAuto" MChJ ishlab chiqarish jarayonida inson omili bilan bog'liq sifat nazorati muammolarini bartaraf etish masalalari o'rganilgan. FlexSim dasturiy muhitida "As-Is" (mavjud holat) va "To-Be" (Smart Quality Gate) modellari qurilib, imitatsion modellashtirish o'tkazildi. Tadqiqotda inson charchog'ining nazorat aniqligiga ta'siri Lognormal2 taqsimoti orqali matematik isbotlandi. Yangilik sifatida taklif etilgan 3 bosqichli intellektual tunnel tizimi yordamida nuqsonlarni aniqlash aniqligini 99.9% ga yetkazish va ishlab chiqarish o'tkazuvchanlik quvvatini 2.5 barobarga oshirish imkoniyatlari asoslab berildi.

KALIT SO'ZLAR: Quality 4.0, IATF 16949, FlexSim simulyatsiyasi, Smart Quality Gate, Computer Vision, Lognormal2 taqsimoti, BSK modeli, Digital Twin.

Avtomobilsozlik sanoatida sifatni boshqarish tizimi (SBT) mahsulot tannarxi va raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omildir. "SamAuto" korxonasi 2025-yilda Turkiyaning Anadolu Isuzu kompaniyasi bilan integratsiyalashuvi va 160 mln dollarlik investitsiya majburiyati korxonada IATF 16949 xalqaro standartini joriy etishni taqozo etmoqda. Hozirgi kunda korxonada kirish nazorati (IQC) asosan inson omiliga tayanadi, bu esa statistik ma'lumotlarga ko'ra 12–15% gacha nuqsonli detallarning ishlab chiqarish liniyasiga o'tib ketishiga sabab bo'lmoqda. Tadqiqotda inson omili va avtomatlashgan tizim samaradorligini solishtirish uchun FlexSim-da ikki xil ssenariy modellashtirildi:

1. "As-Is" (Mavjud holat) modelining parametrlari: Ushbu modelda nazorat uch bosqichda inson (operator) tomonidan amalga oshiriladi. Inson charchog'i va subyektivligini ifodalash uchun Lognormal2 (300, 50, 10) statistik taqsimotidan foydalanildi. Brak ehtimolligi - Bernoulli (15, 1, 0) – ya'ni 15% xatolik ehtimoli. Logistika - Konteynerdan tushirish va tashish Forklift (Kara) orqali amalga oshiriladi.

2. "To-Be" (Smart Quality Gate) modelining parametrlari: Inson nazorati o'rniga multimodal (vizual, lazerli-geometrik va ichki nuqson) intellektual tunnel (MultiProcessor) o'rnatildi.

Algoritm: Sifat darajasi item.isDefective labeli orqali Decision Point-da ajratiladi.

Ishlash tezligi: Har bir yashikni tekshirish vaqti o'zgarmas (Fixed) 15 daqiqaga keltirildi.

3. BSK (Bosqich samaradorlik koeffitsienti) matematik modeli: Nazorat nuqtalaridagi risk darajasini baholash uchun mualliflar tomonidan quyidagi formula taklif etildi:

$$BSK=N/M$$

Bu yerda: N – o‘tkazib yuborilgan nuqsonlar soni; M – umumiy kelgan mahsulotlar soni. Eksperiment natijasida manual IQC da $BSK=0.5$ (yuqori risk), avtomatlashgan tizimda esa $BSK\approx 0.001$ (minimal risk) ekanligi aniqlandi.

Tizimning ishlash mantiqi "isDefective" algoritmi asosida qurilgan:

- Skanerlash: 3D lazerli skaner (Hexagon Absolute Scanner) ± 0.01 mm aniqlikda o‘lchamlarni oladi.
- AI tahlili: CNN (Konvolyutsion neyron tarmoqlari) soniyasiga 40 000 tasvirni qayta ishlaydi.
- Digital Twin - sifat tarixi real vaqt rejimida Dashboard-da aks etadi.

"SamAuto" korxonasida "Smart Quality Gate" tizimini joriy etish nafaqat texnik modernizatsiya, balki korxonani global Sifat 4.0 andozasiga o‘tkazuvchi strategik qadamdir. FlexSim-da isbotlangan 2.5 barobar tezlik o‘shishi va nuqsonlarni 0.1-0.5% gacha kamaytirish ko‘rsatkichlari korxonaning MDH va Yevropa bozorlaridagi mavqeini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. IATF 16949:2016. Quality management system requirements for automotive production.
2. Beaverstock, M., et al. (2017). Applied Simulation: Modeling and Analysis using FlexSim.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 27-apreldagi PQ-137-sonli qarori.
4. Montgomery, D. C. (2019). Introduction to Statistical Quality Control.
5. Jurayev, A. I. (2026). Ishlab chiqarish korxonalarida mahsulot sifatining nazorat tizimini takomillashtirish. Magistrlik dissertatsiyasi.

KRIPTOGRAFIK PROTOKOLLARDA UCHRAYDIGAN ZAIFLIKLAR VA ULARNING TASNIFI

Umarov Nurali Olimjonovich

Farg‘ona “Temurbeklar maktabi” harbiy
akademik litseyi matematika fani o‘qituvchisi
nuraliu431@bk.ru

Annotatsiya. Kriptografik protokollar axborot xavfsizligining asosiy ustuni bo‘lsa-da, ularning nazariy xavfsizligi bilan amaliy joriy qilinishi o‘rtasidagi farq ko‘pincha jiddiy zaifliklarga olib keladi. 2025 yil holatiga ko‘ra, MITRE CVE bazasida kriptografik protokollar bilan bog‘liq zaifliklar soni 18% ga oshgan, shuning uchun ularning sistemali tasnifi va tahlili dolzarb vazifa hisoblanadi. Ushbu paragrafda shifrlash protokollaridagi asosiy zaiflik turlari, ularning manbasi va tuzilish xususiyatlariga ko‘ra klassifikatsiyasi hamda TLS, SSH, IPsec va PGP misolida real amaliyotdagi tipik xujum ssenariylari batafsil tahlil qilindi.

Kriptografik protokollardagi zaifliklar quyidagi asosiy turlarga bo‘linadi:

Nazariy (matematik) zaifliklar – kriptografik primitivlarning matematik asoslaridagi muammolar (masalan, RSA faktorizatsiyasining osonlashuvi yoki post-kvant algoritmlardagi yangi lattice reduction usullari).

Dizeyn zaifliklar – protokolning logikasidagi xatolar (downgrade attacks, replay attacks, version rollback).

Implementatsiya zaifliklar – koddagi xatolar (buffer overflow, nonce reuse, incorrect padding oracle).

Side-channel zaifliklar – fizik kanallar orqali ma’lumot oqishi (timing attacks, power analysis, cache attacks).

Supply-chain va konfiguratsiya zaifliklar – uchinchi tomon komponentlaridagi backdoor lar yoki noto‘g‘ri sozlamalar.

Zaifliklarni sistemali tasniflash uchun ikki asosiy meyordan foydalaniladi: manba (origin) va tuzilish xususiyatlari (structural characteristics).

№	Manba turi	Tavsifi	Misollar (2024–2025)
1	Nazariy/matematik	Kriptografik primitivlarning matematik qiyinligining buzilishi	Lattice-based attacks on Kyber (NIST post-quantum, 2025 research)
2	Dizeyn/protokol logikasi	Handshake yoki kalit almashinuvidagi logika xatolari	TLS downgrade attacks

№	Manba turi	Tavsifi	Misollar (2024–2025)
3	Implementatsiya/kod	Dasturchi xatolari (memory corruption, incorrect bounds checking)	OpenSSH race condition (CVE-2025-32433)
4	Side-channel	Fizik yoki vaqt kanallari orqali ma'lumot oqishi	Hertzbleed, Zenbleed on AMD processors
5	Supply-chain	Uchinchi tomon bibliotekalaridagi zararli kod	XZ Utils backdoor (2024, ta'siri 2025 da ham davom etmoqda)
6	Konfiguratsiya/insoniy	Noto'g'ri sozlamalar, zaif parollar, eski versiyalar	Expired certificates in enterprise TLS deployments

Manba bo'yicha klassifikatsiya
Tuzilish xususiyatlari bo'yicha klassifikatsiya

Xususiyyat	Turlari	Ta'sir darajasi	Ehtimollik modeli (matematik)
Hujum turi	Passiv (eavesdropping) vs Aktiv (MitM, injection)	Confidentiality vs Integrity/Availability	Dolev-Yao modeli: A kanalni to'liq nazorat qiladi
Ta'sir doirasi	Lokal (bitta sessiya) vs Global (tarmoq miqyosida)	Bitta foydalanuvchi vs Butun infrastruktura	$P(\text{success}) = 1 - \epsilon$ (ϵ – security margin)
Deterministiklik	Deterministik vs Stokastik	Doimiy buzilish vs Ehtimollik asosida	Nonce collision: $P = 1 - e^{-(k^2/2N)}$ (birthday paradox)
Ta'sir obyekti	Confidentiality, Integrity, Availability, Authenticity	CIA triad buzilishi	Game-based proofs (IND-CCA2 buzilishi)

Real amaliyotdagi tipik xujum ssenariylarini misollarda ko'rib chiqamiz:

TLS (Transport Layer Security)

Tipik xujum: Downgrade attack + MitM

Ssenariy:

Hujumchi (aktiv Dolev-Yao modelida) ClientHello va ServerHello xabarlarini o'zgartirib, protokol versiyasini TLS 1.3 dan TLS 1.2 ga tushiradi.

Zaif shifrlash komplekti (weak cipher suite) tanlanadi (masalan, RSA key exchange bez forward secrecy).

Hujumchi rogue certificate (Let's Encrypt yoki compromised CA orqali) bilan MitM amalga oshiradi.

Real misol: 2024–2025 yillarda Snowflake data breach da TLS certificate validation zaifligidan foydalanilgan, millionlab ma'lumotlar oqib chiqqan.

SSH (Secure Shell)

Tipik xujum: Terrapin attack (prefix truncation) + race condition

Ssenariy:

Hujumchi SSH handshake da sequence number larni manipulyatsiya qilib, encrypted channel dagi birinchi xabarlarini o'chiradi (CVE-2023-48795).

OpenSSH 9.8+ da yangi race condition (signal handler, CVE-2025-32433) orqali privileged code execution ga erishadi.

Ransomware joylashtiriladi.

Real misol: 2025 yil birinchi yarmida ko'plab Linux serverlarda ushbu zaiflikdan foydalanilgan ransomware kampaniyalari.

IPSec (Internet Protocol Security)

Tipik xujum: Padding oracle attack (Bleichenbacher-style) in IKEv2

Ssenariy:

Avval hujumchi IKEv2 handshake da padding error larning turli javoblarini kuzatib, private key bitlarini aniqlaydi. Keyin Key material olinadi → ESP tunnel hijacking. Natijada ma'lumotlar o'zgartiriladi yoki oqib chiqadi.

Real misol: Zyxel ATP/USG firewall lardagi command injection va IPSec zaifliklar (CVE-2025 seriyasi), post-authenticated hujumlar orqali to'liq nazorat olingan.

PGP (Pretty Good Privacy)

Tipik xujum: Lattice-based key recovery + side-channel decryption

Ssenariy:

Avval zaif (qisqa) RSA yoki ECC kalitlari lattice reduction algoritmlari (LLL, BKZ) orqali buziladi (GnuPG da CVE-2024-9143 ta'siri 2025 da davom etmoqda).

Natijada

Decryption vaqtida power analysis orqali kalit qismlari olinadi.

Real misol: Email infrastructure breaches da PGP encrypted xabarlar ommaviy oqib chiqishi (masalan, corporate espionage hodisalari 2025).

-rasm. PGP Lattice-Based Key Recovery Attack Flow

Xulosa

Kriptografik protokollardagi zaifliklarning manbasi va tuzilish xususiyatlariga ko'ra sistemali klassifikatsiyasi ularning tahlilini va avtomatik aniqlash imkoniyatlarini oshiradi. TLS, SSH, IPSec va PGP misollarida ko'rib chiqilgan real xujum ssenariylari shuni ko'rsatadiki, zaifliklarning aksariyati implementatsiya va konfiguratsiya darajasida yuzaga keladi. Bu esa keyingi

boblarda Machine Learning va Deep Learning usullari asosida ushbu zaifliklarni avtomatik aniqlash va tahlil qilish tizimini ishlab chiqish zaruratini ta'kidlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. MITRE CVE Trends Report 2025.
2. Cloud Security Alliance. Top Threats to Cloud Computing 2025.
3. Recorded Future. Threat Intelligence Report H1 2025.
4. CISA. Known Exploited Vulnerabilities Catalog, 2025.
5. Ruhr University Bochum. Terrapin Attack Research, 2023–2025 updates.
6. NIST Post-Quantum Cryptography Standardization Status, December 2025.
7. Upwind Security. OpenSSH Vulnerabilities CVE-2025-26465 and CVE-2025-26466.
8. Strobes Security. Top CVEs & Vulnerabilities of September 2025.
9. Cisco Talos. Vulnerability Reports - Latest network security threats.
10. Amazon Linux Security Center. CVE List - CVE-2025-38616.
11. CVE.org. SSH - CVE: Common Vulnerabilities and Exposures.
12. Recorded Future. September 2025 CVE Landscape.

RAQAMLI GOLOGRAMMA YARATISHNING MATEMATIK MODELI

*Akbarova N.A.**Islom Karimov nomidagi ToshDTU dotsenti*gorani@bk.ru*Abdulxayeva D.I.**Islom Karimov nomidagi ToshDTU doktranti*

Annotatsiya Raqamli gologrammada golografik ma'lumotlar uzluksiz to'lqin maydonining diskret namunalari sifatida tasvirlanadi. Kamera matritsasi yorug'lik intensivligini ikkita o'lchamda (x, y) bo'yicha integer koordinatalarda o'lchaydi; natijada gologramma ma'lumotlari ikki o'lchovli kompleks massiv — amplitude va faza yoki haqiqiy va mavhum qismlardan iborat diskret maydon ko'rinishida saqlanadi[4]. Ushbu maqolada raqamli gologramma hosil bo'lishining nazariy modeli, interferensiya tenglamasi va Fresnel difraksiyasi asosidagi hisoblash usullari muhokama qilinadi. Maqola akademik tarzda tayyorlangan bo'lib, uch betga yaqin hajmda raqamli gologramma matematik modellarini o'zbek tilida yoritadi.

Kalit so'zlar: raqamli gologramma, matematik model, diskret massiv, interferensiya, Fresnel difraksiyasi, kompleks amplitude, faza va amplitude, CCD/CMOS sensor, raqamli tasvir, to'lqin optikasi, off-axis golografiya, Fourier transformatsiyasi, kompyuter generatsiyalangan gologramma, fazani qayta tiklash.

Yorug'lik – elektromagnit to'lqin bo'lib, uning amplitude va fazasi bor. Ob'ektga tushgan monoxromatik lazer nuri ob'ektning sirtida akslanadi yoki o'tiladi va fazada siljigan to'lqin hosil qiladi. Bu to'lqin “ob'ekt to'lqini” $U_o(x, y)$ deb ataladi va kompleks amplitude orqali ifodalanadi. Masalan, Picart va hamkorlarining asarida ob'ekt yuzasidan tarqalgan to'lqin $A_o(x, y)$ amplitude va $\psi_o(x, y)$ fazaga ega ekanligi ko'rsatiladi[5]. Referens to'lqin $U_r(x, y)$ odatda kichik teshikdan tarqaluvchi sferik to'lqin yoki parallel tekis to'lqin bo'lib, uning amplitude $a_r(x, y)$ va faza $\varphi_r(x, y)$ bor[6].

Gologramma yozish jarayonida ob'ekt to'lqini va referens to'lqin sensor tekisligida birgalikda yig'iladi. Natijada ularga mos ravishda yorug'lik intensivligi quyidagi interferensiya tenglamasi orqali ifodalanadi:

$$I(x, y) = |U_r(x, y) + U_o(x, y)|^2 \\ = |U_r(x, y)|^2 + |U_o(x, y)|^2 + U_r(x, y) U_o^*(x, y) + U_r^*(x, y) U_o(x, y)$$

Bu ifoda raqamli gologramma hosil bo'lishining asosiy matematik modelidir. APSIPA konferensiyasida taqdim etilgan maqola bo'yicha, birinchi va ikkinchi hadlar $|U_r|^2$ va $|U_o|^2$ ikkala to'lqinning intensivliklari bo'lib, ular “DC” yoki nolchi

tartibli signal sifatida qaraladi; uchinchi va to'rtinchi hadlar esa interferensiya hadlari bo'lib, mos ravishda asl tasvir va uning "egizak" tasvirini ifodalaydi[7]. Off-axis golografiya usulida referens va ob'ekt to'liqlari o'rtasidagi burchak tanlanadi; bu burchak interferensiya hadlarini DC hadlardan chastota sohasida ajratishga yordam beradi[8].

Analog gologrammalarda interferensiya filmi uzluksiz bo'lsa-da, raqamli gologrammada ushbu interferensiya naqshi piksel matritsasida diskret olingan bo'ladi. "Basic Fundamentals of Digital Holography" kitobiga ko'ra, raqamli golografiya analog plastinkani gologrammaning diskret qiymatlari matritsasi bilan almashtiradi[1]. CCD va CMOS sensorlarining piksel o'lchamlari kichik bo'lgani sababli, namunalash Shennon talabi – har bir difraksiya zona bir nechta pikselga to'g'ri kelishi – ni qondirishi lozim[9]. Sensorning har bir piksli (m, n) koordinatalarda x, y tekislikdagi ma'lum bir maydonni o'lchaydi va natijada ikkita indeksli massiv $I[m, n]$ hosil bo'ladi. Bu massiv raqamli gologrammaning intensivlik ma'lumotini aks ettiradi.

Raqamli gologramma nafaqat intensivlik massivi, balki ob'ektning to'liq kompleks to'liqin maydonini saqlashi uchun, faza ma'lumotini ham olish kerak. Off-axis, fazani siljitish interferometriyasi kabi usullar fazani tiklashga imkon beradi. Taqdim etilgan ma'lumotlarga ko'ra, raqamli gologrammaning xom ma'lumoti 2D kompleks qiymatlar to'plami bo'lib, u yorug'likning to'liqin uzunligi va SLMning piksel oralig'iga bog'liq[10]. Ushbu ma'lumotni tasvir shaklida ifodalash uchun bir nechta formatlardan foydalaniladi: (i) amplituda va faza formatida polar koordinata orqali, (ii) haqiqiy va mavhum qismlar yordamida Karteziyan ko'rinishda, (iii) uchta interferogramma intensivligi, hamda (iv) surilgan masofalar formati[11]. Amplituda–faza va haqiqiy–mavhum formatlari eng ko'p qo'llanadi[12], chunki ularni qayta ishlash va siqish nisbatan oson.

To'liqin optikasi nazariyasiga ko'ra, ob'ekt yuzasidan tarqalgan to'liqin kompleks amplitudasi $U_o(x, y) = a_o(x, y) \exp[i \varphi_o(x, y)]$ ko'rinishida ifodalanadi[13]. Bu yerda $a_o(x, y)$ – amplituda, $\varphi_o(x, y)$ esa fazadir; ob'ekt yuzasining qo'pol tuzilishi tufayli faza tasodifiy bo'lishi mumkin[14]. Referens to'liqin $U_r(x, y) = a_r(x, y) \exp[i \varphi_r(x, y)]$ ko'rinishida bo'lib, odatda sferik yoki tekis to'liqindir[6]. Gologramma sensor tekisligidagi umumiy to'liqin $U_r + U_o$ bo'lganligi uchun, sensor o'lchanadigan intensivlik interferensiya tenglamasi asosida hisoblanadi. CCD/CMOS sensor faqat intensivlikni o'lchaydi, shuning uchun kuchli DC hadlar va interferensiya hadlari birgalikda yozib olinadi[7].

Raqamli gologrammalarda ob'ekt to'liqiningsensor tekisligiga tarqalishi ko'pincha Fresnel difraksiyasi modeli asosida hisoblanadi. Ob'ekt fazalarining to'liq bilimi mavjud bo'lgan kompyuter generatsiyalangan gologrammalarda (CGH) difraksiya maydon

$$U(x, y) = \sum_{j=1}^N A_j \exp \left\{ \frac{i\pi}{\lambda z} \left[(x - x_j)^2 + (y - y_j)^2 \right] \right\},$$

ko‘rinishida ifodalanadi, bu yerda N – ob‘ekt nuqtalarining soni, A_j – har bir nuqtaning kompleks amplitudasi, (x_j, y_j, z_j) – nuqtaning koordinatalari, (x, y) – gologramma tekisligidagi koordinatalar va λ – yorug‘likning to‘lqin uzunligi[15]. Ushbu ifoda Fresnel integralining diskret summasi bo‘lib, har bir nuqta sensor tekisligida paraboloidal faza omili orqali qo‘shiladi. Maqolada, formula (2) sifatida keltirilgan ushbu ifoda raqamli CGH hosil qilish uchun asosiy model hisoblanadi[15].

Bu modeldan ko‘rinadiki, sensor tekisligidagi amplituda va faza ob‘ektning barcha nuqtalaridan kelayotgan to‘lqinlarning superpozitsiyasidan hosil bo‘lib, natijada hosil bo‘lgan $U(x, y)$ kompleks qiymatlar matritsasi raqamli gologrammaning “xom” ma’lumotidir.

Namunalash va diskret Fresnel transformatsiyasi Raqamli gologrammaning intensivlik va faza ma’lumotlari piksel diskretizatsiyasi tufayli cheklangan o‘lchamdagi to‘plam bo‘ladi. Raqamli rekonstruksiya jarayonida maqsad – ushbu diskret gologrammadan ob‘ektning uch o‘lchovli tasvirini tiklash. “Basic Fundamentals of Digital Holography” kitobida ko‘rsatilganidek, bu jarayon difraksion formulalarning diskret versiyalaridan foydalanadi. Sensor tekisligining namunalash panjarasi $(X, Y) = (np_x, mp_y)$ bo‘lib, p_x va p_y piksel oralig‘i; rekonstruksiya masofasi d_r da ob‘ekt to‘lqinini qayta tiklash uchun diskret Fresnel transformatsiyasi qo‘llanadi[16]. Bu algoritmda gologramma ma’lumotlari kvadratik faza ko‘paytmasi bilan ko‘paytiriladi va bir marta tez Fourier transformatsiyaga (S-FFT) yuboriladi; natijada maqsadli rekonstruksiya masofasidagi kompleks maydon olinadi[16]. Off-axis gologrammalarda DC va egizak tasvir qismlari fazoda ajratilgani uchun, filtr yordamida zarur komponent tanlab olinadi va amplituda hamda faza rekonstruylanadi[17]. Rekonstruksiya tekisligidagi piksel qadamlari $\Delta\eta = \lambda d_r / (L p_x)$ va $\Delta\xi = \lambda d_r / (K p_y)$ formulasiga ko‘ra aniqlanadi, bu esa rekonstruksiya tasvirining fazoviy aniqligini belgilaydi.

Raqamli gologrammaning kompleks maydonini tasvir fayliga aylantirish ma’lum muammolarni tug‘diradi. Ma’lumotlar odatda quyidagi formatlarda saqlanadi:

1. Amplitude va faza. Kompleks qiymatlar modul va fazaga ajratiladi. Bu fizik jihatdan aniq, lekin fazani o‘lchash yoki kvantlashga nisbatan noqulay bo‘lishi mumkin[19].
2. Haqiqiy va mavhum qismlar. Kompleks sonning haqiqiy va mavhum qismlari alohida massiv sifatida yoziladi. Ushbu format siqishni osonlashtiradi, chunki real va imaginerning statistik bog‘lanishi kuchli.
3. Uchta interferogramma intensivligi. Fazani siljitish interferometriyasida uch xil faza o‘zgarishi bilan olingan uchta intensitet kadri yordamida kompleks maydon tiklanadi.
4. Surilgan masofalar. Uchta interferogramma kombinatsiyasi algebraik tarzda birlashtirilib, bosqichma-bosqich farq sifatida saqlanadi.

Amalda birinchi ikkita format keng tarqalgan. CCD/CMOS sensorlar faqat real intensivlikni o‘lchashi sababli, fazaviy axborot spektral ajratish yoki ko‘p kadrlar

interferometriya yordamida tiklanadi. Amplitude–faza formati gologramma rekonstruksiya formatini bevosita amalga oshirish uchun qulay bo‘lsa-da, haqiqiy–mavhum formatida saqlangan ma’lumotlar ma’lumotni siqish va uzatishda samaraliroq bo‘ladi. Maqolada real va imaginerni alohida kvantlash fazada xatolarga olib kelishi, shuning uchun ularni bog‘langan kvantlash algoritmlari taklif etilishi ta’kidlangan.

Raqamli gologrammaning matematik modellari bo‘yicha tahlillar

Interferensiya tenglamasi va DC-/interferensiya hadlari Gologramma yozishdagi asosiy fizik model interferensiya tenglamasi bo‘lib, u faqat amplitude va fazalar yig‘indisining modulining kvadrati ko‘rinishida oddiy ifodalanadi. Ushbu tenglama, bir tomondan, gologrammadagi “nolchi tartibli” (DC) signalni va ob‘ekt signali bilan referens signali orasidagi ko‘paytma hosil qiluvchi interferensiya hadlarini ajratib ko‘rsatadi[7]. DC sigallar sensorning dinamik oralig‘ini to‘ldirib qo‘yishi hamda to‘liq fazoviy ma’lumotni tiklashda shovqin keltirib chiqarishi mumkin; shuning uchun off-axis geometriyalar yoki fazani siljitish usullari qo‘llanib, interferensiya hadlarini chastota domenida DC komponentdan ajratish mumkin bo‘ladi[8].

CGH yoki raqamli gologramma generatsiyasi modellarida ob‘ekt to‘lqini diskret nuqtalar yig‘indisi sifatida tasvirlanadi. Ushbu yondashuv Fresnel integralining Riman yig‘indisi analogidir. Formula (2) bo‘yicha har bir nuqtadan tarqaluvchi to‘lqin sensorga kelib, faza kvadratiga proporsional eksponentsial omil bilan ko‘payadi[15]. Bu modelda gologramma massividagi har bir element (piksel) ob‘ektning har bir nuqtasidan kelayotgan hissa bilan bog‘liq bo‘ladi. Hesoblashdagi asosiy qiyinchilik N nuqtalar soni katta bo‘lganda summatsiya murakkabligidir. Tez hisoblash uchun fazoviy domen metodlari, konvolyutsion algoritmlar va FFT asosidagi tezlashtirilgan difraksion usullar qo‘llanadi.

Diskret Fresnel transformatsiyasi va rekonstruksiya Raqamli gologrammani qayta tiklashda diskret Fresnel transformatsiyasi ishlatiladi. Kitobda keltirilgan algoritimga ko‘ra, sensor tekisligidagi piksel koordinatalari (m, n) bo‘yicha gologramma $H[m, n]$ olinadi, u kvadratik faza ko‘paytmasi bilan ko‘paytiriladi va bir marta tez Fourier transformatsiyaga (S-FFT) yuboriladi; natijada maqsadli rekonstruksiya masofasidagi kompleks maydon olinadi[16]. Off-axis gologrammalarda DC va egizak tasvir qismlari fazoda ajratilgani uchun, filtr yordamida zarur komponent tanlab olinadi va amplitude hamda faza rekonstruyalanadi[17]. Rekonstruksiya tekisligidagi piksel qadamlari $\Delta\eta = \lambda d_r / (Lp_x)$ va $\Delta\xi = \lambda d_r / (Kp_y)$ formulasiga ko‘ra aniqlanadi, bu esa rekonstruksiya tasvirining fazoviy aniqligini belgilaydi.

Raqamli gologramma ma’lumotlarini kodlash Sensor xom ma’lumotlaridan foydalanuvchi tayyorlash jarayonida raqamli gologrammani faylga aylantirish uchun turli kodlash formatlari qo‘llanadi. Amplitude–faza formati fizik jihatdan aniq, chunki amplitude va faza bevosita rekonstruksiya ishlatiladi; biroq fazani kvantlashda noaniqlik yuzaga keladi. Haqiqiy–mavhum formatida esa real va imaginerning statistik bog‘lanishi kuchli bo‘lib, faza qayta hisoblash orqali

aniqlanadi, lekin ularni alohida kvantlash fazadagi xatolarga sabab bo'lishi mumkin. Maqolada real va imaginerni bog'lanib kvantlash algoritmi taklif qilingan bo'lib, har bir kompleks qiymat uchun minimal va maksimal qiymatlar hisoblab chiqiladi, so'ng kvantlangan qiymatlardan faza qiymati original fazaga yaqin bo'lishi tekshirilib, eng yaxshi variant tanlanadi.

Raqamli gologramma hosil bo'lishining matematik modeli interferensiya va difraksion nazariyalarga asoslanadi. Ob'ekt va referens to'lqinlarining kompleks amplitudalari sensor tekisligida yig'iladi va intensivlikning modul kvadrati sifatida yozib olinadi[7]. Bu jarayon analog plastinka o'rniga diskret piksel matritsasida amalga oshirilgani sababli, raqamli gologramma ikkita indeksli kompleks massiv ko'inishida saqlanadi[1][4]. CGH modellarida ob'ekt nuqtalarining summasi bo'yicha Fresnel integralining diskret versiyasi qo'llanadi[12]. Raqamli gologrammani qayta tiklash esa diskret Fresnel transformatsiyasi va S-FFT algoritmlariga tayanadi; bunda Shennon namunalash shartlari, piksel o'lchami va rekonstruksiya masofasi o'rtasidagi bog'liqliklar muhim hisoblanad.

Raqamli golografiya raqamli tasvirlash, tomografiya va mikroskopiya sohalarida keng qo'llanmoqda. Kelgusida sensor texnologiyalarining rivojlanishi, gologramma ma'lumotlarini siqish algoritmlari, shuningdek, fazaviy axborotni yanada aniqroq olish usullarini ishlab chiqish raqamli golografiyaning qo'llanilishini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. García-Sucerquia, J., Xu, W., Jericho, S. K., et al. (2006). *Digital in-line holographic microscopy*. *Applied Optics*, 45, 836–850.
2. Ghiglia, D. C., & Pritt, M. D. (1998). *Two-dimensional Phase Unwrapping: Theory, Algorithms and Software*. Wiley.
3. Girshovitz, P., & Shaked, N. T. (2013). Compact and portable low-coherence interferometer with off-axis geometry for quantitative phase microscopy and nanoscopy. *Optics Express*, 21, 5701–5714.
4. Goodman, J. W., & Lawrence, R. W. (1967). Digital image formation from electronically detected holograms. *Applied Physics Letters*, 11, 77–79.
5. Goodman, J. W. (1985). *Statistical Optics*. Wiley.
6. Goodman, J. W. (2007). *Speckle Phenomena in Optics*. Ben Roberts and Company.
7. Greivenkamp, J. E. (1984). Generalized data reduction for heterodyne interferometry. *Optical Engineering*, 23, 350–352.
8. Gross, M., & Atlan, M. (2007). Digital holography with ultimate sensitivity. *Optics Letters*, 32, 909–911.
9. Gross, M., Atlan, M., & Absil, E. (2008). Noise and aliases in off-axis and phase-shifting holography. *Applied Optics*, 47, 1757–1766.

10. Hariharan, P. (2002). *Basics of Holography*. Cambridge University Press.
11. Hinsch, K. D. (2002). Holographic particle image velocimetry. *Measurement Science and Technology*, 13, R61–R72.
12. Huang, T. S. (1971). Digital holography. *Proceedings of the IEEE*, 159, 1335–1346.

**О‘TKIR MIOKARD INFARKTIDA YUZAGA KELADIGAN
MORFOLOGIK O‘ZGARISHLAR**

Maxmudova Umida Rustam qizi

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

Patologik anatomiya kafedrası 1 kurs magistri

Ilmiy rahbar: PhD, dotsent Allaberganov D.Sh.

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

Elektron manzil: umidaxonmaxmudova00@gmail.com

Annotatsiya: Har xil etiologiyali koronar sindromlarda yuzaga keladigan miokard infarktining dinamikadaga o‘zgarishlari, jumladan o‘tkir miokard infarktining ilk belgilari bo‘lgan, kardiomiotsitlarda yuzaga keladigan to‘lqinsimon kontarkaturalarni asosan, Gist tutamlari va Purkine tolalari atrofida rivojlanishi, chuqur gipoksiya va distrofiyaga uchragan miokardning periferik qismlarida yuzaga kelishi bilan xarakterlanadi. Ushbu o‘zgarishlar dinamikada, dastlabki 6 soatda vafot etganlar miokardida yuzaga keladigan morfologik subbirliklarni mohiyatini ochishga qaratilgandir.

Kalit so‘zlar: miokard infarkti, morfologiya, nekroz, distrofiya, to‘laqonlik, koronar sindrom.

Muammoning dolzarbligi. Dunyoda yurak ishemik kasalligining eng yuqori o‘rinda turishi, o‘lim ko‘rsatkichi bo‘yicha birinchi o‘rinda turishi har yili o‘rtacha 124 mln insonni xayotiga zomin bo‘lib kelmoqda. O‘rtacha har yili AQSH va Yevropada o‘tkir koronar sindrom 66 mln insonda yuzaga kelib, o‘lim ko‘rsatkichi bo‘yicha, miokard infarktidan o‘rtacha, 48 mln 58 yoshdan o‘tganlar bevaqt olamdan o‘tishadi. Rossiya federatsiyasi va MDX davlatlarida o‘tkir koronar sindromni uchrashi yosh bo‘yicha, o‘rtacha 48,8 yoshni tashkil etib, o‘lim ko‘rsatkichi bo‘yicha jami o‘lim ko‘rsatkichi o‘rtacha yiliga 4-6 mlanni tashkil etadi. Bu esa, aynan, o‘tkir koronar sindrom va miokard infarkti yuzaga kelishini anglatadigan, klinik morfologik jihatdan, stenokardiyaning turli ko‘rinishida, koronar tomirlarning davomli spazmi sababli, yuzaga keladi. O‘rta Osiyo davlatlari, jumladan mamlakatimizda o‘tkir koronar sindrom bilan bog‘liq bo‘lgan o‘lim xolatlari bo‘yicha, 2022 yilgi ma‘lumotlarda yiliga o‘rtacha 65 mingdan ortiq xolat ro‘yxatga olingan bo‘lsa, o‘rtacha o‘lim ko‘rsatkichi bo‘yicha ilk bor aniqlangan miokard infarktidan vafot etganlar yoshi bo‘yicha, 46,3 yoshni tashkil etib, 31 mingdan ortiq kontingent asosan erkak jinslilar orasida aniqlangan. Bu yosh bo‘yicha, aynan, o‘tkir koronar sindrom, mehnatga layoqatli bo‘lgan yosh kontingent qatlamini o‘rab olganligi muammoni dolzarbligi va zaruratini taqozo etadi. Aynan, o‘tkir koronar sindromdan vafot etganlar yurak to‘qimasi miokardda yuzaga keladigan morfologik va ultrastruktur o‘zgarishlarni kam o‘rganilganligi, ma‘lumotlar juda kam keltirilganligi, o‘tkazuvchi yo‘llarning morfologik va

ultrastruktur o'zgarishlari bo'yicha xos o'zgarishlari haqida ma'lumotlar juda sayozligi aniqlandi.

Tadqiqot materiali va usullar. Material sifatida Respublika patologik anatomiya markaziga SYUIK o'tkir miokard infarktidan vafot etganlar 121 ta avtopsiyasi holati, yurak to'qimasi materiallari tashkil etdi. Shularda 71 tasi erkak jinsli va 50 tasi ayol jinsli. Tayyorlangan yurak to'qimasi bo'laklarchalari morfologik jihatdan o'rganiladi. Olingan namunalar gematoksilin va eozinga bo'yaldi va o'rganildi. Maqsad: O'tkir koronar sindromdan vafot etganlar miokardida rivojlanadigan morfologik va ultrastruktur o'zgarishlarni o'rganish.

Muhokama va natijalar. O'tkir koronar sindromda stress bilan bog'liq o'zgarishlarda yuzaga keladigan gipatalo-gipofizar-simpatoadrenal dezintegratsiyaning rivojlanishi, barcha mushak tipidagi arteriyalar, jumladan koronar tomirlarda davomli spazmlarni yuzaga kelishi oqibatida, miokardning kislorodga bo'lgan ehtiyojini oshishiga olib keladi. Natijada, miokardda o'tkir gipoksiya, ishemiya yurakda qon aylanishini o'tkir buzilishiga va o'tkir miokard infarktini rivojlanishiga olib keladi. Aynan, ushbu holatda, o'tkir koronar sindrom tashxisi bilan vafot etganlar avtopsiyasida, yirik o'chamli makroskopik yaqqol tasvirlangan miokard infarkti o'choqlari aniqlanib, aorta va boshqa mushak tipidagi arteriyalar tekshirilganda ateroskleroz va boshqa tomir patologiyalari aniqlanmaydi. Bu esa, o'z navbatida, bemor vafotidan keyin spazmdagi tomirlarni oldingi holatga kelishi va yurak ishemiya kasalligini morfologik belgilari sifatida namoyon bo'lmaydi. Aynan, ushbu o'zgarishlar patofiziologik nuqtai nazardan miokardda, o'tkir qon aylanishini buzilishi ko'rinishida namoyon bo'ladi. Dastlabki, 6 soatgacha bo'lgan muddatda, morfologik jihatdan miokardda nekroz o'choqlari aniqlanmaydi, balki shu sohalarida kardiomiotsitlar tutamlarida har xil to'lqinsimon ko'rinishdagi mushak kontrakturalarini morfologik belgilari aniqlanadi. Bu kabi o'zgarishlarni to'satdan yurakka aloqador o'lim deb nomlanuvchi nozologik birlik sifatida ko'riladi. Aynan, miokard infarkti boshlanganidan 6-8 soat ichida miokardda shish, venoz to'laonlik, nekroz, mushak hujayralarining titilishi, qo'shuvchi disklarning ajralishi ko'rinishdagi morfologik belgilar miokard infarktini vaqt davomidagi 6-8 soatdagi davrda turganligini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- Zhou SF, Liu RX, Luo HW, Li H, Guan XK, Yin LL, Li L, Hu DP. [Effect of Zishen Huoxue Recipe on Pathomorphology in Coronary Heart Disease Rats with Shen Deficiency Blood Stasis Syndrome]. Zhongguo Zhong Xi Yi Jie He Za Zhi. 2016 Jan;36(1):85-9.
- Rosenberg VD, Nepomnyashchikh LM. Pathomorphological peculiarities of coronary artery ectasias and their role in the pathogenesis of sudden cardiac death. //Bull Exp Biol Med. 2004 Nov;138(5):515-21.
- Aktürk E, Aşkın L, Nacar H, Taşolar MH, Türkmen S, Çetin M, Bozkurt M. Association of serum prolidase activity in patients with isolated coronary artery ectasia. Anatol J Cardiol. 2018 Feb;19(2):110-116. doi: 10.14744/AnatolJCardiol.2017.8160. Epub 2018 Jan 17.

- Giannopoulos AA, Buechel RR, Kaufmann PA. Coronary microvascular disease in hypertrophic and infiltrative cardiomyopathies. //J Nucl Cardiol. 2023 Apr;30(2):800-810.
- İrgi T, Baycan ÖF, Güvenç TS, Özcan FB, Atıcı A, Yılmaz Y, Çalışkan M. Concomitant amyloidosis is the primary cause of endothelial and coronary microvascular dysfunction in carpal tunnel syndrome. //Am Heart J Plus. 2024 Apr 15;41:100393.
- Patel AR, Rodriguez Lozano PF. Impact of coronary artery disease on the myocardium: importance of ischemia, infarction, and contractility. //JACC Cardiovasc Imaging. 2022 Aug;15(8):1423-1426.
- Chandarana H, Srichai MB. Evaluation of myocardial abnormalities and ischemia. //Radiol Clin North Am. 2010 Jul;48(4):771-82
- Bettencourt N, Ferreira ND, Leite D, Carvalho M, Ferreira WDS, Schuster A, Chiribiri A, Leite-Moreira A, Silva-Cardoso J, Nagel E, Gama V. CAD detection in patients with intermediate-high pre-test probability: low-dose CT delayed enhancement detects ischemic myocardial scar with moderate accuracy but does not improve performance of a stress-rest CT perfusion protocol.// JACC Cardiovasc Imaging. 2013 Oct;6(10):1062-1071.

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ОИВ ИНФЕКЦИЯСИ БЎЙИЧА ЭПИДЕМИОЛОГИК ВАЗИЯТ

*Ниязова Гулжамила Толыбаевна¹
Каллиева Тойдыхай Абдижаббаровна²*

*Қорақалпоғистон Республикаси ОИТСга қарши курашиш маркази
Қорақалпоғистонтиббиёт институти
guljamilaniyazova@gmail.com*

Аннотация: Ушбу мақолада 2021 йилдан 2025 йилгача Қорақалпоғистон Республикасида ОИВ билан касалланиш тенденциялари кўриб чиқилади ва эпидемиологик маълумотлар таҳлил қилинади. Тадиқот натижаларига кўра сунгги йилларда Қорақалпоғистон Республикасида ОИВ билан зарарланиш йилдан йилга ортиб бормоқда.

Калит сўзлар: ОИВ инфекцияси, эпидемиологик вазият, юқиш йўли, профилактика.

Ер юзида ОИТС эпидемияси бошлангандан буён 75 миллион одам ушбу дардга чалиниб, 32 миллион нафардан ортиғи вафот этган [2].

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг (ЖССТ) маълумотига кўра, ҳозирги кунда дунёда 38,5 миллион киши ОИВ-инфекцияси билан яшайпти. Ҳар йили қарийиб 2 миллион одам ушбу касалликдан нобуд бўлади. Охирги маълумотларга асосан Марказий ва Шарқий Европа ва Мустақил Ҳамдўстлик Давлатларининг ўзида 1,6 миллион киши ОИВ-инфекцияси билан яшамокдалар. Россия, Украина ва Эстония давлатларида эпидемия критик даражага етди. Ушбу давлатларда зарарланиш кўрсаткичи катта ёшдаги аҳоли умумий сонининг 1% кўрсаткичини ташкил қилади [1].

Ўзбекистонда 52 мингдан ортиқ шахс ОИВ касаллиги билан яшамокда. Уларнинг 55 фоизини эркаклар ташкил қилади [3].

Тадқиқот мақсади. ОИВ инфекциясининг Қорақалпоғистон Республикаси аҳолиси орасида тарқалишининг 2021 – 2025 йиллардаги эпидемиологик хусусиятларини ўрганиш.

Тадқиқот материаллари ва усуллари. Илмий тадқиқотни бажариш учун Қорақалпоғистон Республикаси ОИТСга қарши курашиш марказининг 2021-2025 йиллардаги мавжуд бўлган эпидемиологик суриштирув карталари расмий маълумотлари ва йиллик ҳисоботлар таҳлил қилинди.

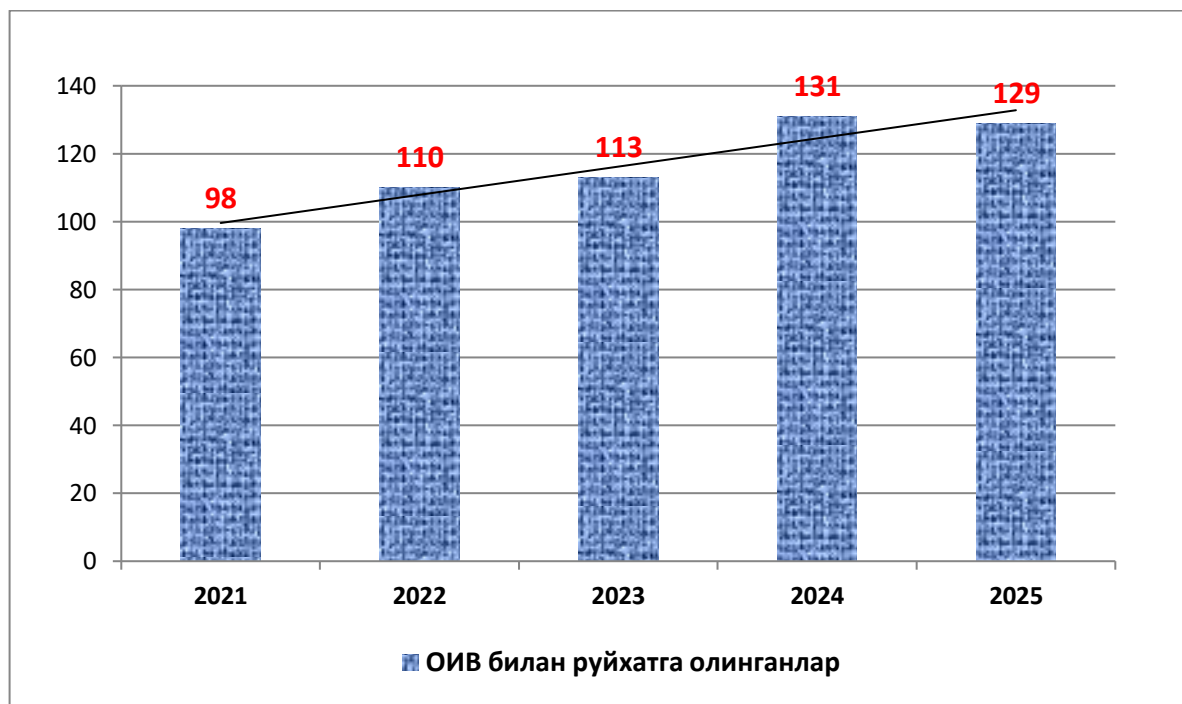
Тадқиқот натижалари. Қорақалпоғистон Республикасида бугунги кун ОИВ инфекцияси билан рухатга олинган куммулятив сони 1145 нафар шахсларни ташкил қилади (2021й. -816), жумладан 11 нафари (2021й.-12 шахс) 18 ёшгача бўлган болалар.

2025 йил давомида Қорақалпоғистон Республикасида ОИВ инфекцияси бўйича эпидемиологик вазият сунгги 5 йилда бироз мураккаблашиб 2021 йилга нисбатан касалланиш кўрсаткичи 1,3 бараварга ошди. 2021 йил давомида

Республика бўйича жами 98 нафар шахслар янгидан ОИВ инфекцияси билан рўйхатга олинган бўлса, 2025 йилнинг шу даврида 129 нафар шахсларда ОИВ инфекцияси аниқланди (2021й. 100 минг аҳоли сонига нисбатан интенсив кўрсаткич – 5,1ни ташкил этган бўлса, 2023 йилда 6,2ни ташкил этди) 2025 йил давомида 18 ёшгача бўлган болалар орасида 1 нафар касалланиш (2021й.-2 нафар) аниқланди (1 расм).

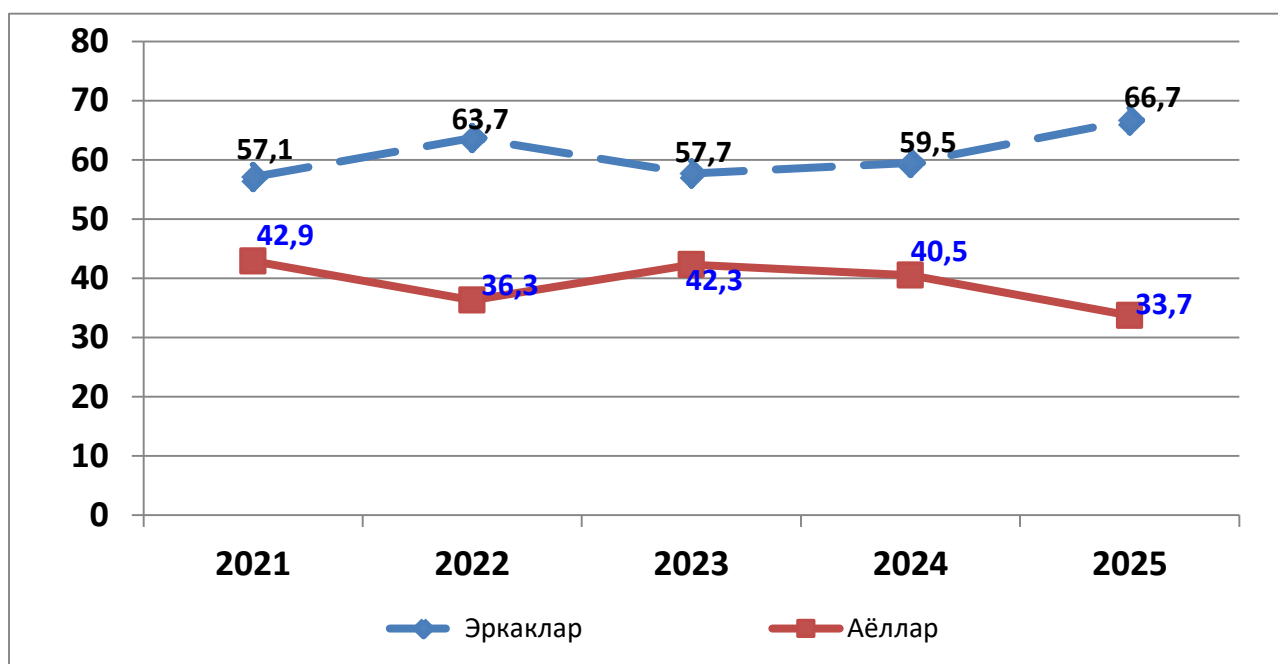
Қорақалпоғистон Республикасида ОИВ инфекциясининг динамикаси (2021-2025 йиллар/абс.сонда)

1 расм

2025 йилда ОИВ инфекциясига чалинганлар жинслари бўйича таҳлил қилганда 66,7 фоизини эркеклар ва 33,7 фоизини аёллар ташкил этди, 2021 йилда эса эркеклар -57,1 фоизни, аёллар эса - 42,9 фоизни ташкил этган, сунгги 5 йилда ОИВга чалинган эркеклар сони аёлларга нисбатан 1,2 бараварга ортганлиги аниқланди (2 расм).

ОИВ билан касалланганларни жинслари бўйича таҳлили 2021-2025 йиллар (%)

2 расм

Охирги йилларда касалликнинг жинсий йўл билан юқиши ортиб бормоқда. 2025 йилда Республикада рўйхатга олинганларнинг 86,9 фоизига ОИВ инфекцияси жинсий алоқа йўли билан юққан, 2021 йилда бу кўрсаткич 88,8 фоизни ташкил этиди. 5,6 фоизда парентерал юқиш йўли аниқланди, 2021 йилда 9,7 фоиз бўлган.

Хулоса юқорида келтирилган маълумотлардан қилиб шуни айтиш мумкинки, охирги беш йилда Қорақалпоғистон Республикасида ОИВ инфекцияси эркаклар орасида тарқалиши аёлларга нисбатан ортиб бормоқда ҳамда ОИВнинг жинсий йўл билан юқиши юқори кўрсаткичларда сақланиб қомақда.

Шу сабабли ОИВ инфекциясининг юқшининг олдини олишда ОИВ/ОИТС профилактикаси борасида ҳамкор ташкилотлар билан кенг қамровли тизимли ишлар олиб бориш ҳамда аҳолининг барча қатлами ўртасида, айниқса ёшлар орасида, соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш муҳим аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Султанов М.М., Алламбергенов Б.Ж., Ибрагимова З.К. Қорақалпоғистон Республикасида ОИВ инфекцияси маъмурий ҳудудларда тарқалишининг эпидемиологик хусусиятлари//Сборник тезисов “Международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы эпидемиологии инфекционных и неинфекционных болезней», посвященная памяти доктора медицинских наук, академика медицинских и технических наук Российской Федерации, профессора ТМА Миртазаева Омонтурди Миртазаевича.-Ташкент, 2023г - С.71-72.
2. https://uza.uz/uz/posts/bugun-butunzhahon-oitsga-qarshi-kurash-kuni_430843. (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 28.06.2023 й).
3. <https://www.gazeta.uz/uz/society/>

БИОМАРКЁРЫ ВОСПАЛЕНИЯ И ИХ РОЛЬ В ПРОГНОЗИРОВАНИИ ФЕНОТИПОВ БРОНХИАЛЬНОЙ АСТМЫ У ДЕТЕЙ

Содиқова Муяссар Хамидуллаевна,
Абдуллаев Нурбой Чунаевич (DSc)

Ташкентский государственный
медицинский университет,
кафедра аллергологии,
клинической иммунологии
и микробиологии

nurbay_abdullayev@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0003-4725-5855>

Аннотация: Целью исследования явилась оценка диагностической и прогностической значимости биомаркёров воспаления у детей с бронхиальной астмой. Обследованы 92 ребёнка в возрасте от 6 до 16 лет с определением уровня общего IgE, эозинофилов, эозинофильного катионного белка (ЕСР), а также цитокинов IL-4, IL-5 и IL-13. Установлено, что эозинофильный фенотип бронхиальной астмы ассоциируется с более тяжёлым течением заболевания, снижением функции внешнего дыхания и повышенным риском обострений.

Ключевые слова: бронхиальная астма, дети, биомаркёры воспаления, эозинофилы, IgE, ЕСР, цитокины, фенотипы астмы, персонализированная терапия.

Актуальность. Бронхиальная астма у детей представляет собой гетерогенное заболевание с различными клиничко-патогенетическими фенотипами, что определяет вариабельность течения и ответ на терапию. В последние годы особое внимание уделяется изучению биомаркёров воспаления, позволяющих не только оценивать активность патологического процесса, но и прогнозировать характер течения заболевания. Однако в педиатрической практике до настоящего времени отсутствуют чёткие критерии, позволяющие интегрировать иммунологические показатели в алгоритмы стратификации риска и контроля заболевания.

Цель исследования. Оценить диагностическую и прогностическую значимость биомаркёров воспаления у детей с бронхиальной астмой для определения клинических фенотипов и уровня контроля заболевания.

Материалы и методы. В исследование включено 92 ребёнка в возрасте от 6 до 16 лет с верифицированным диагнозом бронхиальной астмы. В соответствии с рекомендациями GINA (2023) пациенты были распределены на группы по уровню контроля заболевания.

Обследование включало: клиническую оценку симптомов (частота обострений, ночные симптомы, потребность в бронхолитиках); спирометрию (FEV₁, PEF); аллергологическое обследование (кожные прик-тесты);

определение лабораторных показателей: общего IgE, эозинофилов периферической крови, эозинофильного катионного белка (ECP), а также цитокинов (IL-4, IL-5, IL-13).

Статистическая обработка данных проводилась с использованием пакета SPSS 25.0 с применением корреляционного и многофакторного анализа.

Результаты и обсуждение. Анализ показал, что эозинофильный фенотип бронхиальной астмы выявлен у 58,7% пациентов и характеризовался более тяжёлым течением заболевания. У детей данной группы отмечалось достоверное повышение уровня IgE и ECP ($p < 0,01$), а также цитокинов IL-4 и IL-5. Установлено, что высокий уровень ECP ассоциировался с увеличением частоты обострений ($r = 0,61$), тогда как повышение IL-13 коррелировало с выраженностью бронхиальной гиперреактивности ($r = 0,54$).

У пациентов с неконтролируемым течением заболевания наблюдалось снижение показателя FEV₁ до $70 \pm 6\%$ от должных значений, что сопровождалось выраженным иммунным дисбалансом. При этом сочетание повышенного уровня IgE и эозинофилии увеличивало риск неконтролируемого течения заболевания в 2,5 раза.

Выводы. Биомаркёры воспаления (IgE, эозинофилы, ECP, IL-4, IL-5, IL-13) играют ключевую роль в формировании фенотипов бронхиальной астмы у детей и обладают высокой прогностической значимостью. Их комплексная оценка позволяет: выявлять пациентов группы высокого риска; прогнозировать тяжесть и частоту обострений; оптимизировать индивидуальные схемы терапии. Включение иммунологических маркёров в клиническую практику способствует переходу к персонализированному подходу в ведении детей с бронхиальной астмой и повышению эффективности контроля заболевания.

Список литературы :

1. Абдуллаев Н.Ч., М.А Юсупова, М.Н. Абдуллаева- Особенности физического развития детей, страдающих Бронхиальной астмой // «Наука и образование: актуальные вопросы, достижения и инновации в медицине» Сборник научных трудов 16 апреля 2021 Ташкент, Узбекистан 5-7стр <https://tadqiqot.uz>
2. Global Initiative for Asthma. (2024). Global strategy for asthma management and prevention. <https://ginasthma.org>
3. Wenzel, S. E., et al. (2019). Asthma phenotypes and comorbidities: Mechanistic insights. The Lancet Respiratory Medicine, 7(8), 728–740. [https://doi.org/10.1016/S2213-2600\(19\)30102-6](https://doi.org/10.1016/S2213-2600(19)30102-6)

RAQAMLI TEXNOLOGIYA PROTOKOLLARIDAN FOYDALANGAN HOLDA KERAMIK QISTIRMALARNI MODELLASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Maxmudova Madina Madraim qizi,
Toshkent davlat tibbiyot instituti
Gospital ortopediya kafedrasida
doktoranti
mmaxmudova99@gmail.com

ANNOTATSIYA: Keramika inson hayotidagi roli kundalik foydalanishdan ancha oldin oshib ketgan juda ko'p qirrali materialdir. Stomatologiya amaliyotida ularning evolyutsiyasi klassik chinni bilan boshlangan, ammo bugungi kunda ularning salohiyati mahalliy inleylardan tortib to'liq tish rekonstruksiyasiga qadar kengdir. CAD/CAM texnologiyalari va 3D bosib chiqarishdagi tezkor yutuqlar ushbu materialni sanoatning sevimli materialiga aylantirdi. Ajoyib biomosligi tufayli keramika nafaqat estetik restavratsiyalarda, balki implantologiyada va payvandlash materiali sifatida ham muvaffaqiyatli qo'llaniladi. Ushbu sharhda zamonaviy stomatologiyada keramikadan foydalanishdagi asosiy o'zgarishlar va yutuqlar tahlil qilinadi.

KALIT SO'ZLAR: bilvosita tiklash, qistirma, tishlarning marginal moslashuvi, raqamli skanerlash.

So'nggi yillarda raqamli modellashtirish va stomatologik restavratsiyalarni tayyorlash samaradorligini tahlil qilishga bag'ishlangan tadqiqotlar sezilarli darajada oshdi. 2023-yilgacha CAD/CAM texnologiyalari asosida yasalgan 17000 dan ortiq restavrasiyalarning o'rganib chiqildi (Wierichs, R. J., Kramer, E. J., Reiss, B., Laske, M. M., Opdam, N., & Abou-Ayash, S., 2025) hamda olingan ma'lumotlar materialga va uni qayta ishlashga qarab restavratsiyalarning uch o'lchovli aniqligida o'zgaruvchanlikni ko'rsatdi (Wang, H., Qu, W., Wang, T. va boshqalar, 2025). Hozirgi ilmiy adabiyotlarni ko'rib chiqish shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda qistirmalar tayyorlashning raqamli usullari bo'yicha ko'plab tadqiqotlar nashr etilgan. Biroq, ko'pgina tadqiqotlar tarqoq shaklda va raqamli protokolning alohida bosqichlariga qaratilgan (Ferrari M. va boshqalar, 2021, Rocca G.T., Krejci I., 2022).

Tadqiqot maqsadi - yo'qotilgan tish qattiq to'qimalarini keramik qistirmalar yordamida tiklashda ortopedik davolash samaradorligini raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali oshirish imkoniyatlarini o'rganish.

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqotimiz 20 yoshdan 50 yoshgacha bo'lgan 60 nafar shaxslar orasida o'tkazilgan kompleks klinik va maxsus tadqiqot usullari natijalarini o'z ichiga oladi, ulardan 35 nafari ayollar va 25 nafari erkaklardir. Bemorlarning o'rtacha yoshi erkaklar uchun 46, ayollar uchun 36 yosh atrofida. Tadqiqot ikki guruhga: ananaviy usulda davolangan va raqamli texnologiyalar asosida davolangan bemor guruhlariga bo'lib o'rganiladi hamda stomatoskopiya,

lyuministsent analizi, raqamli okklyuzogramma, G. Ryge shkalasi bo'yicha restavratsiya sifatini baholash, natijalarni statistik tahrirlash usullari qo'llaniladi

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati. Keramik qistirmalarni yasash uchun takomillashtirilgan raqamli protokollar doirasida og'iz bo'shlig'i skanerlaridan foydalanish to'g'ridan-to'g'ri klinikada tish qatorlarining yuqori aniqlikdagi raqamli tasvirlarini olish imkonini beradi, bu esa ortopedik stomatologiya uchun muhim amaliy ahamiyatga ega. Raqamli qoliplardan foydalanish an'anaviy usullarning salbiy jihatlari bartaraf etadi va klinik xatolar xavfini kamaytiradi.

Ishlab chiqilgan yondashuvlarning amaliy ahamiyati an'anaviy qoliplarni olish va gips modellarini tayyorlash bilan bog'liq xatolarni bartaraf etish, tish bo'shlig'i anatomiyasining aniqroq tasvirini ta'minlash va keramik qistirma dizaynining sifatini yaxshilashdan iborat. Raqamli qolip sifatini darhol baholash va stomatologik qabul paytida uni tuzatish imkoniyati keramik konstruksiyalar bilan davolashning natijasini yuqori aniqlikda bajarilishini oldindan ta'minlaydi va takroriy klinik bosqichlar sonini kamaytiradi.

Raqamli ma'lumotlarni stomatologik laboratoriyaga elektron formatda uzatish restavratsiyalarni tayyorlash uchun zarur bo'lgan vaqtni qisqartiradi, qoliplar deformatsiyasi xavfini bartaraf qiladi va stomatolog hamda texnik o'rtasidagi hamkorlikni optimallashtiradi. Virtual modellardan foydalanish fizik modellarga ehtiyoj sezmasdan keramik qistirmalarni loyihalash imkonini beradi va ba'zi hollarda restavratsiyalarni to'g'ridan-to'g'ri klinikada (kreslo yonida) tayyorlash mumkin. Shunday qilib, keramik qistirmalarni modellashtirish uchun takomillashtirilgan raqamli protokollarni joriy etish ortopedik davo sifatini yaxshilashga, davolash vaqtini qisqartirishga, biologik xavfsizlikni yaxshilashga va klinik samaradorlikni oshirishga yordam beradi, bu esa dissertatsiya tadqiqoti natijalarining yuqori amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, an'anaviy va raqamli qolip olish usullarning qistirma tayyorlashdagi klinik va laborator samaradorligi taqqoslanadi va raqamli texnologiya ustunligi isbotlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Vargas-Corral FG, Vargas-Corral AE, Rodríguez-Valverde MA, Bravo M, Rosales-Leal JJ. Clinical comparison of marginal fit of ceramic inlays between digital and conventional impressions. *J Adv Prosthodont.* 2024 Feb;16(1):57-65. doi: 10.4047/jap.2024.16.1.57. Epub 2024 Feb 23. PMID: 38455677; PMCID: PMC10917630.

2. Magne P, Nielsen B. Interactions between impression materials and immediate dentin sealing. *J Prosthet Dent.* 2009 Nov;102(5):298-305. doi: 10.1016/S0022-3913(09)60178-5. PMID: 19853171.

3. Kameyama A, Bonroy K, Elsen C, Lührs AK, Suyama Y, Peumans M, Van Meerbeek B, De Munck J. Luting of CAD/CAM ceramic inlays: direct composite versus dual-cure luting cement. *Biomed Mater Eng.* 2015;25(3):279-88. doi: 10.3233/BME-151274. PMID: 26407114.

4. Goujat A, Abouelleil H, Colon P, Jeannin C, Pradelle N, Seux D, Grosgeat B. Marginal and internal fit of CAD-CAM inlay/onlay restorations: A systematic review of in vitro studies. *J Prosthet Dent*. 2019 Apr;121(4):590-597.e3. doi: 10.1016/j.prosdent.2018.06.006. Epub 2018 Dec 1. PMID: 30509548.

5. Merrill TC, Mackey T, Luc R, Lung D, Naseem A, Abduo J. Effect of chairside CAD-CAM restoration type on marginal fit accuracy: a comparison of crown, inlay and onlay restorations. *Eur J Prosthodont Restor Dent* 2021;29:119-27.

6. Ekici Z, Kılıçarslan MA, Bilecenoğlu B, Ocak M. Micro-CT Evaluation of the marginal and internal fit of crown and inlay restorations fabricated via different digital scanners belonging to the same CAD-CAM system. *Int J Prosthodont* 2021;34:381-9.

7. Oğuz Eİ, Kılıçarslan MA, Ocak M, Bilecenoğlu B, Ekici Z. Marginal and internal fit of feldspathic ceramic CAD/CAM crowns fabricated via different extraoral digitization methods: a micro-computed tomography analysis. *Odontology* 2021;109:440-7.

ERTA NEONATAL DAVRDA VAFOT ETGAN CHAQALOQLARDA TIMUSNING PATOMORFOLOGIK VA IMMUNOGISTOKIMYOVIIY XUSUSIYATLARI

Nurullayeva Mavluda Davronbek qizi

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

Patologik anatomiya kafedrası

1 kurs magistri

Ilmiy rahbar: PhD, dotsent Allaberganov D.Sh.

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

Annatotsiya: Ushbu maqola preeklampsiya va eklampsiya asoratlari bilan kechgan homiladorlikdan tugʻilib, erta neonatal davrda vafot etgan chaqaloqlarning timusdagi oʻziga xos morfologik va immunogistokimyoviy oʻzgarishlarni oʻrganishga bagʻishlangan. Tadqiqot doirasida 30 nafar chaqaloqning autopsiya materiallari gistologik hamda CD3, CD4 va Ki-67 markerlari yordamida maxsus tahlildan oʻtkazilgan. Olingan natijalar shuni koʻrsatadiki, onadagi ogʻir patologiyalar chaqaloq timusida muddatidan oldin involyutsiya va aksidental transformatsiya jarayonlarini keltirib chiqaradi. Xususan, T-limfotsitlar differentsiatsiyasining buzilishi (CD3+ va CD4+ markerlari namoyon boʻlishining keskin pasayishi) isbotlangan boʻlib, bu holat chaqaloqlarda ikkilamchi immunodefitsit shakllanishiga hamda infeksiyalarga chidamlilikning yoʻqolishiga sabab boʻladi. Tadqiqot natijalari yuqori xavf guruhiga kiruvchi yangi tugʻilgan chaqaloqlarda immun tizimi buzilishlarining oldini olish va profilaktika choralarini ishlab chiqishda muhim amaliy ahamiyatga ega.

Kalit soʻzlar: yangi tugʻilgan chaqaloqlar, timus, patomorfologiya, immunogistokimyoviy, barvaqt involyutsiya, immunodefitsit, preeklampsiya.

Muammoni dolzarbli: Preeklampsiya va eklampsiya fonida tugʻilgan chaqaloqlarning erta neonatal oʻlimi zamonaviy neonatologiyaning eng muhim muammolaridan biri boʻlib qolmoqda. Homilaning immun tizimi, xususan, timus bezi moslashuv jarayonlarida markaziy oʻrin tutadi. Biroq, ogʻir asoratli homiladorlik fonida tugʻilgan chaqaloqlarning timus bezida kechadigan morfologik va immunogistokimyoviy oʻzgarishlar hamda ularning immunodefitsit holatlari bilan bogʻliqligi yetarlicha oʻrganilmagan.

Tadqiqot maqsadi: Preeklampsiya va eklampsiya bilan ogʻrigan onalardan tugʻilib, erta neonatal davrda (0-7 kunlikda) vafot etgan chaqaloqlarda timus toʻqimasining patomorfologik va immunohistokimyoviy xususiyatlarini aniqlash va baholash.

Material va usullar: Tadqiqot doirasida erta neonatal davrda vafot etgan 30 nafar chaqaloqning autopsiya materiallari (timus boʻlakchalari) oʻrganildi. Toʻqimalar 10% li neytral formalinda fiksatsiya qilinib, gistologik (gematoksilin-eozin) tahlildan oʻtkazildi. T-limfotsitlar populyatsiyasi va proliferatsiya faolligini

aniqlash maqsadida CD3+, CD4+ va Ki-67 markerlari yordamida immunohistokimyoviy (IHK) tekshiruvlar olib borildi. Natijalar STATISTICA va MS Excel dasturlarida variatsion statistika usullari orqali tahlil qilindi.

Natijalar: Tadqiqot guruhidagi chaqaloqlarda timus vaznining sezilarli kamayishi (nazorat guruhidagi oʻrtacha 13.46±1.82 g ga nisbatan 7.163±1.121 g) va buyrak usti bezi vaznining ortishi (4.110±0.171 g ga nisbatan 7.752±0.024 g) aniqlandi. Bu holat glyukokortikoidlar taʼsiridagi barvaqt involyutsiya jarayonidan dalolat beradi. Morfologik jihatdan kapsulaning interstitsial shishi, tolali tuzilmalarning dezorganizatsiyasi, Gassal tanachalarining koʻpayishi va faol apoptoz belgilari kuzatildi. IHK tahlillari shuni koʻrsatdiki, bemorlarning 80.0 foizida Ki-67 markerining yuqori ekspressiyasi (oʻrtacha 26.1%) aniqlanib, limfotsitlarning yuqori proliferativ faolligini koʻrsatdi. Shu bilan birga, T-limfotsitlar va T-helperlarni ifodalovchi CD3+ (83.3% holatda past ekspressiya) va CD4+ markerlarining oʻta past ijobiy namoyon boʻlishi qayd etildi.

Xulosa: Preeklampsiya va eklampsiya kabi omillar chaqaloqlarda timusning barvaqt involyutsiyasiga va aksidental transformatsiyasiga olib keladi. CD3+ va CD4+ markerlari ekspressiyasining pastligi T-limfotsitlar differentsiatsiyasining buzilganini va T-helperlar yetishmovchiligini tasdiqlaydi. Bu oʻzgarishlar erta neonatal davrda ikkilamchi immunodefitsit shakllanishiga va chaqaloqlarning infeksiyalarga chidamliligi keskin pasayishiga sabab boʻladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abaeva, T., Muratov, Z., Tuxvatshin, R., Abdullaeva, Z., Seitova, A., & Tursunova, V. (2020). Morphological Characteristics of Thymus in the Newborns in Different Climatic and Geographical Conditions of Kyrgyzstan. *International Journal of Medical Physics, Clinical Engineering and Radiation Oncology*, 9(4), 178-185.
2. Abaeva, T., Tuxvatshin, R., Satybaldiev, M., Ergeshova, A., Toichieva, Z., & Bakytova, S. (2023). Stages of the evolution of thymus atrophy in children in different cities of Kyrgyzstan. *Biomedicine*, 43(1), 364-367.
3. Cowan, J. E., Takahama, Y., Bhandoola, A., & Ohigashi, I. (2020). Postnatal involution and counter-involution of the thymus. *Frontiers in Immunology*, 11, 897.
4. D'Attilio, L., Santucci, N., Bongiovanni, B., Bay, M. L., & Bottasso, O. (2018). Tuberculosis, the disrupted immune-endocrine response and the potential thymic repercussion as a contributing factor to disease pathophysiology. *Frontiers in Endocrinology*, 9, 214.
5. Fahy, G. M., Brooke, R. T., Watson, J. P., Good, Z., Vasanawala, S. S., Maecker, H., & Horvath, S. (2019). Reversal of epigenetic aging and immunosenescent trends in humans. *Aging Cell*, 18(6), e13028.
6. Geenen, V. (2012). Presentation of neuroendocrine self in the thymus: a necessity for integrated evolution of the immune and neuroendocrine systems. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1261(1), 42-48.

7. Halawani, A. Z., Alharbi, M. A., Alkhuraym, Y. Y., Alharthi, A. H., Alqahtani, S. F. M., & Al-Qahtani, M. M. A. (2023). Low Birth Weight and Preterm Infants Nursing Care: an Updated Review. *International Journal of Health Sciences*, 7(S1), 3779-3794.
8. Hale, L. P., Neff, J., Cheatham, L., Cardona, D., Markert, M. L., & Kurtzberg, J. (2020). Histopathologic assessment of cultured human thymus. *PLoS One*, 15(3), e0230668.
9. Hirokawa, K., Utsuyama, M., & Kikuchi, Y. (2016). Trade off situation between thymus and growth hormone: age-related decline of growth hormone is a cause of thymic involution but favorable for elongation of lifespan. *Biogerontology*, 17(1), 55-59.
10. Hossain, Z., Reza, A. M., Qasem, W. A., Friel, J. K., & Omri, A. (2022). Development of the immune system in the human embryo. *Pediatric Research*, 92(4), 951-955.
11. Hryhorieva, O. A., Masenko, V. L., & Tkachenko, T. M. (2017). Peculiarities of lymphocyte emigration from the thymus of newborns. *Pathologia*, 14(1), 76-80.
12. Israilov, R., Isoev, G., & Numanov, K. (2016). Сепсис у новорожденных и морфологическое состояние тимуса. *Журнал проблемы биологии и медицины*, 3(89), 29-31.
13. Khan, B., Yar, R. A., Khan Khakwani, A., Karim, S., & Ali, H. A. (2022). Preeclampsia Incidence and Its Maternal and Neonatal Outcomes With Associated Risk Factors. *Cureus*, 14(11), e31143.
14. Korjavov, S. O., Ismoilov, O. I., & Otamurodova, K. B. (2023). Morphological characteristics of thymus gland in young children. *Research Focus*, 2(9), 99-103.
15. Korzhavov, Sh., Tukhtamurodov, Kh., Farukhova, M., & Kuvondikov, G. (2022). Антропометрические и физиологические особенности вилковой железы у новорожденных и детей раннего возраста (обзор литературы). *Евразийский журнал медицинских и естественных наук*, 2(6), 118-130.

ОСОБЕННОСТИ МРТ-ДИАГНОСТИКИ РЕЦИДИВА РАКА ПРЯМОЙ КИШКИ

*Автор: Ахматов Бекзод Нуралиевич,
Ташкентский государственный
медицинский университет,
соискатель (докторант базовой докторантуры).
Axmatov.bekzod95@gmail.com*

АННОТАЦИЯ: В данной статье изучены возможности магнитно-резонансной томографии (МРТ) в диагностике рецидива рака прямой кишки, определены характерные МР-признаки рецидивных опухолей и разработан оптимальный протокол исследования, направленный на повышение диагностической эффективности.

Ключевые слова: рак прямой кишки, диагностика, оценка степени распространённости, неоадьювантная терапия, магнитно-резонансная томография.

Введение: Рак прямой кишки (РПК) занимает одно из ведущих мест среди злокачественных новообразований желудочно-кишечного тракта. Несмотря на совершенствование хирургических методов и комбинированных схем лечения, проблема локорегионарных рецидивов остаётся одной из ключевых в современной онкологии. По данным различных авторов, частота рецидива колеблется от 5 до 50%. Наиболее частыми причинами возникновения рецидива являются: инвазия опухоли в край резекции, низкая степень дифференцировки, лимфоваскулярная инвазия, перфорация опухоли, несостоятельность анастомоза и отсутствие адекватного комбинированного лечения.

Цель исследования: Целью работы явилось описание МР-семиотики типичных вариантов рецидива рака прямой кишки с использованием различных методик МРТ, а также формирование оптимального протокола исследования, позволяющего повысить информативность и сократить время сканирования.

Материал и методы: В исследование включено 138 пациентов, перенёсших хирургическое лечение по поводу рака прямой кишки. Рецидив был выявлен у 48 пациентов (35%) в сроки от 3 до 82 месяцев после операции. МРТ выполнялась на аппарате 1,5 Т с использованием последовательностей T2, T2 FS, T1 и DWI (b=1000). У 57% пациентов проводилось динамическое контрастирование с гадолинием. Данные анализировались в программе R 3.2.2 с использованием χ^2 и критерия Фишера.

Результаты: На МРТ рецидив опухоли выглядел как объёмное образование неправильной или округлой формы. На T2 ВИ у 90% пациентов наблюдался гиперинтенсивный сигнал, на T1 ВИ — изоинтенсивный, а на DWI

— гиперинтенсивный в 75% случаев. Лучшие результаты диагностики достигались при T2 ВИ в трёх взаимно перпендикулярных проекциях. Контрастирование не увеличивало чувствительность метода.

Обсуждение: Наилучшие результаты достигались при использовании T2 ВИ в трёх взаимно перпендикулярных проекциях. Для сакральных и крупных центральных рецидивов наиболее информативными являлись сагиттальная и аксиальная плоскости. T1 ВИ была полезна при оценке интраоссальной инвазии. Контрастирование не показало значимого улучшения чувствительности. В 50% случаев достаточно одной импульсной последовательности и одной плоскости.

Выводы

1. Нативная (бесконтрастная) МРТ обладает высокой эффективностью в диагностике рецидива рака прямой кишки (чувствительность — 89,5%, специфичность — 98,9%).
2. Оптимальной является последовательность T2 ВИ в трёх взаимно перпендикулярных плоскостях.
3. Основные трудности: малые размеры рецидивов, рубцовые изменения и кровоизлияния в структуре опухоли.
4. Контрастирование не увеличивает чувствительность и не обязательно для стандартного протокола.

Заключение

Проведённое исследование показало, что стандартная нативная МРТ малого таза является достаточным инструментом для раннего выявления рецидивов после операций на прямой кишке. Разработанный авторами протокол, включающий T2-взвешенные изображения в трёх проекциях, оптимизирует время обследования и повышает точность диагностики

References

1. Sung H, Ferlay J, Siegel RL, et al. Global cancer statistics 2020: GLOBOCAN estimates of incidence and mortality worldwide for 36 cancers in 185 countries. *CA Cancer J Clin.* 2021;71(3):209e249.
2. Siegel RL, Miller KD, Fuchs HE, Jemal A. Cancer statistics, 2022. *CA Cancer J Clin.* 2022;72(1):7e33.
3. Tamas K, Walenkamp AM, de Vries EG, et al. Rectal and colon cancer: not just a different anatomic site. *Cancer Treat Rev.* 2015;41(8):671e679.
4. Saraf A, Roberts HJ, Wo JY, Parikh AR. Optimal neoadjuvant strategies for locally advanced rectal cancer by risk assessment and tumor location. *J Natl Compr Cancer Netw : JNCCN.* 2022;20(10):1177e1184.
5. Heald RJ, Husband EM, Ryall RD. The mesorectum in rectal cancer surgery—the clue to pelvic recurrence? *Br J Surg.* 1982;69(10):613e616

THE ROLE OF BIOMARKERS OF SYSTEMIC INFLAMMATION IN THE DIAGNOSIS AND MONITORING OF COMMUNITY-ACQUIRED PNEUMONIA IN CHILDREN

ABDULLAEVA S. A.,
MIRRAKHIMOVA M.KH.,
NISHANBAEVA N.YU.,

TASHKENT STATE MEDICAL UNIVERSITY
DEPARTMENT OF PEDIATRICS

e-mail: abdullaevasarvinozxon@mail.ru

Abstract: Community-acquired pneumonia (CAP) remains a leading cause of infectious morbidity and mortality in children, accounting for up to 10-15% of deaths among young children. Despite improvements in antibacterial therapy and preventive measures, the prevalence of the disease remains consistently high. *Streptococcus pneumoniae* plays a dominant role in the etiology of bacterial pneumonia, being considered the primary pathogen associated with severe and complicated disease.

Keywords: community-acquired pneumonia, children, biomarkers of systemic inflammation, C-reactive protein, procalcitonin.

Relevance. Current understanding of the pathogenesis of CAP in children emphasizes the key role of the systemic inflammatory response, resulting from the activation of innate and adaptive immunity. Therefore, the search for highly sensitive and specific laboratory markers that can objectively assess the degree of inflammatory activity, predict the severity of the disease, and predict the risk of complications is particularly relevant. The most informative indicators are recognized as proinflammatory and immunoregulatory cytokines (IL-4, IL-6, TNF- α), reflecting the intensity of the immune-inflammatory reaction, as well as acute phase proteins - C-reactive protein and procalcitonin, the level of which correlates with the severity of the infectious process and can be used to monitor the effectiveness of the therapy.

The aim of the study was to substantiate the diagnostic and prognostic value of systemic inflammatory response biomarkers in children with community-acquired pneumonia during therapeutic follow-up using a comprehensive clinical and laboratory analysis.

Materials and methods. The study was conducted at the Department of Pediatric Diseases at Tashkent State Medical University. Fifteen children with confirmed community-acquired pneumonia (mean age 7.8 ± 0.5 years) were examined. Complete blood counts, ESR, C-reactive protein, and procalcitonin levels were measured. Treatment was administered according to current clinical guidelines. Statistical analysis was performed using the paired Student's t-test; differences were considered significant at $p < 0.05$.

Results. The clinical picture of the disease was characterized by a pronounced infectious and inflammatory syndrome: symptoms of intoxication were noted in 90.9% of children, febrile temperature in 81.8%, auscultatory changes in the lungs (localized moist rales, weakened breath sounds) in 100% of patients. The degree of clinical manifestation correlated with the level of laboratory markers of systemic inflammation. Laboratory parameters reflected the activation of the systemic inflammatory response: an increased ESR was detected in 100% of children, leukocytosis in 90.9%, an increase in C-reactive protein in 100%, and procalcitonin in 81.8% of those examined. High procalcitonin values were associated with more severe intoxication and indicated a bacterial nature of the inflammatory process. Instrumental diagnostic methods confirmed inflammatory changes in the lung tissue. Chest X-ray data revealed focal or segmental infiltrative changes in 100% of patients, increased pulmonary markings with signs of peribronchial infiltration in 27.3%, and moderate hilar dilation in 18.2%. Positive X-ray findings were noted over time, including decreased infiltration intensity and restoration of lung airiness, consistent with clinical and laboratory improvements. Prognostic analysis revealed that the combination of significant laboratory abnormalities (high procalcitonin and C-reactive protein levels) with widespread infiltrative changes on X-ray was associated with a more severe course of the disease. Conversely, rapid normalization of laboratory parameters combined with positive instrumental dynamics indicated a favorable prognosis and the effectiveness of the treatment. Thus, an integrated assessment of clinical, laboratory, and instrumental data allows for objective stratification of the severity of community-acquired pneumonia in children and predicting the outcome.

Conclusions. The study demonstrated that community-acquired pneumonia in children is accompanied by a pronounced clinical, laboratory, and instrumental syndrome of systemic inflammation. A high frequency of intoxication manifestations, febrile reactions, and auscultatory changes were associated with a significant increase in ESR, leukocyte count, C-reactive protein, and procalcitonin, as well as infiltrative changes on chest X-ray. A dynamic decrease in C-reactive protein and procalcitonin levels during therapy, along with regression of radiographic changes, confirms their high diagnostic and prognostic value. Procalcitonin was the most informative marker of bacterial inflammation and disease severity, with its level correlating with the severity of clinical symptoms and the extent of infiltrative changes.

BOLALARDA TISH PASTALARINING KARIYESGA QARSHI SAMARADORLIGINI QIYOSIY VAHOLASH

Sh. I. Azizova

Alfraganus University assistenti

Annotatsiya. Maqolada bolalarda turli faol komponentlarga (natriy ftorid, arginin, gidroksiapatit va kaltsiy) ega davolovchi-profilaktik tish pastalarining kariyesga qarshi qiyosiy samaradorligi o'rganildi. Ftor saqllovchi pastalar, kariyesning rivojlanishini eng samarali sekinlashtirdi, so'lakdagi ftorid ionlari konsentrasiyasini va kariyesogen mikroorganizmlarga (*Streptococcus mutans*, *Lactobacilli*, *Candida albicans*) qarshi antibakterial faollikni eng yuqori darajada ta'minladi. Gidroksiapatitli va ftorsiz pastalar cheklangan profilaktik samaradorlik ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: *tish kariyesi, davolovchi-profilaktik tish pastasi, ftorid, arginin, gidroksiapatit, emal remineralizatsiyasi, profilaktika, bolalar stomatologiyasi, ICDAS.*

Kirish

Tish kariyesi global ahamiyatga ega muammo bo'lib, doimiy va sut tishlarini zararlaydi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, dunyoda taxminan 2 milliard kishi doimiy tishlar kariyesidan va 510 milliondan ortiq bola sut tishlari kariyesidan aziyat chekadi⁴⁰; davolanmagan doimiy tish kariyesi esa dunyodagi eng keng tarqalgan surunkali holat hisoblanadi⁴¹. JSST «Og'iz bo'shlig'i sog'lig'i bo'yicha global strategiya va harakatlar rejasi 2023-2030»da stomatologik kasalliklar profilaktikasida sifatli ftorli tish pastalaridan foydalanish asosiy chora sifatida ko'rsatilgan⁴².

O'zbekiston Respublikasida bolalar stomatologiyasi sohasida profilaktikani takomillashtirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda; mamlakatda bolalar orasida kariyes tarqalganligi yuqori darajada bo'lib qolmoqda. Tish kariyesi ko'p omilli kasallik bo'lib, uning rivojlanishida *Streptococcus mutans* va *Lactobacillus* kabi kariyesogen mikroorganizmlar hosil qiladigan tish karashi (bioplyonka) hal qiluvchi rol o'ynaydi: bu bakteriyalar uglevodlarni metabolizm qilib, emalni demineralizatsiyaga uchratadigan kislotalar ishlab chiqaradi.

Ko'plab izlanishlarga qaramay, ftor, arginin, kalsiy va gidroksiapatit saqllovchi tish pastalarining bolalardagi qiyosiy kariyesga qarshi samaradorligi yetarlicha o'rganilmagan. Shu sababli tadqiqotning maqsadi bolalarda turli faol tarkibli

⁴⁰World Health Organization. Sugars and dental caries. WHO; 2023. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/sugars-and-dental-carries>

⁴¹World Health Organization. Oral health: key facts. WHO; 2025. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/oral-health>

⁴²WHO. Global strategy and action plan on oral health 2023-2030. WHO; 2024. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240090538>

davolovchi-profilaktik tish pastalarining kariyesga qarshi samaradorligini qiyosiy aniqlashdan iborat bo'ldi.

Material va usullar

Dastlab 300 nafar bola tanlanib, eksperiment yakuniga 250 nafar 15 yoshli, tish kariyesi darajasi taqqoslanadigan bola qoldi. Bolalar maktab o'quvchilari bo'lib, qo'llanilgan tish pastasi turiga ko'ra 50 nafardan beshta guruhga ajratildi (1-jadval); barcha ota-onalardan yozma rozilik olindi. Samaradorlik tadqiqot boshida hamda 3, 6 va 12 oydan so'ng baholandi.

1-jadval. Tadqiqot guruhlari

Guruh	Asosiy faol komponent
1	Natriy ftorid (NaF), arginin, rux
2	Natriy monofosfat, arginin, kaltsiy karbonat
3	Natriy ftorid (NaF), kumush mikrozararlari
4	Gidroksiapatit
5 (nazorat)	Ftorsiz; kaltsiy glitserofosfat

Qo'llanilgan usullar: kariyesning intensivligi (KPO indeksi, JSST); emalning kislotaga chidamliligi (TER-test, Okushko V.R. va hammuall., 1984); gigiyena darajasi miqdoriy yorug'lik flyuorensiyasi bilan (QLF, Qray View, Janubiy Koreya); Lou Silness gigiyena indeksi (1964), antibakterial xossalari va b. Statistika tahlil ANOVA va xi-kvadrat yordamida bajarildi; $p < 0,05$ ishonchli deb qabul qilindi.

Muhokama

Ftor saqlovchi pastalarning ustunligi xalqaro dalillarga mos keladi: ftorli pastalarning ishonchli ustunligi va miqdorga bog'liq ta'siri tasdiqlangan; bizning natijalarimizda ham eng yuqori biosinguvchan ftoridga ega tish pastasi eng kichik KPO o'sishi va eng yuqori reduksiyani ta'minladi. Arginin va ftor kombinatsiyasi so'lakda ftoridning eng uzoq saqlanishini ko'rsatdi, bu sinergik ta'sir haqidagi ma'lumotlarga mos keladi⁴³. Antibakterial natijalar S. mutans ning kariyesogen bioplyonkadagi markaziy roli haqidagi tasavvurlarni qo'llab-quvvatlaydi⁴⁴.

Xulosa

Ftor saqlovchi pastalar, kariyesning rivojlanishini eng samarali sekinlashtiradi, so'lakda ftoridning yuqori biosinguvchanligi va uzoq saqlanishini hamda kariyesogen mikrofloraga qarshi eng kuchli antibakterial faollikni ta'minlaydi. Gidroksiapatitli va ftorsiz pastalar cheklangan samaradorlik ko'rsatdi.

Olingan natijalar asosida kariyes xavfini hisobga olib pasta tanlashga mo'ljallangan «15 yoshli bolalar uchun tish pastasini tanlash» kompyuter dasturi ishlab chiqildi (DGU). Natijalar maktab profilaktik dasturlarida va amaliy stomatologiyada qo'llanilishi mumkin.

⁴³ Astvaldsdottir A. va boshq. Caries Res. 2016;50(4):383-393. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27403876/>

⁴⁴ Parveen Z. va boshq. APMIS. 2025;133(11):e70093. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/apm.70093>

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. World Health Organization. Oral health: key facts. Geneva: WHO; 2025. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/oral-health>
2. World Health Organization. Sugars and dental caries. Geneva: WHO; 2023. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/sugars-and-dental-caries>
3. World Health Organization. Global strategy and action plan on oral health 2023-2030. Geneva: WHO; 2024. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240090538>
4. Astvaldsdottir A., Naimi-Akbar A., Davidson T. et al. Arginine and Caries Prevention: A Systematic Review. Caries Res. 2016;50(4):383-393. DOI: 10.1159/000446249. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27403876/>
5. Parveen Z. et al. Streptococcus mutans and Cariogenic Biofilms: Mechanisms, Disruption Strategies, and Future Therapeutic Directions. APMIS. 2025;133(11):e70093. DOI: 10.1111/apm.70093. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/apm.70093>

ВЫЯВЛЕНИЯ МИКОБАКТЕРИЙ ТУБЕРКУЛЕЗА В ОПЕРАЦИОННОМ МАТЕРИАЛЕ У БОЛЬНЫХ ОПЕРИРОВАННЫХ ПО ПОВОДУ ТУБЕРКУЛЕЗА БЕЗ БАКТЕРИОВЫДЕЛЕНИЯ.

Холбаев Эсон Норбутаевич

Фтизиохirurg торакального отделения
центра фтизиатрии и пульмонологии
Бухарской области, г. Бухара .
e-mail- Esonbojholboev@gmail.com

Аннотация. Обследовано 66 больных туберкулезом легких, без бактериовыделения. Клинико- рентгенологические данные указали на необходимость хирургического метода лечения. Результаты исследования после операционного материала показало, что методом микроскопии (окрашивания по Циль- Нельсану) и молекулярно генетическим методом GEN XPERT одинаково часто (72,7%) выявлено наличия микобактерий туберкулеза. В тоже время культуральный метод посева на плотные питательные среды дает только в 30,3% случаях положительный результат на микобактерии туберкулеза.

Ключевые слова. Туберкулез, бактериовыделение, хирургическое лечение, молекулярно- генетические методы выявления микобактерий туберкулеза, поле операционный материал.

Актуальность. Как известно верификация диагноза туберкулеза базируется на микробиологической диагностики. Однако, необходимо отметить, что не всегда удается обнаружить микобактерии туберкулеза. Согласно данным литературы, пациенты с рентгенологическими признаками туберкулёза, но отрицательными культуральными результатами, имеют высокий риск перехода в бактериовыделяющие формы без адекватного лечения.

В последнее десятилетие особое место в диагностике туберкулёза заняли современные молекулярно-генетические технологии, которые являются наиболее быстрыми, высокочувствительными и специфичными. Молекулярно-генетические методы определения лекарственной устойчивости основаны на выявлении мутаций в геноме микобактерии туберкулёза. При резистентности к изониазиду обнаружены мутации в генах *katG*, *inhA*, *ahpC*, *kasA*, при устойчивости к рифампицину – в гене *rpoB*. Использование данных методов позволяет в течение 2-3 дней определять устойчивость к определённым генам и корректировать режим химиотерапии. С помощью этих методов можно также определить видоспецифичность МБТ и провести дифференциальную диагностику с нетуберкулёзными микобактериями.

В структуре больных туберкулёзом лёгких следует выделить особую группу, у

которой, несмотря на новые методы обнаружения возбудителя, выявить МБТ не удаётся, и диагноз ставится исключительно по клинко-рентгенологическим данным. Доля таких пациентов в зависимости от качества работы бактериологической лаборатории варьирует от 18 до 30% от общего числа больных в противотуберкулёзном стационаре. Эти пациенты без бактериовыделения, как правило, с ограниченными формами туберкулёза, проходят курс лечения без идентификации МБТ и определения теста лекарственной чувствительности.

Цель- выявление бактериовыделения в постоперационном материале у больных с легочной патологией.

Материал и методы. Обследованы 68 больных, пролеченных в центре фтизиатрии и пульмонологии Бухарской области с 2016 по 2023 годы. Мужчин было 42(61,7%), женщин-26 (38,3%). Среди больных преобладали лица от 21 до 30 лет (29%) и от 31 до 40 лет (35,2%). Впервые выявленные пациенты составили 54 (79,1%), ранее леченые 14(20,5%). Среди клинических форм туберкулеза преобладал инфильтративный туберкулез легких 29 (42,6%), туберкулема легких 27(39,7%). Преобладали больные со стажем болезни до 1 года 42 человека (61,7%). Рентгенологически процесс был в легком расположен справа 50 (73,5%), слева 16 (23,5%) и с обеих сторон-2(2,9 %).

На основании клинко –рентгенологических, лабораторных данных был установлен диагноз туберкулеза без бактериовыделения.

После проведенной предварительной противотуберкулезной терапии согласно клиническим рекомендациям и стандартам ВОЗ, всем больным проведено хирургические методы лечения.

На фоне химиотерапии отсутствие динамики туберкулёзного процесса наблюдалось в 68% случаев, положительная динамика в виде рассасывания очагов и уменьшения размеров фокусов зафиксирована у 24% пациентов. Обращает на себя внимание, что положительная рентгенологическая картина выявлена у трёх больных, оказавшихся после операции с МЛУ туберкулёзом лёгких, и у одного больного обнаружена монорезистентность к изониазиду.

Результаты исследования после операционного материала показало, что методом микроскопии (окрашивания по Циль- Нельсану) и молекулярно генетическим методом GEN XPERT одинаково часто (72,7%) выявлено наличия микобактерий туберкулеза. В тоже время культуральный метод посева на плотные питательные среды дает только в 30,3% случаях положительный результат на микобактерии туберкулеза.

Вывод. Исследование показало наличие более чем у 72,7% пациентов без бактериовыделения, наличия МБТ в постоперационном материале с определением чувствительности к химиопрепаратам, что привело к кардинальной смене режима химиотерапии. Оперативные вмешательства, проводимые у диагностических больных, а также сокращение сроков химиотерапии перед операцией у больных с утверждённым диагнозом туберкулёза лёгких без бактериовыделения не приводили к ухудшению прогноза заболевания по сравнению с пациентами, получавшими длительную

эмпирическую химиотерапию, и позволяли сократить сроки лечения и сохранить трудоспособность.

АГРОПРОЦЕССИНГ РИВОЖЛАНИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР

SUN'IIY INTELLEKT VA SENSOR TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA
AKVAKULTURA EKOTIZIMIDA HIDLARNI ANIQLASH HAMDA
BALIQLARNI OZIQLANTIRISH JARAYONINI AVTOMATLASHTIRISH

Ruziyeva Soxibjamol Nuraliyeva

undeefiined@gmail.com 934681506

Abdukarimova Araylim Muxashqizi

abdukarimovaaraylim@gmail.com 994182898

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika

universiteti 1-kurs magistrantlari

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi akvakultura tizimlarida sun'iy intellekt va zamonaviy sensor texnologiyalaridan foydalanish orqali suv muhitidagi hidlarni aniqlash hamda baliqlarni oziqlantirish jarayonini avtomatlashtirish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida aqlli sensorlar, elektron hid bilish tizimlari hamda IoT texnologiyalarining baliqchilik xo'jaliklaridagi samaradorligi o'rganilgan. Shuningdek, avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida suv sifatini nazorat qilish, yem sarfini optimallashtirish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash imkoniyatlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, akvakultura, IoT, aqlli sensorlar, elektron hid bilish tizimi, avtomatik oziqlantirish, suv sifati monitoringi, raqamli texnologiyalar.

Bugungi kunda global oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash masalasi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Aholi sonining ortib borishi natijasida baliq mahsulotlariga bo'lgan talab ham keskin oshmoqda. Shu sababli akvakultura sohasi iqtisodiyotning strategik yo'nalishlaridan biriga aylanib bormoqda. Biroq baliqchilik xo'jaliklarida suvning ifloslanishi, kislorod miqdorining kamayishi va ortiqcha yem sarfi kabi omillar ishlab chiqarish samaradorligini pasaytiradi. Ushbu muammolarni bartaraf etishda sun'iy intellekt texnologiyalari muhim ahamiyat kasb etadi. Akvakultura tizimida suv sifati baliqlarning yashovchanligi va mahsuldorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, ammiak, metan va boshqa organik birikmalarning ko'payishi suvda o'ziga xos hid hosil qiladi hamda baliqlarning fiziologik holatiga salbiy ta'sir etadi. Zamonaviy sensor texnologiyalari ushbu hidlarni real vaqt rejimida aniqlash imkonini beradi. Electronic Nose deb ataluvchi aqlli tizimlar gaz sensorlari orqali kimyoviy tarkibdagi o'zgarishlarni aniqlab, ma'lumotlarni markaziy serverga uzatadi. Sun'iy intellekt algoritmlari sensorlardan olingan ma'lumotlarni qayta ishlash orqali suv muhitining holatini tahlil qiladi. Mashinaviy o'qitish usullari yordamida suv sifatidagi salbiy o'zgarishlar oldindan prognoz qilinadi. Natijada tizim xavfli holatlar yuzaga kelishidan avval operatorni ogohlantiradi. Bu esa baliqlar kasallanishining oldini olish, o'lim ko'rsatkichlarini kamaytirish va xo'jalik rentabelligini oshirishga xizmat qiladi. IoT texnologiyalarining qo'llanilishi

akvakultura tizimlarini masofadan boshqarish imkonini yaratadi. Sensorlardan kelayotgan ma'lumotlar mobil ilovalar yoki bulutli platformalarda saqlanadi. Fermerlar internet orqali istalgan hududdan turib suv harorati, pH darajasi, kislorod miqdori va oziqlantirish holatini nazorat qilishi mumkin. Ushbu yondashuv mehnat unumdorligini oshirib, inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt va sensor texnologiyalariga asoslangan aqlli akvakultura tizimlari baliqchilik xo'jaliklarining samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Mazkur texnologiyalar yordamida suv sifati doimiy nazorat qilinadi, hidlarni aniqlash jarayoni avtomatlashtiriladi va yem sarfi optimallashtiriladi. Kelajakda bunday tizimlarni yanada rivojlantirish orqali ekologik barqaror, iqtisodiy samarali va to'liq raqamlashtirilgan akvakultura ekotizimini yaratish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 1. FAO. The State of World Fisheries and Aquaculture. Rome, 2024.
2. 2. Li D., Kim J. Smart Aquaculture Monitoring System Based on IoT and Artificial Intelligence // Aquaculture Engineering. – 2024.
3. 3. Ahmed N., Thompson S. Aquaculture Sustainability and Artificial Intelligence Applications // Journal of Fish Biology. – 2023.

MUNDARIJA / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

ҲУҚУҚ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР

Сайлиев Бекзод Шавкатович

ЖАМИЯТДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИНИ ТАҲДИДГА СОЛУВЧИ
ЖИНОЯТ-СУД ФАОЛИЯТИГА АРАЛАШИШ.....6

Babayev Tolibjon Abdujalilovich

YOSHLARNING MA'NAVIY TARBIYASIDA HUQUQ-TARTIBOT
ORGANLARINING O'RNI.....10

Babayev Tolibjon Abdujalilovich

JAMIYAT HAYOTIDAGI IJTIMOIIY-HUQUQIY ISLOHOTLARDA ICHKI
ISHLAR ORGANLARINING LEGITIMLIGINI OSHIRISH: MUAMMO VA
YECHIMLAR.....13

Aminov Anvarbek Aminbek o'g'li

DAVLAT RO'YXATIDAN O'TISHNI RAD ETISH YOKI BUNDAN BO'YIN
TOVLASH TO'G'RISIDAGI ISHLARNI SUDDA KO'RISHDA HUQUQ
TO'G'RISIDAGI NIZONING YUZAGA KELISHI: NAZARIY VA AMALIY
JHATLAR.....17

Р.М.Бегимов

ҲАР ҚАНДАЙ ҲОЛАТДА ҲАМ УНДИРУВНИ ГАРОВ МУЛКИГА
ҚАРАТИШ МУМКИН ЭМАС.....22

Nurmatova Noila Doniyorovna

KONSTITUTSIYAVIY SHIKOYATNI RAD ETISH MEZONLARI:
O'ZBEKISTON VA XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI.....24

Юлдошев Ж.И, Шодмонова Муслимахон Йигиталиевна

МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ КОРПОРАТИВНЫХ ПРАВ, ОСНОВАННЫХ НА
ЦИФРОВЫХ АКТИВАХ: ОПЫТ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН.....28

Хошимова Юлдузхон Олимжоновна

ЦИФРОВИЗАЦИЯ РЕГИСТРАЦИИ И ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ ТОВАРНЫХ
ЗНАКОВ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН.....30

ФАЛСАФА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР

Raxmonova Nigina Tolibovna

GLOBAL TENDENSIYALARNING TALABALAR MA'NAVIY
BARQARORLIGIGA TA'SIRI: IJTIMOIIY-FALSAFIY TAHLIL.....34

Omarova Gavhar Sadikovna

TABAQALASHGAN YONDASHUV ASOSIDA AMALIY-KASBIY
KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH INTEGRATSIYASI.....36

Islomova Dilfuza Rustam qizi,
MARKAZIY OSIYO GEOSIYOSATINI TAHLIL QILISHNING NAZARIY
ASOSLARI.....40

**ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛАНИШАЛАР ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Ibragimova Rabiyaon Mansurbekovna
QADIMGI VA O'RTA ASRLARDA XORAZM VOHASIDA SUG'ORMA
DENQONCHILIK TARIXI.....43

ЖУРНАЛИСТИКА ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Xusniddinova Gulshoda Muxtorjon qizi
KARIKATURA IJTIMOIIY VOQELIKNING AKSI SIFATIDA: DAVR RUHI VA
MUALLIF POZITSIYASI.....47

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Otajonov Umidjon
PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS OF UZBEK-ENGLISH CODE-SWITCHING
IN BILINGUAL SPEAKERS.....50

Aripova Nasiba Rustamovna, Hayitboyeva Mahliyo Sodiq qizi
NEOLOGISM TURLARI VA ULARNING YUZAGA KELISH OMILLARI.....55

Shomansurov Shavkat, Turdiyeva Hulkar Kamilovna
PRAGMATIC FUNCTIONS OF NEOLOGISMS IN STREAMING TELEVISION
DISCOURSE: EVIDENCE FROM STRANGER THINGS.....59

Зиёвуддин Муҳитдинович Жўраев
АБУЛҲАСАН МОВАРДИЙ ТАЪЛИМОТИГА КўРА ШАРҚ ХАЛҚЛАРИ
ЖАНГ САНАТИ ВА ҲУҚУҚИ МАНБАШУНОСЛИГИ.....66

Абдужаппарова М. О., Шаимова Н.М.
РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ
ЯЗЫКУ.....73

**АДАБИЁТ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Feruza Botirova Salohiddin qizi
ERKIN A'ZAM QISSALARIDA MILLIY O'ZLIK KONSEPSIYASI.....79

**ИҚТИСОД ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Феруза Холмухамедова

ESG-РЕЙТИНГ И ESG-ЗРЕЛОСТЬ: ОДНО И ТО ЖЕ ИЛИ РАЗНЫЕ
ЯВЛЕНИЯ?.....86

Ташмухамедов Маъруф Муратович

ХОРИЖ АМАЛИЁТИДА КИЧИК ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИ УЧУН
ТАКЛИФ ЭТИЛАЁТГАН КРЕДИТ МАҲСУЛОТЛАРИ ШАКЛЛАРИ.....89

Рахимова Хавахон Усманжановна

МОЛИЯ ИНСТИТУТЛАРИНИНГ ЭКОЛОГИК БАРҚАРОРЛИКНИ
ТАЪМИНЛАШДАГИ РОЛИ.....91

Atabayeva K.R.

XORAZM VILOYATI MINTAQASIDA DEMOGRAFIK JARAYONLARNI
ZAMONAVIY STATISTIK TADQIQ QILISH USULLARINI
TAKOMILLASHTIRISH XUSUSIYATLARI.....94

Saydullayeva Dinora Atabekovna

BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH
TIZIMI.....97

K.I.Ro'zmetov, B.U.Tadjiyev, Q.I.Ibragimov

BARQAROR RIVOJLANISH SARI: IJTIMOIY SOHANING MINTAQAVIY
QIYOFASI.....100

Bekimbetova Mariya Makhsetullayevna

ДИНАМИКА И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МУЗЕЙНОГО ТУРИЗМА В
РЕСПУБЛИКЕ КАРАКАЛПАКСТАН (2021–2025 ГГ.).....103

Madraimova Marxamat Raximberganovna

KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI QO'LLAB-QUVVATLASHNING
INSTITUTIONAL MECHANIZMLARI: XORAZM VILOYATI MINTAQAVIY
TAJRIBASI.....107

Abdishukurova Guzal, Ruzimurodova Guzal, Narmanov Ulugbek

ANALYSIS OF INSURANCE PREMIUM AND LOSS DISTRIBUTION BASED
ON THE GEOMETRIC PARALLELEPIPED MODEL.....109

**ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Daminova Nigora Kudratovna, Mavlonova Baxtigul Saidovna

TA'LIM JARAYONIDA IJTIMOIY PEDAGOGIKANING NAZARIY VA
AMALIY AHAMIYATI.....113

Umurzoqov Feruzjon Farxodovich

ASSERTIV XULQ SHAKLLANISHIDA IJTIMOIY-PSIXOLOGIK OMILLAR
VA TALABALAR TAFAKKURINING ROLI.....117

Ibragimova Go'zal Rustamovna

O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA BLENDED LEARNING (ARALASH TA'LIM) MODELIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI.....119

G.M.Meylieva

THE ROLE OF ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES (ESP) IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE ARCHITECTS.....123

Muratova Nafisa Baratovna, Quldoshova Durдона Otabek qizi

MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDA METOKOGNITIV KOMPETENTLIKNI O'RNI 128

Tojimatov Qobiljon Maxamadtoir o'g'li

FIZIKA FANI O'QITISHNI INNOVATSION USULLAR VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ORQALI TASHKIL ETISH.....131

Давыдова Руфина Артуровна

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТРАДИЦИОННОГО И ГУМАННОГО ПОДХОДОВ В ОБУЧЕНИИ КРИТИЧЕСКОМУ МЫШЛЕНИЮ.....134

UMRZOQOVA NAVBAHOR SHAVKATOVNA

BIRINCHI SINIF O'QUVCHILARINI 7D TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O'QISH DARSLARINI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI.....139

Obidjonov Islomjon Mahmudjon o'g'li

AYLANMA HARAKATGA DOIR MASALALAR YECHISHNING AFZALLIKLARI VA ULARNING AMALIY TADBIQI.....141

ТЕХНИКА ВА ТЕХНОЛОГИЯ СОҲАСИДАГИ ИННОВАЦИЯЛАР ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Duvshatova Dinora Kurbanbayevna

PODSTANSIYALARDA NOSIMMETRIYA TAHLILI VA MODELLASH.....145

Ubaydullayev G'ayrat Kuchkarovich, Jurayev Asror Ikrom o'g'li

SAMAUTO KORXONASIDA SIFAT 4.0 TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA INTELLEKTUAL NAZORAT TIZIMINI OPTIMALLASHTIRISH.....149

Umarov Nurali Olimjonovich

KRIPTOGRAFIK PROTOKOLLARDA UCHRAYDIGAN ZAIFLIKLAR VA ULARNING TASNIFI.....151

ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА ФАНЛАРИ ЮТУҚЛАРИ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Akbarova N.A, Abdulxayeva D.I.

RAQAMLI GOLOGRAMMA YARATISHNING MATEMATIK MODEL.....155

**БИОМЕДИЦИНА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Maxmudova Umida Rustam qizi, Allaberganov D.Sh.

O‘TKIR MIOKARD INFARKTIDA YUZAGA KELADIGAN MORFOLOGIK O‘ZGARISHLAR.....161

Ниязова Гулжамила Толыбаевна Каллиева Тойдыхай Абдижаббаровна
ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ОИВ ИНФЕКЦИЯСИ БЎЙИЧА
ЭПИДЕМИОЛОГИК ВАЗИЯТ.....164

Содикова Муяссар Хамидуллаевна, Абдуллаев Нурбой Чунаевич
БИОМАРКЁРЫ ВОСПАЛЕНИЯ И ИХ РОЛЬ В ПРОГНОЗИРОВАНИИ
ФЕНОТИПОВ БРОНХИАЛЬНОЙ АСТМЫ У ДЕТЕЙ.....167

Maxmudova Madina Madraim qizi
RAQAMLI TECHNOLOGIYA PROTOKOLLARIDAN FOYDALANGAN HOLDA
KERAMIK QISTIRMALARNI MODELLASHTIRISHNI
TAKOMILLASHTIRISH.....169

Nurullayeva Mavluda Davronbek qizi, Allaberganov D.Sh.
ERTA NEONATAL DAVRDA VAFOT ETGAN SHAQALOQLARDA
TIMUSNING PATOMORFOLOGIK VA IMMUNOGISTOKIMYOVIY
XUSUSIYATLARI.....172

Ахматов Бекзод Нуралиевич
ОСОБЕННОСТИ МРТ-ДИАГНОСТИКИ РЕЦИДИВА РАКА ПРЯМОЙ
КИШКИ.....175

ABDULLAEVA S. A., MIRRAKHIMOVA M.KH., NISHANBAEVA N.YU.
THE ROLE OF BIOMARKERS OF SYSTEMIC INFLAMMATION IN THE
DIAGNOSIS AND MONITORING OF COMMUNITY-ACQUIRED
PNEUMONIA IN CHILDREN.....177

Sh. I. Azizova
BOLALARDA TISH PASTALARINING KARIYESGA QARSHI
SAMARADORLIGINI QIYOSIY VAHOLASH.....179

Холбаев Эсон Норбутаевич
ВЫЯВЛЕНИЯ МИКОБАКТЕРИЙ ТУБЕРКУЛЕЗА В ОПЕРАЦИОННОМ
МАТЕРИАЛЕ У БОЛЬНЫХ ОПЕРИРОВАННЫХ ПО ПОВОДУ
ТУБЕРКУЛЕЗА БЕЗ БАКТЕРИОВЫДЕЛЕНИЯ.....182

**АГРОПРОЦЕССИНГ РИВОЖЛАНИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Ruziyeva Soxibjamol Nuraliyeva, Abdugarimova Araylim Muxashqizi
SUN‘IY INTELLEKT VA SENSOR TECHNOLOGIYALARI ASOSIDA
AKVAKULTURA EKOTIZIMIDA HIDLARNI ANIQLASH HAMDA
BALIQLARNI OZIQLANTIRISH JARAYONINI AVTOMATLASHTIRISH....185

**TADQIQOT.UZ ТОМОНИДАН
ТАШКИЛ ЭТИЛГАН**

**”ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН: ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЛАР”
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 89-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ**

(1-қисм)

Маъсул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович

Мусахҳих: Файзиев Фаррух Фармонович

Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Эълон қилиш муддати: 30.06.2026